

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK HALK ANLATIMLARINDA SÜT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MERAL DOĞRU

DANIŞMAN
PROF. DR. ALİ BERAT ALPTEKİN

KONYA-2013

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	vi
TEZ KABUL FORMU	vii
ÖN SÖZ	viii
ÖZET	x
SUMMARY	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. SÜT NEDİR?	1
1.1. SÜT ÇEŞİTLERİ.....	3
1.1.1. Anne Sütü	3
1.1.2. Kısırak Sütü	4
1.1.3. Eşek Sütü	5
1.1.4. Keçi Sütü	6
1.1.5. Deve Sütü	6
1.1.6. Koyun Sütü	7
1.1.7. Manda Sütü.....	7
1.1.8. Arı Sütü	8
1.2. TIBBİ AÇIDAN SÜTÜN İÇERİSİNDE BULUNAN VİTAMİNLER VE BU VİTAMİNLERİN İNSAN VÜCUDUNA FAYDALARI.....	9
1.2.1. A Vitamini	9
1.2.2. D Vitamini	9
1.2.3. E Vitamini	10
1.2.4. K Vitamini	11
1.2.5. Suda Eriyen Vitaminler	11
1.3. İŞLENMİŞ SÜT VE BU SÜTÜN ÖZELLİKLERİ.....	11
1.3.1. Pastörize Süt	11
1.3.2. Sterilize Süt	12
1.3.3. Kurutulmuş Süt.....	12

1.3.4. Süt Sağma Yöntemleri.....	12
1.3.5. Sütün Süzülmesi	13
1.3.6. Sütün Bozulmadan Saklanması	14
2. SÜT VE SÜTLE İLGİLİ TERİMLER	15
2.1. Süt Ağacı	15
2.2. Sütana, Sütanne	15
2.3. Süt Asidi	15
2.4. Sütbaba: Sütannenin kocası	15
2.5. Süt Başı	15
2.6. Süt Çocuğu	15
2.7. Süt Danası	15
2.8. Süt Değişimi Yapmak (Değişik Yapmak)	15
2.9. Süt Dişi	15
2.10. Sütkardeş	16
2.11. Süt Kızı	16
2.12. Sütne	16
2.13. Sütöğul.....	16
2.14. Süt Kapları.....	16
3. SÜTTEN YAPILAN ÜRÜNLER VE BUNLARIN YAPILIŞI	18
3.1. Yoğurt.....	18
3.2. Tereyağı.....	20
3.3. Lor	21
3.4. Peynir.....	22
3.5. Ağız	23
3.6. Kaymak.....	23
3.7. Kefir.....	23
4. TARİHİ KAYNAKLARDA SÜT	24
4.1. Dede Korkut Hikâyelerinde Süt	24
4.2. Divânü Lûgatî't- Türk'te Süt ve Sütten Yapılan Ürünler.....	27
BİRİNCİ BÖLÜM	29
TÜRK HALK ANLATILARINDA SÜT	29

1.1. DESTANLARDA SÜT.....	29
1.1.1. Besleyici Unsur Olarak Süt	29
1.1.2. Destanlarda Süt Pınarı	31
1.1.3. Destanlarda Geyik Sütü.....	32
1.1.4. Kalıplaşmış İfadelerde Süt	33
1.2. MASALLARDA SÜT	35
1.2.1. Masallarda Süt Dökmek	36
1.2.2. Masallarda Kaplan Sütü	37
1.2.3. Masallarda Eşek Sütü İçmek	38
1.2.4. Masallarda Koyun Sütü Emmek.....	38
1.2.5. Masallarda Köpek Sütü Emmek.....	39
1.2.6. Masallarda Keçi Sütü ile Beslenmek.....	39
1.2.7. Masallarda Dev Anasının Sütünü Emmek	40
1.2.8. Masallarda Süt Kaynatmak.....	41
1.2.9. Masallarda Sütanne	41
1.2.10. Masallarda Süt Amca	42
1.2.11. Masallarda Süt Kabı	42
1.2.12. Masallarda Sağaltıcı Unsur Olarak Süt	43
1.2.13. Masallarda Besleyici Unsur Olarak Süt	44
1.2.14. Masallarda Beddua Unsuru Olarak Süt	45
1.2.15. Masallarda Benzetme Unsuru Olarak Süt	46
1.2.16. Masallarda Güzellik Unsuru Olarak Süt.....	46
1.2.17. Masallarda Değıştirme Unsuru Olarak Süt.....	47
1.2.18. Masallarda Mutluluk Unsuru Olarak Süt	49
1.2.19. Masallarda Süte Su Katmak	49
1.2.20. Masallarda Süte Ekmek Doğramak	50
1.2.21. Masallarda Kalıplaşmış İfade Olarak Süt.....	50
1.3. EFSANELERDE SÜT	54
1.3.1. Öncelikli İhtiyaç Olarak Süt.....	55
1.3.2. Efsanelerde Benzetme Unsuru Olarak Süt	59
1.3.3. Efsanelerde İmtihan Unsuru Olarak Süt.....	61

1.3.4. Efsanelerde İyi Niyet ve Saflığın Simgesi Olarak Süt	66
1.3.5. Efsanelerde Tayy-i Zaman Tayy-i Mekân Unsuru Olarak Süt.....	68
1.3. 6. Efsanelerde Sağaltma Unsuru Olarak Süt	68
1.3.7. Efsanelerde İbadet Unsuru Olarak Süt	69
1.3.8. Halk Bilimi Açısından Süt.....	70
1.3.9. Süt Kazanını Başına Geçirme.....	71
1.3.10. Sütün Suyu Dönüşmesi.....	73
1.3.11. Sütün Dökülmesi	75
1.3.12. Sütün Kesilmesi.....	76
1.3.13. Sütün Altına Dönüşmesi.....	77
1.3.14. Helal Süt	77
1.3.15. Yılana Süt Verilmesi	80
1.3.16. Geyik Sütünün Kale Yapımında Kullanılması	80
1.3.17. Yabani Hayvanların Sütü ile Beslenme.....	81
1.4. HALK HİKÂYELERİNDE SÜT.....	89
1.4.1. Halk Hikâyeleri İçindeki Halk Hekimliğinde Süt	90
1.4.2. Halk Hikâyelerinde Hayvanlardan Süt Emzirmek	91
1.4.3. Geyik Sütü Emme.....	93
1.4.4. Halk Hikâyelerinde Amaç Unsuru Olarak Süt	94
1.4.5. Halk Hikâyeleri İçindeki Kalıplaşmış İfadelerde Süt.....	94
1.5. FIKRALARDA SÜT.....	99
1.5.1. Sütten Yapılan Ürünlerle İlgili Fıkralar	100
1.5.2. Benzetme Unsuru Olarak Süt ve Sütten Yapılan Ürünler	104
1.5.3. Hazır Cevaplı Fıkralarda Süt ve Sütten Yapılan Ürünler.....	105
1.5.4. Süte Su Katmak	105
1.5.5. Süt ve Süt Ürünleriyle Oluşturulmuş Yiyecek Grupları.....	106
1.5.6. Fıkralarda Süt İçmek	108
1.5.7. Fıkralarda Süt Sağmak	109
1.5.8. Fıkralarda Kalıplaşmış İfade Olarak Süt ve Sütten Yapılan Ürünler	110
İKİNCİ BÖLÜM.....	115
ESKİ TÜRK DİNLERİ VE İNANÇLARINDA SÜT	115

2.1. Gök Tanrı İnancında Süt	115
2.2. Şamanizm (Kamlık) İnancında Süt	115
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	118
KÜLTLERDE VE MİTOLOJİDE SÜT.....	118
3.1. Mitolojide Süt.....	118
3.2. Orman ve Süt Ağaç Kültünde Süt	120
3.3. Ateş Kültünde Süt.....	121
3. 4. Ölüm ve Ölümler Kültünde Süt.....	122
3.5. Ayin, Bayram ve Törenlerde Süt.....	123
3.6. Halk Hekimliğinde Süt	124
3.7. Halk İnanışlarında Süt	124
SONUÇ	128
KAYNAKÇA.....	129
EKLER (FOTOĞRAFLAR).....	137

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	MERAL DOĞRU		
	Numarası	094201031006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / TÜRK HALK EDEBİYATI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	/ Doktora ☐
	Tezin Adı	TÜRK HALK ANLATIMLARINDA SÜT		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Alâaddin Keykubat Kampüsü Selçuklu 42079
KONYA Telefon : (0 332) 241 05 21-22 Faks : (0 332) 241 05 24
e-posta : sosbilens@selcuk.edu.tr Elektronik Ağ : www.sosyalbil.selcuk.edu.tr

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	MERAL DOĞRU		
	Numarası	094201031006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / TÜRK HALK EDEBİYATI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	PROF. DR. ALİ BERAT ALPTEKİN		
Tezin Adı		TÜRK HALK ANLATIMLARINDA SÜT		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **TÜRK HALK ANLATIMLARINDA SÜT** başlıklı bu çalışma 09/11/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

PROF. DR. ALİ BERAT ALPTEKİN

YRD. DOÇ. DR. SEYİT EMİROĞLU

YRD. DOÇ. DR. AZİZ AYVA

Danışman ve Üyeler

DANIŞMAN

ÜYE

ÜYE

İmza

Alâaddin Keykubat Kampüsü Selçuklu 42079
KONYA Telefon : (0 332) 241 05 21-22 Faks : (0 332) 241 05 24
e-posta : sosbilens@selcuk.edu.tr Elektronik Ağ : www.sosyalbil.selcuk.edu.tr

TEZ KABUL FORMU

ÖN SÖZ

Halk anlatıları, bir milletin kültür değerlerinin önemli parçalarıdır. Bu anlatılar sayesinde milletlerin ortak değerleri nesilden nesile aktarılma fırsatı bulmuştur. Böylece de pek çok inanış, gelenek ve görenek unutulmaktan kurtulmuştur. Geçmişteki yaşananları halk anlatılarının yardımıyla günümüzde de bulabilmekteyiz. Günümüzde yedi bölgemizin tamamında aynı zenginlikte olmasa da her bölgede az veya çok konuyla ilgili anlatıcının olması bizi umutlandırmaktadır. Bu sayede belki anlatıcıların farkına varmadan anlattıkları bebekten yaşlıya her kesim insanın hafızasında yaşamaya devam etme fırsatı bulmuştur.

Bu sayede pek çok gelenek ve görenek unutulmaktan kurtularak hem folklorun hem de dilin malzemesi olarak sonsuza kadar varlığını devam ettirme imkânına kavuşma imkânı bulacaktır.

Bu çalışmamızda doğumdan ölüme kadar insan hayatının önemli besin maddelerinden biri olan *süt* kavramını değerlendirmeye çalışacağız.

Tezimiz **Giriş**, üç **Bölüm**, **Sonuç**, **Kaynakça**, **Ekler** ve **Kaynak Kişiler**'den oluşmaktadır.

Giriş kısmında sütün tanımı yapıldıktan sonra süt çeşitleri, tıbbi açıdan sütün önemi, kısaca anlatılmış, süt, sütün özellikleri, sütle ilgili terimler, süttten yapılan ürünler ve bunların yapılışı ve tarihi kaynaklarda süt hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin Birinci Bölümü, **“Türk Halk Anlatılarında Süt”** başlığıyla verilmiştir. Bu Bölüm’de destan, masal, efsane, halk hikâyesi ve fıkra metinlerinden örnekleme yöntemiyle seçilen ürünlerde sütün işlenişi ele alınmıştır.

İkinci Bölüm **“Eski Türk Dinleri ve İnançlarında Süt”** başlığıyla verilmiş olup, burada Gök Tanrı inancı ve Şamanizm’de süt, halk bilimi açısından değerlendirilip sütün kullanıldığı yerler incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm, **“Kültlerde ve Mitolojide Süt, Halk Hekimliği ve Halk İnanışlarında Süt”** başlığı altında ele alınmış olup bu kısımda çeşitli bölgelerden yaptığımız derlemeler etraflı bir şekilde ele alınarak değerlendirilmiştir.

“Sonuç” bölümünde ise **“Türk Halk Anlatılarında Süt”** adlı çalışmadan çıkarılan tespitler, yorumlar üzerinde durulmuştur.

Tezimizde yararlandığımız kitaplar, makaleler, sözlükler, bildiriler ve tezler **“Kaynakça”** kısmında alfabetik olarak sıralanmıştır.

“Ekler” kısmında ise tezimizle ilgili olan fotoğraflar ve **“Kaynak Kişiler”** hakkında bilgi verilmiştir.

Türk kültürünün yeni nesillere aktarılması, yaşatılması, unutulmaması, Türk kültürüne sahip çıkılması düşüncesiyle yola çıktığımız bu çalışmada Doç. Dr. Sinan GÖNEN, Yrd. Doç. Dr. Aziz AYVA, Yrd. Doç. Dr. Fahri DAĞI, edebiyat öğretmeni Satiye DAĞI’ya minnet ve şükranlarımı sunarım.

Ayrıca yoğun çalışmalarının arasında bana zaman ayırıp tezimin kontrolünü yapan Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN’ e teşekkürlerim tabiidir.

Meral DOĞRU

26 Eylül 2013

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Meral DOĞRU	Numarası 094201031006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Halk Edebiyatı	
	Danışmanı	Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN	
Tezin Adı		Türk Halk Anlatımlarında Süt	

ÖZET

Destan, masal, efsane, fıkra, halk hikâyesi vb. sözlü kültür ürünlerine *halk anlatıları* denmektedir. Halk anlatıları geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaşamaya devam eden kültürel geleneğin sözlü olarak taşıyıcısı konumundadır.

Geniş bir kültüre sahip olan Türkler, halk anlatılarında içerisinde halk bilimini de yaşatmaktadır. Halk bilimi aynı zamanda birçok kültürel değerleri (toplum bilim, dil bilim, edebiyat...) bünyesinde barındıran bir bilim dalının da adıdır desek her hâlde yanlış olmaz.

Halk anlatıları, halkın geleneklerini, göreneklerini, duygularını, düşüncelerini nesilden nesile aktarımını da sağlayan metinlerdir.

Toplumlar, anlatı geleneklerini oluştururken onların hayatını etkileyen, yaşamlarında önemli yer etmiş tüm unsur ve olayları da kullanmışlardır. Bu unsurlardan biri de hemen hemen her canlı için gerekli olan en temel besin maddesi olarak değerlendirilen “süt” tür. Gerek günümüzde gerekse yıllar öncesinden beri önemini ve gerekliliğini asla yitirmemiş, hayatımızın her alanında yer almış olan süt sadece halk mutfağıyla sınırlı kalmayıp halk anlatılarında, halk hekimliğinde, halk inanışlarında, mitolojide, tıpta, bayram ve törenlerde de Türk kültürünün bir parçası olarak yerini korumuştur.

Anahtar kelimeler: Süt, destan, masal, halk hikâyesi, fıkra

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Meral DOĞRU	Numarası 094201031006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/ Türk Halk Edebiyatı	
	Danışmanı	Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN	
Tezin İngilizce Adı		A Research on Milk in Turkish Folk Narratives	

SUMMARY

Cultural products that epics, tales, legends, anecdotes, folk tale ; is called oral folk narratives. People's narratives today as in the past, continue to have spoken as a cultural tradition that is carrier.

With a wide culture, the Turkish people, live People's science in folk narratives . People's science as well as many cultural values (society science, language science, literature etc.) that incorporates a scientific name of a branch within each, or should we say it is.

People's narratives; is a text that transmission the publics traditions, customs, violation, thoughts, feelings on generation to generation.

When you are composing a customs of Societies, the narrative is, in their lives that affect their lives and agree on important events and in all aspects. One of the factors in that almost every live that are required for the basic nutrient assessed as "milk" type. Today's need for many years and have been in advance of need and never feel, in every part of our lives that have been part of the milk is second only limited people, and the people not only narratives people medical sciences, people bliefs, mythology, and the people, in medicine and ceremonies, holiday, as part of a Turkish culture in its entirety.

Key words: Milk, epic, tale, narratives, anecdote

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devleti

Dr.: Doktor

k.ş.: Kaynak Şahıs

l.: Litre

MEGEP: Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi

No. : Numara

Prof.: Profesör

sn.: Saniye

vb.: Ve benzerleri

vd. : Ve diğerleri

vs.: Vesaire

yay. : Yayın

yty: Yayın Tarihi Yok

yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

1. SÜT NEDİR?

Süt, 1. Kadınların ve memeli dişi hayvanların yavrularını beslemek için memelerinden gelen, besinli değerli beyaz sıvı. 2. Bazı bitkilerin türlü organlarında bulunan beyaz renkte öz su. 3. Erkek balığın tohumu. 4. Süte benzeyen her türlü sıvı. (Türkçe Sözlük 2005: 1835).

“Süt, memeli hayvanların yavru doğurduktan sonra o yavruyu beslemek için memelerinden çıkardıkları akıcı bir maddedir” (Karaesmen 1943: 5).

“Süt memeli hayvanların doğurduktan sonra yavrularını beslemek için memelerinden çıkardıkları hepimizin bildiği gibi nevine göre değişmekle beraber kendine mahsus bir tat ve kokusu olan beyaz akıcı bir maddedir” (Çağlar 1950: 3).

Süt, kadınların ya da memeli hayvanların yavrularını doğurduktan sonra vücutlarında salgıladıkları beyaza yakın, sıvı, yavruların beslenmesini sağlayan bir maddedir.

Anne sütü ise annelerin bebeklerini doğurduktan sonra annelik içgüdüleriyle memelerinde çıkardığı normal süte göre daha koyu renkli ve kıvamlı, bebeklerin beslenmesini sağlayan bir besin maddesidir.

Sözlüklerde yapılan tanımlarla ve bilim adamlarının sütle ilgili yaptıkları tanımlar hemen hemen birbirinin aynısıdır. Yurdumuzun her tarafında çiftçilikle ve hayvancılıkla uğraşan insan sayısı fazladır. Zaten hayvan da çiftçiliğin ayrılmaz bir parçasıdır. Ülkemizde Avrupa’daki kadar hayvancılığa gereken önem verilmez. Oysaki süt ve süttten yapılan ürünlerin faydası saymakla bitmez.

Özellikleri ve faydası saymakla bitmeyecek olan süttün yapılan çalışmalara göre yaklaşık olarak %87’si sudur. Kalan kısmı da yağ, süt şekeri, madenî maddeler ve protein oluşturmaktadır. Bu oran mevsime, hayvan ırkına ve hayvanların yemine göre farklılık göstermektedir (Karaesmen 1943: 6).

Ülkemizde sütünden en çok yararlandığımız hayvan başta inek olmakla birlikte koyun, keçi ve manda da onu takip etmektedir. Asya'da daha çok kısırak, sıcak memleketlerde deve, kuzey memleketlerde de ren geyiğinin sütünden faydalanılmaktadır.

Ülkemizde inek daha çok Karadeniz ve Kars'ta; koyun, Trakya, Orta Anadolu, Kars, Ağrı, Urfa, manda ise kuzey illeri ve Marmara Denizi sahilinde toplanmıştır.

Batıda günlük 50 litreye kadar ineklerin süt vermesine rağmen ülkemizde bu ortalama 30 litreyi geçmemektedir. Bunun sebebi ise hayvanın cinsi, yemi, hayvanların yazın merada otlatılması, kışın saman yemesindendir (Çağlar 1950: 3-12).

Sütün Özellikleri

- Süt, insanların en önemli temel besinidir.
- Süt, birçok gıdanın hammaddesidir.
- Sıvıdır, bu yüzden taşınması ve saklanması dar kaplarda kolaydır.
- Süt, mevsime göre farklı özellikler gösterir. Kışın süt daha koyu, yazın daha durudur. Bunun sebebi de yazın ineklerin meralarda ot yemesinden kaynaklanmaktadır.
- Çabuk bozulan bir maddedir.
- İçinde çabuk bakteri üretir, bu yüzden çabuk bozulur.
- Sütün içinde insan ve hayvan yavruları için gerekli olan oldukça fazla vitamin ve protein bulunmaktadır.
- Her hayvanın süt özelliği birbirinden farklıdır.
- Taze otlarla beslenen hayvanın sütü daha vitaminlidir.
- Taze olarak kullanılması daha faydalıdır.

-Sütün; taze süt, peynir, yoğurt, kaymak, tereyağı, süt tozu, ağız, kımız, kefir, süt şekeri şeklinde de tüketimi yapılmaktadır.

Kadın sütü, inek sütü, keçi, koyun, manda, kısrak, eşek sütünün su, şeker oranı, protein ve maden madde oranları birbirinden farklıdır.

1.1. SÜT ÇEşİTLERİ

1.1.1. Anne Sütü

Dünyanın en kıymetli sütlerinden biri olan anne sütünün faydaları saymakla bitmez. Dünyaya geldikten sonra bebeğin ağzına ilk giren besin, anne sütüdür. Bebeğin ilk yiyeceği, ilk dünyayla tanışması süt vasıtasıyla geręekleřmektedir. Her ne kadar son sıralarda anne sütüne eş değer denilen mamalar ortaya çıkmış olsa da hiğbiri anne sütü kadar besleyici ya da hijyenik olamaz. Süt havayla bile temas etmeden direk bebeğin ağzına girdiğinden içinde hiçbir bakteri ya da mikrop bulunması söz konusu değildir.

“Anne sütü; temizliği, ucuzluğu, kolay sağlanması, besleyiciliği ve koruyuculuğu bakımından bebekler için en değerli ve uygun besindir. Bebek için en ideal ve kalitede besleyicileri ihtiva eder.”(Akçiçek 1997: 35).

Günlük hayatımızda da *“anne sütü gibi ak”, “anne sütü gibi helal”, “anasından emdiği süt burnundan gelmek”, “iki kanatlı bitten, iki analı sütten olmak”* gibi deyimlerle de karşılaşmaktayız.

Anne sütünün en kıymetlisi de doğum anında memede oluşan süt birikintisidir. Bunun adına *“ağız”* denmektedir. Bu çok azdır fakat bebek için çok yararlıdır. Normal süte göre rengi daha sarı ve daha koyudur. Bu süt bebeğin ilk boşaltımı geręekleřtirmesine yardımcı olduğu gibi aynı zamanda bebeğin sarılık olmasını da engeller. Hastalıklara karşı doğal antibiyotiktir.

Kadın doğum uzmanı olan Dilek İncesu’dan aldığımız bilgilere göre anne sütünün özellikleri ve faydalarını ise şöyle sıralayabiliriz:

- Anne sütündeki besinler bebeğe uygundur.
- Orta kulak iltihap riskini azaltır.
- Her zaman sterilidir.
- Bebeği koruyucu maddeler içerir.
- Sindirime yardımcıdır.
- Enfeksiyonu önler.
- Büyüme faktörü içerir.
- Çene ve diş gelişimini sağlar.
- Alerjiye karşı koruyucudur.
- Bebeğin ruhsal, bedensel ve zekâ gelişimine yardımcı olur.
- Anne sütü alan bebek daha az ağlar.
- Bebekler için en ideal besindir.
- Bebek ilk altı ay anne sütünden başka bir şey yememelidir.
- Sağlıklı nesiller için anne sütü şarttır.
- Geceleri daha fazla süt yapımı olduğundan anne bebeğini geceleri bol bol emzirmelidir.
- Sağlıklı her anne yeterli miktarda süt üretebilmektedir.
- Isırgan otu, loğusa şekeri sütü artırır.

1.1.2. Kısarak Sütü

Kısarak sütü, yağsız bir süttür. Kısarak sütünden içki yapılır. Bu içkiye de “ekşi süt” anlamına gelen “şır-a mız”, “şîrık-a mız” veya “şîrkımız” adı verilirdi. Eski

Türkçede ise kısırak sütünün ekşitilmesiyle elde edilen bu içkiye “kımız” denilmektedir (Başbuğ 1986: 12).

Kımız; kısırak sütünden yapılan bir içkidir. Türk’ün millî içkisidir. İçinde % 2,6 oranında içki bulunmaktadır. Fakat sağlık için çok faydalıdır. İnsanı kolaylıkla sarhoş etmez. Eğer yudum yudum içilirse beş litreye kadar içilebilmektedir. Kımız aynı zamanda verem hastalığına ve mide ağrılarına da iyi gelmektedir (Demirhan 1985: 201).

1.1.3. Eşek Sütü

Eşek sütünün özelliklerini ve faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Anne sütüne en yakın süt eşek sütü olarak ispat edilmiştir.
- Astım hastalığına iyi gelmektedir.
- Bronşit hastalığına ve nefes darlığı sorunlarını azaltmaktadır.
- İçeriğindeki mineraller sayesinde vücudu dirençli tutar, bağırsak sistemini güçlendirir.
- Kanser hastalığına karşı direnç sağlar.
- Cilt hastalıklarına, siroza, balgama iyi gelir.
- İçerisindeki yüksek kaliteli omega üç sayesinde kalbi korur.
- Yağ yakımını hızlandırır, vücudu formda tutar.
- Eşek sütünden krem, sabun ve şampuan yapılmaktadır. (www.eseksutufaydaları.com).

1.1.4. Keçi Sütü

Keçi sütünün özellikleri şunlardır:

-Anne sütüne en yakın olan bir diğer süt de keçi sütüdür.

-Dünyada oldukça yaygın kullanılır.

-Bebek maması üretiminde kullanılmaktadır.

-Sindirimi diğer sültere göre daha kolay ve besleyicidir.

-1 litresinde yaklaşık 18-20 gram yağ vardır. Kolayca parçalanır. (www.saglikvegebelik.com).

1.1.5. Deve Sütü

Deve sütünün özellikleri ve faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

-Deve sütünde inek sütünden en az on kat daha fazla demir vardır.

-Özellikle Arap dünyasında tüketilmektedir.

-B ve C vitaminleri bakımından zengindir.

-Antikor içerdiği için, bu da kanser gibi hastalıkların tedavisinde yardımcıdır.

-Cilt bakım ürünlerinin yapımında kullanılır.

-Deve sütü diğer sültere göre daha az yağlıdır.

-Potasyum, demir, sodyum, magnezyum gibi mineraller bakımından zengindir.

-Diğer sültere göre raf ömrü daha uzundur, yani daha uzun süre dayanır, bozulmaz.

-Vücudu hem içten hem de dıştan temizlemektedir (www.esesutumuz.com).

1.1.6. Koyun Sütü

Yapılan araştırmalara göre koyun sütünün özellikleri şöyledir:

- Protein, yağ ve mineral maddeler açısından zengindir.
- Kalorisi yüksek bir süttür.
- Rengi, inek sütüne göre daha beyazdır.
- Doğal asitliği yüksektir.
- Kendine özgü ağır bir kokusu ve tadı vardır.
- Fazla miktarda amino asit içermektedir.
- Sindirimi diğer sütlere göre daha zordur.
- Kemik erimesini önlemektedir.
- İshal tedavisinde kullanılmaktadır. (www.suturunleri.com).

1.1.7. Manda Sütü

Manda sütünün özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- En yağlı sütlerden birisidir.
- Kolesterolü yok denecek kadar azdır.
- Diğer sütlere göre kalsiyum ve protein miktarı fazladır.
- Doğal antioksidan kaynağı olan E vitamini içerisinde bolca bulunmaktadır.
- Manda sütünden yapılan yoğurt, kaymak ve peynir kalp ve kanser hastalıklarına iyi gelir.
- Rengi diğer sütlere göre daha beyaz olduğu için süt tozu yapımında daha çok manda sütü tercih edilmektedir.

- En iyi multivitamin kaynağıdır.
- Manda yoğurdu özellikle antibiyotik gücündedir.
- Kırmızı et yemeyenler için manda yoğurdu vitamin açısından bir alternatiftir. (www.saglikdanhaberler.com).

1.1.8. Arı Sütü

Faydası saymakla bitmeyecek kadar fazla olan arı sütünün özellikleri şöyledir:

- Arı sütü tamamen doğaldır.
- Kansere karşı doğal koruyucudur.
- Gebelik ihtimalini artırır, yaşam kalitesini yükseltmektedir.
- Çocukların bedensel ve zihinsel gelişimi için faydalıdır.
- Bağışıklık sistemini kuvvetlendirir.
- Sara (epilepsi) hastaları için faydalıdır.
- Diyabetlerin düzenli almaları hâlinde, insülin kullanımı azaltır.
- Zihin açıklığını sağlar.
- Mide ağrılarının azaltılmasında doğal çözümdür.
- Yaşlılıkta arı sütü hücre yenilenmesini tetikler.
- Hipertansiyon sorunlarına kalıcı devadır.
- Doğal ve güçlü antidepresandır.
- Uyku düzensizliğini giderir. (www.aribilim.com).

1.2. TIBBİ AÇIDAN SÜTÜN İÇERİSİNDE BULUNAN VİTAMİNLER VE BU VİTAMİNLERİN İNSAN VÜCUDUNA FAYDALARI

Sütün içerisinde vitamin A, D, E, K, B1 ve C bulunmaktadır. Bu vitaminlerin insan sağlığı açısından önemi ise şu şekilde açıklanır:

1.2.1. A Vitamini

“Hayvansal kökenli besinlerde bulunan vitamin A’nın bulunduğu en önemli besin maddesi süttür. Sütteki vitamin A esterleri, doğrudan doğruya kandan emilen vitamin A ve alkolün, meme bezlerinde sentezlenmesiyle oluşur” (Tekinşen vd. 1988: 3). Çeşitli ırklara ait sütlerin vitamin A ve karoten miktarları farklıdır. Bu durum sütün yağ miktarındaki farktan kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda kış ve yaz aylarında üretilen sütlerin vitaminleri de birbirinden farklıdır. Yaz sütleri, kış sütlerine göre daha vitaminlidir. Doğal yemlerle, çayır yiyen ineklerin sütlerindeki vitamin de farklıdır.

Vitamin A miktarı doğumdan 3-10 gün içinde normale erişmektedir. Dışarıda 5° C ile 4-7 ay süt bekletilirse vitamin A %60 ile %70 arasında düşüş göstermektedir. Ayrıca 8 saat dışarıda ışıktaki kalan sütün yağ oranı %2 oranında düşmektedir.

A Vitamininin Faydaları

- Büyümeyi sağlar.
- Diş ve kemik gelişimini sağlar.
- Yetersizliğinde gece körlüğüne yol açar (Tekinşen vd. 1988: 5-8).

1.2.2. D Vitamini

Özellikle insanların büyüme çağında, gebelik ve emzirme dönemlerinde gerekli olan vitamin D sütte bulunur. Doğal besinlerde çok az bulunan bu vitamin

güneş ışığına maruz kalmış ineklerde güneşin deri tarafından emilmesiyle meme bezlerine güneş ışınları geçer ve oradan da sütle salgılanır. Özellikle süt ve tereyağı çocuk, genç, hamile ve emziren kadınların günlük alması gereken bir gereksinimdir. Bu vitamin çok önemli olduğu için bazı ülkelerde (ABD, İngiltere, İsveç vb.) sütler vitamin D bakımından zenginleştirilerek piyasaya sürülmektedir.

Her ineğin ırkında vitamin D miktarı farklı olduğu gibi ineklerin maruz kaldığı güneş ışığı miktarına göre de değişiklik göstermektedir. Vitamin D oranı, yazın kışa oranla daha fazladır. Vitamin D oldukça dayanıklıdır, bu yüzden süt işlem görürken yapılan ısı işlemlerinden etkilenmez. Donmuş tereyağlarında ve süt tozlarında bir yıl içerisinde bu vitamin kaybolmaz.

D Vitamininin Faydaları

- Kalsiyum kaynağıdır.
- Büyümeyi sağlar.
- Kandaki kalsiyum ve fosfor seviyesini dengeler.
- Kemiğin gelişimini sağlar.
- Raşitizm hastalığını engeller (Tekinşen vd. 1988: 8-11).

1.2.3. E Vitamini

Vitamin E suda çözünmeyen, oksijen içinde kolayca parçalanabilen, oksijensiz ortamda da ısı ve ışığa karşı duyarlı bir vitamindir. Vitamin E'ye daha çok çocukların, gebelerin, yaşlıların ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç özellikle gebelik ve yaşlılık döneminde iki katına çıkmaktadır. Her ırktaki inekte vitamin E değişik oranda bulunmaktadır. Yazınki sütte vitamin E daha fazla bulunmaktadır (Tekinşen vd. 1988: 11-13).

1.2.4. K Vitamini

Vitamin K yağda çözülmesine rağmen suda çözülmeyen, ısıya dayanıklı ve aynı zamanda ışık ve oksijen içinde kolayca parçalanabilmektedir. En önemli görevi kanın normal düzeyini korumaktır. Sütte K₁ şeklinde bulunmaktadır. Fakat bu vitamin sütte çok az bulunmaktadır (Tekinşen vd. 1988: 14).

1.2.5. Suda Eriyen Vitaminler

Suda eriyen vitaminlerden olan B1 vitamini ve C vitamini de yine sütte bulunmaktadır. Bu vitaminler özellikle de doğada hayvanların sütünde bulunmaktadır. Bu vitaminlerin yetersizliğinde iştahsızlık, kırgınlık, kilo kaybı, sindirim sisteminde bozukluk, ödem, sinir sisteminde bozukluk, kalp büyümesi gibi rahatsızlıklar görülmektedir. Özellikle B1 vitamini süt işlendikçe azalmaktadır (Tekinşen vd. 1988: 15-18).

Suda kolay, alkol ve asetonda zor çözünen vitamin C sütte asit şeklinde bulunmaktadır. Güneş ışığına maruz kalan sütün vitamin C oranı yarı yarıya düşmektedir. Bu vitaminin kaybolmaması için sütü koyu renkli ya da ışık almayan şişelerde muhafaza etmek gerekir. Bu kaybı önlemek için süttten havanın çıkarılması da bir alternatiftir (Tekinşen vd. 1988: 33-36).

1.3. İŞLENMİŞ SÜT VE BU SÜTÜN ÖZELLİKLERİ

1.3.1. Pastörize Süt

Pastörize sütün raf ömrü uzun olur. Süte ısıtıl işlem denilen aniden kaynatıp soğutma işlemi uygulanır. Bu da sütün tadının ve renginin farklı olmasına sebep olur. Pastörizasyonda süt 20 sn. içinde 75°C kaynatılıp 4°C'de de soğutulur. Bu sırada bütün bakteriler ölür.

Düşük sıcaklıkta da pastörize edilen sütler vardır. Fakat bunlar günümüzde ambalajsız satılan sütlerde vardır. Bu sütlerin raf ömrü de kısadır (Akın 2004: 18-33).

1.3.2. Sterilize Süt

Amaç; çiğ sütte bulunan tüm mikroorganizmaları ve bakteri sporlarını öldürmeyi amaçlar. Böyle olunca paketlenmiş süt oda sıcaklığında da muhafaza edilebilir. Sterilize süt uzun süre muhafaza edilir. Oda sıcaklığında 2-3 hafta muhafaza edilirken buzdolabında 6 hafta muhafaza edilir. Isıl işlem yapılırken sütün ineğimsi kokusu ve tadı da yok edilir. Sütteki istenilmeyen tat ve aroma yok olur. Sterilize edilen sütün besin değeri de düşmektedir. Eğer ortamda oksijen ve ışık yoksa bu kayıp azalmaktadır (Akın 2004: 34-47).

1.3.3. Kurutulmuş Süt

Kurutma; süt, yağsız süt, peynir suyu, krema, çocuk mamaları üretiminde yaygındır. Kurutma işlemi yapılacak makineler pahalıdır. Bu yöntem farklı yollarla yapılmaktadır.

Durum (valsli) kurutma yöntemi çok pahalı olduğu için bu yöntemle sadece süt tozu üretilir.

Dondurarak kurutma yöntemi de pahalıdır. Bu yöntemle de küçük miktarda kurutma yapmak için kullanılır.

Köpüklü kurutma yöntemi de pahalıdır. Bu yöntemle çocuk mamaları üretilir.

Püskürterek kurutma yöntemi en sık ve en ucuz olan yöntemdir. En çok da süt tozu yapımında kullanılır (Akın 2004: 105-111).

1.3.4. Süt Sağma Yöntemleri

Her hayvanın sütü birbirinden farklıdır. Bazı hayvanların cinsi, bazılarının da yediği yemin türü hayvanın süt miktarını etkilemektedir. Hayvanlarda süt alımı sağım ile yapılmaktadır. Sağım, hayvanın memesinden süt alma işlemidir. Bu, ya avuç ile sağılarak yani büyük memelerde avcunun içine memeyi alarak sıkıştırarak memeyi

aşağı doğru çekme yöntemiyle sağmadır ya da iki parmak ile memeyi sürekli aşağı doğru çekerek sağmadır. Bugün ise modern süt sağma yöntemleriyle süt sağımı gerçekleştirilmektedir. Bu yöntem sağılan hayvanın çeşidine göre de değişmektedir.

Uşak'ın Çevre Köyü'nden Hacer Güçlü'den derlenen bilgilere göre süt sağma işlemi şu şekilde yapılmaktadır. Tüm hayvanlar sağılmadan önce bir ön hazırlık yapılır. Hayvan yatıyorsa yavaşça dokunarak kaldırılır, sonra meme uçları dezenfekteli su ile iyice yıkanarak kurulanır. Sonra sağıma başlanır. Her hayvanın sağımı birbirinden farklıdır. İlk sağılan süt daha mikroplu olduğu için 1-2 sağım yere akıtılır. Süt sağım kabına konmaz.

Manda memesi dört ayrı kısımdan oluşmaktadır. Bu hayvan sinirli olduğu için sahibinden başka kimseyi yanına yaklaştırmaz, sağmak için sadece ev sahibine izin vermektedir. Mandanın memesi küçük olduğu için tek elle sağılır, iki elle sağılmaz. Çünkü manda sinirli olduğu için sağarken yere doğru ayaklarını tekmelemektedir. Sütü yağlı olduğu için ince ince akmaktadır. Fakat sütü az çıkmaktadır.

İnek daha sakin bir hayvandır. Bu yüzden çift elle sağılabilir. İneğin sütü fazladır, memeleri büyüktür. Bir inekten mevsim ve yeme göre değişmekle birlikte yaklaşık olarak ortalama 8-10 litre süt çıkmaktadır.

Koyun ve keçinin iki parçalı memesi bulunmaktadır. Bu hayvanların sütü az çıkmakla birlikte hayvanın arka tarafından sağılmaktadır. Bu hayvanların iki memesi olduğu için iki elle çabuk bir şekilde sağılmaktadır. Hangi hayvan olursa olsun hayvanın sağlığı için sağım son noktasına kadar yapılmalıdır.

İnsanlarda ise bebeğin emmesi yoluyla sağma gerçekleşmektedir. Bazen de günümüzde kullanılan sağma makineleriyle sağma işlemi yapılmaktadır.

1.3.5. Sütün Süzülmesi

Hayvanların sütü sağılırken ne kadar dikkat edilse de sütün içine hayvan kılı, saman, toz, toprak vb. gidebilir. Süt kovaya ilk geldiği an sütün içinde hiçbir mikrop yoktur. Fakat süt mikropların yaşaması ve üremesi için çok elverişlidir. Sağıcının

elinden, sağılan süt kabından, süt sağarken hayvanın kılının, üzerindeki pisliğin süt içine düşmesinden, havadaki pislikten süt kirlenir. Bunlardan sütü arındırmak için süt sağıldıktan sonra beyaz bir tülbentle süzülür ya da tel süzgeçlerle süzülür. Bu işlemler bitince de bunların da hemen temizlenmesi gerekir. Sütün içerisine giren pislik özellikle de hayvan pisliği sütün içine girince parçalanır ve erir bu durumda sütü o pislikten ayırmak zorlaşır. Bu yüzden süt sağıldıktan hemen sonra süzülmelidir. Bizde süzmeye çok önem verilmediğinden sütler çabuk bozular. Bu yüzden iki katlı tülbentle sütün süzülmesi gerekir. (k.ş. 9)

1.3.6. Sütün Bozulmadan Saklanması

Sütün içinde mikroplar olduğu için süt çabuk bozular. Her ne kadar süt temizlense de içinde mutlaka az miktarda da olsa mikrop kalmaktadır. Sütün bozulmaması için ya hemen kaynatmak ya da soğuk yerde muhafaza etmek gerekir. Sütün bozulmaması için sağıldıktan sonra hemen soğutulması gerekir. Süt soğutulurken üzeri kapatılmalıdır. Günümüzde sütler buzdolabında muhafaza edilmesine rağmen eskiden soğuk karlı ya da buzlu mağaralarda korunurmuş.

Soğuk, sütteki mikropları uyuşturur, sıcak ise sütteki mikropları tamamen öldürür. Süt kaynatılırken sütün dibine yapışmaması için süt kaynatılan tencerenin dibine az miktarda süt konur ve sürekli karıştırılır. Soğutulmuş süt 10°C olmalıdır. (k.ş. 13).

2. SÜT VE SÜTLE İLGİLİ TERİMLER

2.1. Süt Ağacı: Isırgangillerden, Güney Amerika ormanlarında yetişen, sütlü öz suyu çok olan bitki (Türkçe Sözlük 2005: 1836).

2.2. Sütana, Sütanne: Bir çocuğun, anasından başka, sütünü emmiş olduğu kadın (Türkçe Sözlük 2005: 1836).

2.3. Süt Asidi: Lâktik asit (Türkçe Sözlük 2005: 1836).

2.4. Sütbaba: Sütannenin kocası (Ayverdi 2006: 2888).

2.5. Süt Başı: Kaynatılmış sütün yüzeyinde oluşan kaymak tabakası (Ayverdi 2006: 2888).

2.6. Süt Çocuğu: Sütle beslenen çocuk (Türkçe Sözlük 2005: 1836).

2.7. Süt Danası: Yeni doğmuş, daha süt emen dana (Türkçe Sözlük 2005: 1836).

2.8. Süt Değişimi Yapmak (Değişik Yapmak): Anadolu’da “*süt değişigi*” kavramı vardır. Buna göre; kadınlar günlük sütlerinin az olduğu durumlarda üç beş kişi bir araya gelerek sütlerini birleştirirler ve sırayla her gün bir kişide toplarlar. Böylece toplanan sütler değerlendirilebilecek çoğunluğa ulaşmış olur. Kendi içerisinde belirli bir periyotla devam eden bu uygulama bugün “altın günü” “çeyrek günü” vb. adlarla yapılan toplantıların bir benzeridir. Anadolu kadını iktisatlı bir yapıya sahip olduğu için böyle bir uygulamayı keşfetmiştir. Kendi içerisinde ölçme incelikleriyle orijinal bir uygulama olarak kırsal kesimlerde az sayıda hayvanı olan köylü kadınlar arasında bu “*değişik uygulaması*” hâlâ yaşamaktadır. (k.ş. 3)

2.9. Süt Dişi: Bir bebeğin ilk dişini çıkarması önemli bir mevzudur. Bebeğe ilk çıkan bu dişlere süt dişi denmektedir. Bu diş çıktıktan sonra ülkemizde çeşitli törenlerle bu durum kutlanmaktadır.

Bu kutlama sırasında bebeğin önüne her türlü mesleğin ana materyali konur. Bebek bu materyallerden hangisini önce alırsa ilerde bebeğin o mesleği yapacağı inancı oluşur. Örneğin bebek makas aldı, bebeğin terzi olacağına yorumlanır. Kalem

aldı, öğretmen olacağına ya da boyacıya olacağı gibi yorumlar yapılır. (k.ş. 4).

İlk çıkan süt dişinden sonra buğday kaynatılarak dağıtılır, bebeğin dişleri tane tane olsun diye.

“Türkiye’nin kuzey doğusunda yer alan Kars yöresinde dişin sağlamlığı ve beyazlığı için çekilen süt dişi; ‘kurtlar kuşlar çürük dişimi alın, bana demir diş verin’ diyerek evin bacasına veya ‘dişim köpek dişi gibi sağlam, kuzu dişi gibi beyaz olsun’ diyerek evin damına atılıp yeni çıkacak dişler için dilekte bulunmaktadır.” (Muğlalı vd. 2007: 71).

2.10. Süt kardeş: Bir anneden iki farklı bebeğin süt emmesiyle o bebekler süt kardeş olurlar. Bu kardeşlik de ömür boyu sürer. Bunlar has kardeş gibi olurlar ve dinimizce de o şekilde kabul edilir.

Anadolu’da süt kardeşleriyle evlenmeme âdeti vardır. Bu âdetin oluşmasında Hz. Peygamber’in hadislerinin etkisi apaçık görülmektedir. Çünkü İslam’da süt kardeşi, süt annesi ve süt yönünden araba olanlarla evlenmenin yasak olduğu hadislerde açıkça ifade edilmiştir (Çolak 2005: 27).

2.11. Süt Kızı: Bir kadının kendi çocuğu değilken emzirdiği kız çocuk (Ayverdi 2006: 2888).

2.12. Süt nine: Bebeğe süt vermek için parayla tutulmuş kadın (Türkçe Sözlük 2005: 1836).

2.13. Süt oğul: Bir kadının kendi çocuğu değilken emzirdiği erkek çocuk (Ayverdi 2006: 2889).

2.14. Süt Kapları

Sütleri pişirmek, saklamak ya da ikram etmek için kullanılan özel kaplar bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

-Bakır Kaplar: Sütleri kaynatmak ya da kaymak yapmak için kullanılan kaplardır. Bunların içi kalaylıdır. Eğer kalayı çıkarsa insan sağlığı için de çok zararlıdır. Bu yüzden yılda en az bir kez kapların kalaylatılması gerekir.

-Bakraç: Bakraçlarda yine kalaylı kaplardır. Bunlar özellikle yoğurt yapmak için kullanılır. Aynı zamanda yoğurt saklama kaplarıdır.

-Çinko Kovalar: Süt sağmak ve sütü taşımak için kullanılan içi geniş, çukur kaplardır.

-Daldız: Tereyağı yapmak için kullanılan tahtadan yapılmış, silindir şeklindeki uzun, içi çukur, oyuk bir malzemedir.

-Gerdel: Süt sağmak için tahtadan yapılmış kaptır. Fakat kullanım ve hijyen açısından çok sağlıklı değildir.

-Güğüm: Süt taşımak için kullanılan plastik silindir şeklindeki uzun ince kaplardır.

-Kazan: İçerisinde süt kaynatılan büyük, geniş tencere şeklindeki kaplardır.

-Külek: Yoğurt ve ayran saklamak için kullanılan kaptır.

-Küpeli Kazan: İki tarafı kulplu büyük kazandır. Bunda çok fazla süt varsa onu kaynatmak için kullanılır.

-Süt Tavas: Sütü ateşin üzerinde kaynatmak için kullanılan büyük, ağız yayvan geniş tavalardır.

-Tanker: Günümüzde köylerde sağılan sütler belli bir firma tarafından toplanmaktadır. Bunlar sütü büyük tankerlere koyar. Sütleri toplamaya ve taşımaya yarayan büyük metal, geniş haznelerdir.

-Tas: İçerisine süt, hoşaf ya da çorba konur. Sofrada ikram etmek için.

-Tokaç: Tereyağı yapmak için kullanılan ucu silindir şeklinde yuvarlak, yukarı doğru uzayan bir tahta çubuktur.

-**Yayık:** Eskiden çok kullanılmayıp daha çok günümüzde kullanılan tereyağı yapmak için yararlanılan elektrikli aletler.

3. SÜTTEN YAPILAN ÜRÜNLER VE BUNLARIN YAPILIŞI

3.1. Yoğurt

Yoğurdun Tarihçesi

Öncelikle MÖ 900 civarında süt hayvanları evcilleştirilmiştir. Daha sonra süt üretilmiştir. Ev hanımları sayesinde de süt işlenmiştir, yani mayalanmıştır. Böylece yoğurt ortaya çıkmıştır. İnsanlar yoğurdu ilk başta meyve ve sebzelerle karıştırarak tüketmişlerdir. Yoğurdun ilk olarak Türkler tarafından yapıldığı düşünülmektedir. En az 1000 yıllık bir geçmişi vardır. Yoğurt kelimesi Türkçe “jugurt” kelimesinden türetilmiştir. Yoğurdun kimyasal bileşimi kullanılan süte bağlı olarak değişmiştir. Gelişmiş ülkelerin çoğunda inek sütüyle yoğurt yapılmaktadır (Akın 2006: 6-17).

Yoğurt üretiminde kullanılan temel madde süttür. İnsanların tükettiği gıdalar arasında hayati önem taşımaktadır. Yoğurt sütün kıymetlendirilmesi aşamasında yapılan ve sütün en çok tüketildiği şeklidir. Ayrıca sütün muhafaza süresini uzatır. Japonya’da popüler olan tek süt ürünü yoğurttur (Akın 2006: 4). Süt ve süt ürünlerinin Antik Çağ’dan beri sağlık üzerinde olumlu etkileri vardır. “*İran Efsanesi’ne göre Hz. İbrahim’in yetenekleri ve uzun ömürlülüğünün sebebi yoğurttur*” (Akın 2006: 4).

Yoğurt; inek, keçi, koyun, manda ve diğer sütlerden üretilir. Yağlı, yağsız, yarım yağlı ve az yağlı yoğurtlar vardır. En iyi yoğurt koyun sütünden yapılanıdır. Manda sütünden yapılan yoğurt da bol kaymaklı ve yağlıdır.

En yüksek protein, koyun sütünden yapılan yoğurtta; en düşük protein ise inek sütünden yapılan yoğurtta bulunmaktadır (Akın 2006: 379).

Geleneksel yöntemlerle yapılan yoğurt Uşak’ın Çevre Köyü’nde şu şekilde anlatılmıştır:

Yoğurt yapılacak süt öncelikle ağzı açık, yayvan kaplarda güzelce kaynatılır. Kaynatılan süt yoğurt yapılacak kaba boşaltılır. Süt kaba boşaltılırken yüksekten boşaltılırsa hem soğuması sağlanır hem de daha kaymaklı olması sağlanır. Süt yoğurt kabına boşaltıldıktan sonra ara ara sütün sıcaklığı kontrol edilir. Bu sıcaklık kontrol edilirken sütün kenarından bakmak gerekir. Aksi takdirde sütün kaymağı dağılabilir. İnsan elini yakmayacak şekilde süt ılıdığı zaman içine sütün miktarına göre değişmekle birlikte yaklaşık olarak bir kaşık yoğurt konulur ve karıştırılır. Konulan bu yoğurt bir kâsede ılımış olan sütle öncelikle iyice ezilir. Ezilen bu karışım sütün içine boşaltılıp karıştırılır. Karıştırılan sütün üzeri kapatılarak yaklaşık olarak 2-3 saat örtü altında bekletilir. Sonra yoğurdun üstü açılır, biraz dışarıda soğutulduktan sonra buzdolabına konur. Yoğurt böylelikle yenmeye hazırdır (k.ş. 9).

Yoğurt eğer suyla karıştırılıp sıvı bir şekilde içecek haline getirilirse ayran olur.

Yoğurdun içinden bir kese ya da süzgeç yardımıyla suyu süzdürülerek ayrılırsa süzme yoğurt ya da köylerde kese yoğurdu şeklinde de ifade edilen katı bir yoğurt olur. Yoğurdun dayanma süresini uzatmak, saklama da kolaylık sağlamak için üretilmektedir. Süzme yoğurt elde etmek için yoğurdun içindeki su çıkarıldığı için besin değeri biraz düşmektedir. Daha çok çorba yapımında, kızarmalarda, salatalarda, soslarda ve börek yapımında kullanılmaktadır.

Yoğurt dondurulursa da dondurulmuş yoğurt olur.

Yoğurdun içine değişik meyveler konarak yoğurdun lezzeti de değiştirilir. Böylece meyveli yoğurt elde edilmiş olur.

Evde yapılan yoğurdun raf ömrü bir haftayı geçmezken, hazır satın alınan yoğurtlar buzdolabında üç ile altı hafta kadar ekşimeden muhafaza edilmektedir. Bunun sebebi de hazır yoğurtların içine kimyasal koruyucuların konulmasındandır.

Genel cerrah profesörü Osman Doğru'dan aldığımız bilgilere göre de yoğurdun faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

-Yoğurt büyümeye yardımcıdır.

-Yoğurt bağırsakların düzenli çalışmasını sağlar.

- Kemik erimesi tedavisinde etkilidir.
- İshalin önlenmesini sağlar.
- İştah açıcıdır.
- Sıcak yaz aylarında serinletici etkisi vardır.
- Mide rahatsızlıklarına da iyi gelmektedir.

3.2. Tereyağı

Yoğurdun yayıklanmasıyla tereyağı oluşur. Sütün en kıymetli maddesi olan yağ, köylerde hayvancılıkla uğraşan kadınlardan alınan tarife göre, şu şekilde yapılmaktadır:

Hayvandan sağılan sütler günlük olarak biriktirilir. Gece süt büyük süt tencerelerine konarak soğuk, cam kenarında, bekletilir. Üzerine de böcek ya da yabancı bir madde girmemesi için büyük bir çitiyle kapatılır. Bekletilen sütün üzeri sabaha kadar kaymaklanır. Bu kaymak sabah sütün üzerinden alınır ve alınan bu kaymağın içine biraz da süt konarak kaynatılır. Kaynayan süt biraz soğumaya alınır. Süt ılıdığı zaman sütün içine sütün miktarına göre bir ya da iki kaşık yoğurt katılarak üzeri kapatılır. Yaklaşık olarak 4- 5 saat bekletilir. Bu kaymak böylece kıvamlı bir yoğurt haline gelir. Bu yoğurt oluştuktan sonra dışarıda soğumaya bırakılır. Soğuyan yoğurt buzdolabında muhafaza edilir. Bu şekilde biriktirilen kaymaklı yoğurtlar gereken miktar elde edildikten sonra hepsi birleştirilir. Daldız denilen köylerde kullanılan tahtadan yapılmış silindir şeklindeki aletin içine toplanan kaymaklı yoğurtlar dökülür. Mevsimine göre kışın sıcak, yazın ılık su konarak daldızın bir parçası olan tokaç denilen ucu yuvarlak bir uzun çubuk parçasıyla aşağı yukarı vurarak tereyağı elde edilmeye çalışılır. Vurarak elde edilen tereyağı suyun üzerine çıkmaya başlar. Bu durumda daldız içindeki yağ geniş bir tencereye boşaltılır. Tahta ya da demir kaşık yardımıyla suyun üzerindeki yağ parçaları toplanır. Toplanan yağlar en az yedi, sekiz kez olmakla birlikte yıkanır ve suyu süzülür. Eğer suyu yeterince süzülmezse yağ kısa sürede kokar, ekşir. Yazın hayvanlar ot yediği için

yağlar sarı renkli olur, kışın ise yem ve saman yediği için beyaz renkli olmaktadır. Yazın yapılan yağlar kışa oranla daha lezzetli olmaktadır. Tereyağını saklama ise iki şekilde yapılmaktadır.

Tuzlu saklama ve tuzsuz saklama yöntemi uygulanmaktadır. Tuzlu saklama yöntemi yapılırken temizlenen tereyağının içine bolca tuz konup yağ iyice bastırılarak sıkıştırılır ve soğuk bir mekânda saklanır. Tuzlu yağ tuzsuz yağa oranla daha uzun süre dayanır. Fakat günümüzde insanların çoğunda tansiyon ve kalp problemi ortaya çıktığı için tuzsuz tereyağını kullanmaktadırlar. Bunun ömrü her ne kadar kısa olsa da sağlık açısından daha iyidir. Tuzlu ya da tuzsuz yağları ikisi de kıvam olarak serttir.

En çok yağ mandada, koyun ve keçide bulunmasına rağmen en lezzetli yağ inek sütünden yapılmaktadır (k.ş. 7).

3.3. Lor

Süt kaynatıldıkça şekerlilik halini alır, bu da peynirin ekşimesine sebep olur. Sonuçta da peynir kesilmiş olur. Onun bu kesilme haline lor denir. Köylerde de lor iki şekilde yapılmaktadır:

Yukarıda tereyağı tarifi yapıldı. Yapılan bu tereyağının ardında kalan ayran, tuzlu suyla kaynatılır. Kaynadıktan sonra keselere alınarak süzülür. Yaklaşık olarak 3-4 saat kese bir yere asılarak süzülür. Bu süzmeden sonra içinde kalan suyun iyice çıkması için büyük bir yük altına alınarak 1-2 saat de öylece bekletilir. Sonra keseden lor alınır. Alınan lor bulgur kıvamında olup eline alınca dağılır. Bu durumda tam kıvamını almış olur. Bunun adına köylerde çökelek de denmektedir.

Diğer türlü de ekşimiş süt, yoğurt ya da ayrandan yapılır. Bu süt, yoğurt ya da ayran içerisine bir miktar tuz atılıp kaynatılır. Kaynayan bu malzeme yine keseler içine alınarak yüksek bir yerde süzülmesi sağlanır. Süzülen bu lor keseden çıkarılarak yenmeye hazır kıvama getirilmiş olur (k.ş.16).

3.4. Peynir

Sütten yapılan gıda maddeleri içerisinde en önemlilerinden birisi de peynirdir. Süte nazaran daha dayanıklı olan peynirin ülkemizde pek çok çeşidi üretilmektedir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanır: Beyaz peynir, kaşar peyniri, salamura peynir, gravyar peynir, mihaliç peyniri, tulum peyniri, lor peyniri, labne peyniri, örgü peynir, tel peynir, otlı peynir, koyun peyniri, keçi peyniri, çömlek peyniri, vb.

Peynir o kadar dayanıklıdır ki birkaç yıl bile hiçbir şey olmadan dayanabilmektedir. Köylerde süt iki farklı şekilde yapılmaktadır:

Öncelikle süt sağılır, sağılan ya da bekletilen sütün bozuk olmamasına özen göstermek gerekir. Sağılan sütün soğumadan o ılıkılığıyla içine hemen maya konur. Yarım saat kadar örtü altında bekletilen süt peynire dönüşmüş olur. Peynire dönüşen süt, kese içine konur, üzerine ağır bir metal ya da taş konarak peynirin içindeki suyun akıtılması sağlanır. Sonra peynir keseden çıkarılarak dilimler halinde kesilir ve üzerine bolca tuz ekilir. Tuzla birlikte bu peynir en az bir hafta bekletilir. Bekletilen peynir bidonlar içerisine konur, içine de tuzlu su ilave edilir soğuk ve serin yerde muhafaza edilir. Bu peynir en az bir ay sonra peynir sertleşince yenir. Bu şekilde yenmesinin sebebi de peynir kaynatılmadan yapıldığı için süt içerisinde bulunan mikropların ölmesini sağlamak içindir. Eğer bekletilmeden yani salamura hale getirmeden peynir yenecek olursa burusella denilen hayvan hastalığına sebep olur. Bu şekilde yapılan salamura peynir hem sert hem de uzun süre dayanıklı olur. Bu peynire halk arasında kışlık salamura peynir denmektedir.

Diğer bir çeşit de sütün kaynatılarak yapılmasıdır. Sağılıp gelinen süt öncelikle kaynatılır sonra ılıtılarak içine mayası konur. Eğer süt çok sıcak şekilde mayalanırsa delikli delikli peynir oluşur ki bu da yemek için çok uygun olmaz. Bir tencereye alınan mayalı sütün üzeri kapatılıp yarım saat kadar sıcak olarak bekletilir. Sonra tencereden alınan mayalı süt bir kese içine konur, üzeri ağır taşla ya da metalle bastırılarak mayalı sütün içerisindeki süt ve su akıtılır. Daha sonra keseden çıkarılan peynir dilimlenir, üzerine bir miktar tuz serpilir. Tuz serperken homojen bir şekilde dağıtmaya özen gösterilmesi gerekir. Bu peynirin sütü kaynatıldığı için hemen yenmeye hazırdır. Bu peynir daha yumuşak ve daha sağlıklı bir peynirdir. Yazın

yapılan peynir, kışın yapılan peynire oranla daha sarı ve daha lezzetli olur. Bunun sebebi de yazın ineklerin meralarda otlatılmasından kaynaklanmaktadır (k.ş. 12).

3.5. Ağız

Hayvan, yavrusunu doğurduktan sonra 1-2 gün içinde süte nazaran daha koyu bir madde çıkarır. Buna ağız ya da ağız sütü denmektedir. Hayvan sağılır. Sağılan süt, normal süte oranla daha yağlıdır. Sağılan süt önce soğutulur, sonra da sütün kıvamı çok koyu olduğu için içerisine biraz su katılarak kaynatılır. Bu süt kaynatılırken sürekli karıştırmak gerekir. Yoksa dibine yapışma oranı yüksektir. Kaynatılan sütün üstüne şeker dökerek kahvaltıda ya da ara öğünlerde yenir. Bu süt özellikle hayvanın yavrusu için çok faydalıdır (k.ş. 12).

3.6. Kaymak

Sağılan süt öncelikle soğutulur. Sonra genişçe yayvan bir tencereye süt boşaltılır. Köylerde daha lezzetli kaymak elde etmek için köz ateşine tencere konur, yavaş yavaş süt kaynatılmaya bırakılır. Kaynama derecesine geldikten sonra tencere ateşten alınır, soğumaya bırakılır. Yoğun bir kaymak elde etmek için açık havada üstüne bir tülbent örtülerek sabaha kadar soğumaya bırakılır. Sabah kalkınca bir kaşık yardımıyla sütün üzerindeki kaymak toplanır. Kaymağın üzerine şeker serpilerek sabah kahvaltısında yenir. Özellikle de tatlıların ve balın üzerine konularak servis yapılır (k.ş. 13).

3.7. Kefir

Evde yapılması pek mümkün olmayan kefirin tarifini MEGEP'in yayımladığı “*Gıda Teknolojisi*” adlı projeden anlatılacaktır.

Kefir; kültür ilave edilerek üretilmiş, insan sağlığı açısından yararlı ayrana benzeyen fermente bir içecektir. Eskiden beri bilinen kökeni Kuzey Kafkasya'ya dayanan bir içecektir. Türkler, Avrupa'ya seferlere giderken yanlarında at ve keçi götürmüşlerdir. At sütüyle kımız, keçi sütüyle de kefir üretmişlerdir. Bu yüzden Türkler daha sağlıklı ve uzun ömürlü olup savaşlarda kuvvetli olmuşlardır. Kefirin adı ise Türkçede hoş giden anlamına gelen “*keyf*” kelimesinden türetilmiştir (MEGEP 2007: 3-4).

Kefirin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- İyi bir kefir parlak görünümle ve akıcıdır.
- Hafif ekşimsidir.
- Serinletici etkisi vardır.
- Kefir; tatlı kefir, orta sert kefir, çok sert kefir olarak sınıflandırılır.
- Kefirin bileşimi ve kimyasal özellikleri kullanılan sütün niteliğine göre değişir.
- Sade kefir, meyveli kefir ve light kefir olmak üzere çeşitlendirilir.
- Sütteki tüm besin maddelerini içerir.
- Beslenme değeri yüksektir.
- Sindirimi kolay bir içecektir.
- İçerisinde B grubu vitaminler bulunmaktadır.
- İştah açıcıdır.
- Kefirin bileşiminde esansiyel yağ asitleri ve aminoasitler bulunmaktadır.

4. TARİHÎ KAYNAKLARDA SÜT

4.1. Dede Korkut Hikâyelerinde Süt

Dede Korkut, Türk milletinin en meşhur kitabıdır. Kitabın adı, kitabın tertipleycisi olan Dede Korkut adındaki bir ozan pirinin ismindedir. İçerisinde on iki destansı hikâye bulunmaktadır. Kitapta Oğuzların hayatı anlatılmaktadır. Hikâyeler Alp tipi ve buna benzer kahramanlarla doludur. Hikâyelerden yaşayış tarzının göçebelige dayandığını öğrenmekteyiz. Başlıca çalgı aletleri kopuzdur. Av, hikâyelerde vazgeçilmez bir unsurdur. Yapı ve şekil olarak destan ve halk hikâyesi arasında bir yere sahiptir (Ergin 1989: 88).

Yazarı belli olmayan bu hikâyeler, göçebe hayattan yerleşik hayata geçişin hikâyesidir. Bu hikâyeler Türk ruhuna, Türk kültürüne ışık tutan önemli belgedir. Pek çok halk kahramanının mücadelelerinin anlatıldığı, içerisinde güzel ve hikmetli sözler bulunan, Türk töresine ait konuların işlendiği kahramanlık hikâyeleridir.

Türklerin bu önemli kitabında tezin konusunu oluşturan “süt” ögesine de bolca yer verilmiştir. Deyim olarak, besleyici unsur, halk hekimliği ve de beddua olarak karşımıza çıkmıştır.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Dirse Han’ın eşi:

“Çıksın benim görür gözüm a Dirse Han yaman seğriyor

Kesilsin oğlanın emdiği süt damarım yaman sızlıyor” (Ergin 1999: 29) diyerek oğlunun nerede olduğunu merakla eşine sormaktadır. Oğlunun emdiği sütün kesilmesi, bir bedduadır. Anne yüreğinin ne kadar yumuşak, ne kadar yufka yürekli olduğunu burada da görmekteyiz.

Yine bu hikâyede Boğaç Han annesine:

“Beri gel ak sütünü emdiğim kadının ana

.....

Ana ağlama, bu yaradan bana ölüm yoktur korkma, boz atlı Hızır bana geldi, üç kerre yaramı sıvazladı, bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ana sütü sana merhemdir dedi. Böyle diyince kırk ince kız yayıldılar, dağ çiçeği topladılar. Oğlanın anası memesini bir sıkı sütü gelmedi, iki sıkı sütü gelmedi, üçüncüde kendisini zorladı, iyice doldu, sıkı süt ile kan karışık geldi. Dağ çiçeği ile sütü oğlanın yarasına sürdüler.” (Ergin 1999: 32)

Burada dikkatimizi çeken, Türklerin eskiden beri anne sütünün yararını bilmesidir. Bu durumda anne sütünün yararı dört yüz yıldan beri bilinmektedir. (Alptekin 2011: 93). Dede Korkut hikâyeleri sayesinde bizler de anne sütünün faydalarını öğrenmiş oluyoruz.

“Öte yandan bu hikâyede süt, ölüme engel olan bir çare olarak karşımıza çıkar. Bu hikâyede Hızır ile süt arasındaki ilgiye de dikkat çekmek gerekmektedir.” (Dağı 2007: 6)

Salur Kazan Hikâyesi’nde kafırbaşı:

“Karanlık akşam olunca kaygılı çoban

Kar ile yağmur yağınca çakmaklı çoban

Sütü, peyniri bol, kaymaklı çoban (Ergin 1999: 40) diyerek çobanın ne kadar bolluk, bereket içinde olduğunu da aynı zamanda belirtmiştir.

Kazan Oğlu Uruz Beyin Tutsaklığının Hikâyesi’nde, Burla Hatun, Kazan’a şunları söylemiştir:

“Kurumuşça göğsümde sütüm oynuyor

Yalnız oğul haberini Kazan söyle bana

Söylemez olursan yana yakıla beddua ederim Kazan sana dedi.” (Ergin 1999: 100) diyerek oğlunu aramaktadır. Eğer oğlunun süte, ihtiyacı varsa Burla Hatun sütünün de olduğunu fakat içinin oğulsuzluktan yandığını, üzüldüğünü, evladına olan düşkünlüğünü sözleriyle dile getirmiştir. Oğlunun başına bir iş geldiğini göğsünün seğirmesinden anlamaktadır.

Yine bu hikâyede Uruz, babasına şunları söylemiştir:

“.....

Sen esen ol anam esen olsun

Benden daha iyi Kadir size oğul versin

Ak sütünü anam bana helâl eylesin

Savaşma çekilip dön baba geri dedi.” (Ergin 1999: 106) diyerek babasına nasihatte bulunmuştur. Ak sütünü helâl etmek, ifadesinin o dönemde de kullanılan bir deyim olduğunu da görmekteyiz.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesinde de süt unsurunu görmekteyiz. Deli Dumrul'un annesi:

“

Dolma beşiklerde belediğim oğul

Dolu dolu ak sütümü emzirdiğim oğul

..... ” (Ergin 1999: 119) diyerek oğluna canının kıymetli olduğunu, oğlu için canını vermeyeceğini dile getirmiştir.

Basat'la Tepegöz'ün hikâyesinde Tepegöz, Aruz'un çağırttığı dadıyı öyle bir emmiştir ki, hiç süt bırakmadığı gibi önce kanını emmiş, sonra da canını almıştır. Gelen bütün dadıları böyle öldürünce sütle beslemeye başlarlar fakat günde bir kazandan fazla süt içmektedir (Ergin 1999: 153). Süt, bu hikâyede besleyici unsur olarak karşımıza çıkmıştır.

4.2. Divânü Lûgatî't- Türk'te Süt ve Sütten Yapılan Ürünler

On birinci yüzyılda hayvanların yalnızca etini besin maddesi olarak kullanmayan Türkler, yumurta yemenin yanında, süt ve süt ürünlerine de önem vermişlerdir: ağuj~aguz, ayran, ikdük, kayak, kımız, kor, kurut, sağ, yağ, soğut, süzme, adıtma, yoğurt kelimeleri geçmektedir. Günümüze ulaşan yiyecek ve içeceklerin büyük bölümü tarıma dayalı ürünler olmasına rağmen bir bölümü de süt ve sütten yapılan ürünlerle ilgilidir. Bu kelimeleri şu şekilde inceleyebiliriz:

Ağartı: 1. Süt, yoğurt, ayran vb. ürünler

2. Sarımsaklı yoğurt.

Ağartma: Çörek fırına verilmeden önce üzerine sürülen zeytinyağı, süt veya yoğurt karışımı.

Ağuj (ağız, ağuz, ayuz, ağuj): Memeli hayvanların doğurduğu zaman verdiği ilk süt.

Ayran: Yayılmış süt.

Ayra:n: Tereyağlı süt

Buğısı: Pişirilmiş buğday, badem, bal ve süt kullanılarak yapılan bir yemek.

Bulama: İnek ve koyunun avuzdan sonra alınan sütünün ateşte çokça pişirmek suretiyle yapılan bir türlü yemek.

Buldumı: İçerisine yaş ya da kuru üzüm konan sütlü yiyecek.

Gurut: Kurutulmuş ekşi süt.

İkdk: Süt ve yoğurttan yapılan peynir türü bir yiyecek.

Kımız: Mayalanmış kısrak sütü.

Kurut: Yağı alınmış sütten yapılan peynir.

Moloka: Mayalanmış inek sütünden elde edilen bir içecek.

Soğut: Ekşi sütten yapılan bir peynir türü.

Süzme: Ekşimsi süt, peynir.

To: Kepek, süt ve bal ile yapılan bir un orbası.

Uyutma: Süt ve incirle yapılan bir yemek.

Uyutmak: Yoğurt veya peynir için sütü mayalamak.

Yogurt (joyurt, yuğrut): Mayalanmış süt. (etin 2005: 187-199)

Görüldüğü üzere kelimeler günümüzdeki kelimelere çok yakındır. Türkiye Türkçesinde çok değişikliğe uğratılmadan bu kelimeler kullanılmıştır. Türkler göçebe bir yaşam sürdüklerinden dolayı hayvancılıkla geçimini sağlamışlardır. Hayvancılığın olduğu bir toplumda da süt ve süt ürünlerinin oldukça fazla yer aldığını görmekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALK ANLATILARINDA SÜT

1.1. DESTANLARDA SÜT

Destan sözcüğü dilimize Farsçadan geçmiştir. Asıl adı dâstân'dır. Destan; kahramanlık öykülerini, ulusların, tanrıların, yiğitlerin savaşlarını, başlarından geçenleri anlatan büyük manzum yapıttır. Türk Dil Kurumunun tanımına göre ise, tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiiirdir. Osmanlıca sözlükte ise destan; epope, hikâye, masal, şöret, ün şeklinde tanımlanmıştır.

Hüseyin Nihal Atsız ise destanı şu şekilde tanımlamıştır: “*Türk edebiyatı destanla başlar. Destan, bir milletin eski zamanlarda başından geçen büyük hâdiselerin halk dilinde edebî bir şekil almasıdır*” (Atsız 1943: 9).

Destanlar ilk çağlarda ortaya çıkmış sözlü edebiyat ürünleridir. Mitoloji, efsane, folklor ve tarihî öğeleri içerir. Destanlar toplumu derinden etkileyen deprem, bulaşıcı hastalık, savaş, kıtlık, sel, yangın, göç vb. konuların varlığıyla ortaya çıkmıştır.

Belli bir ulusun özelliğini yansıtır, genellikle şiir şeklindedir, tarihi ve sosyal olaylarla doğar, beslenir. Kahramanları olağanüstü özelliklere sahip olmakla birlikte aşk, yiğitlik, dostluk, ölüm ve gurbet sevgisinin konusunu oluşturmaktadır.

Destanlarda ise süt daha çok kırmızı olarak, pınarlardan akan suyun süte benzetilmesi şeklinde ya da şifa amaçlı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.1. Besleyici Unsur Olarak Süt

Bozkurt, Türk ve Moğol mitolojisinde geçen kutsal bir hayvandır. Türk milletin ulusal sembolü olan kurt, Türk mitolojisinde yol gösterici olmuştur ve gök'ü temsil etmiştir. Bozkurt, günümüzde de Türk milliyetçiliğinin sembolüdür.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından ulusal sembol ilan edilmiş ve o dönemde sigara, para vb.nin üzerine resmedilmiştir.

Bozkurdun, kutsal sayılmasının bir nedeni ise Türklerin bozkurt soyundan geldiğine inanılmasındandır. Çünkü Türkler Çinliler tarafından tamamen öldürüldüler ve geriye sadece küçük bir erkek çocuğu kaldı. Bunun da elini, kolunu kestiler ve öylece bıraktılar. Bu çocuğu bir kurt aldı, büyüttü, ona süt içirdi. O ise büyüdü ve on tane çocuğu oldu. Türk milletinin yeniden dünya sahnesine çıkması bir kurdun sayesinde gerçekleşmiştir.

Bozkurt Destanı ise bilinen en önemli destanlarımızdandır. Metin incelendiğinde süt sadece kurdun bir çocuğu emzirmesi olarak değil kımız olarak da karşımıza çıkmıştır.

Batı Gök Türk Kağanı'nın gönderdiği elçilerin Ötüken'e geldiklerinde söyledikleri sözler vardır.

“Genç kızlar at üstünden birbirine seslenir...”

Kısarak sütünden kımız yaparlar Türk kızları,” (Gençosmanoğlu 2002: 62)

Kısarak atların dişisidir. Kımız ise kısarak sütünden yapılan geleneksel bir içecektir. Süt şekerince zengin olan kısarak sütünden imâl edilen kımız, beyazımsı bir sıvıdır. Bu içeceğin insana güç veren bir etkisi de vardır. Aynı zamanda Türklerin ulusal bir içkisidir ve birçok derde de iyi gelmektedir.

Uygurların *“Türeyiş Efsanesi”*nde de süt emen çocuk profili görülmektedir. Ordu Balığı'nda rastlanan kitabeye göre iki ağaç vardır. Bu iki ağaç arasında da büyük bir dağ vardır. Geceleri Uygur halkı bu dağın üzerinde bir ışık gördükleri için bu dağa saygı duymuşlardır. O günden sonra dağda her gece bir kapı açılır, içinde ayrı ayrı kurulmuş çadır ve beş ev vardır. Her birinin içinde ağızlarında ihtiyaçlarına göre süt bulunan bir emzik olan bir oğlan çocuğunun oturduğu görülmüştür. Çocukların süt içme çağı bittiğinde ise de oradan çıkıp ailesini sormaya başlamaktadırlar (Çoruhlu 2002: 114).

Bu da bize Uygurların ağaca ve doğaya ne kadar sevgi ve saygıyla bağlı olduklarını gösteriyor.

“*Oğuz Kağan Destanı*”nda da Olcay Han diye Doğu illeri ve Türkistan’ı yöneten Nuh Peygamber’in büyük oğlu var idi. Onun Oğuz Kağan adlı bir torunu olur. Fakat üç gün üç gece doğumdan sonra annesinden süt emmediği görülmüştür. Bunun sebebi ise annesinin Müslüman olmamasındandır. Annesi bir gece şöyle bir rüya görür:

“*Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı’yı ikrar ve itiraf et; üzerine olan hakkını olduğu gibi farz bil.’ Kadın üç gece bu hâli rüyasında gördü. Bu kavim kâfir dininde olduğu için kadın meseleyi onlara anlatamadı. Kocasından gizli olarak Tanrı’ya imân etti. Elini göğse kaldırıp dua etti ve dedi ki:*

Ey Tanrım, bâri ben bîcârenin sütünü bu çocukcağızın zevkine uydurup tatlı kıl. Oğuz o anda anasının göğsüne yapışıp emmeye başladı. Bir yıl geçince babası onda olgunluk ve asâlet belirtileri gördü. Onun temizlik ve güzelliğinden hayrette kaldı...” (Sakaoğlu vd. 2003: 225-226).

Dua her şeyin çözüm noktasıdır. Duanın çözemeyeceği hiçbir problem yoktur ki, bir çocuk için en gerekli besin maddesi olan sütü emme sorununu bile ortadan kaldırmıştır.

1.1.2. Destanlarda Süt Pınarı

Türk destanları içinde en geç ortaya çıkan, en yeni bir destan olan Köroğlu Destanı büyük bir aşk ve yiğitlik macerasını anlatmaktadır. Kahramanı 16. yy.’ da yaşamış Ruşen Ali yani Köroğlu’dur.

Bolu Bey’i Ruşen Ali’nin babasından en iyi atı getirmesini ister o da gider cılız, tüyleri dökülmüş, kötü bir at getirir fakat bu at çok farklı bir attır. Bu atı gören Bolu Bey’i buna sinirlenir ve gider Yusuf’un gözlerine mil çektirir. Yusuf da o atı güneş görmeyen bir yerde besler, büyütür o arada Ruşen Ali de büyümüştür ve atı oğlu Köroğlu’na verir ve öcünün alınmasını da ister.

Köroğlu, Üsküdar Kasapbaşı'sının oğlu Ayvaz'ı kaçıırır, onu kendine evlat edinir. Onun ünü ki bütün dünyaya yayılmıştır. Bu arada Bolu Beyi'nin kız kardeşiyle evlenir ve bir oğlu olur.

Köroğlu, öcünü almak için Bolu'yu yakar, yıkar. Bunun üzerine Bolu Beyi de Ayvaz ve Köroğlu'nu yakalatır, zindana attırır. Bir yolunu bulan iki yoldaş oradan da kurtulurlar. Bolu zindanından çıkıp çarşığı, pazarı gezerek Beyleri darağacına götürmeye giderler. Çarşıdan çıkınca Ayvaz gökte bir bölük turna görür ve anlar ve Çamlıbel'e haber gönderir.

“Önünde kılavuz giden turnalar

Süt Pınar başında seyreden Beyler ” (Boratav 1931: 185) diyerek sözlerine devam eder.

Ayvaz, Beylere bir tehlike geleceğini haber vermektedir. Bu tehlikeyi ise ona turnalar bildirmiştir o da pınar başında bekleyen beyleri bu konuda uyarmaktadır. Eğer akan pınarın suyu çoksa bereketinden, çokluğundan dolayı ona “ *süt pınar* ” denmektedir. Çünkü çok akan çeşme suyun şiddetinden dolayı köpük köpük beyazlaşmaktadır. Bu da suyun süt görünümü kazanmasına yol açar.

1.1.3. Destanlarda Geyik Sütü

Karaçay-Malkar destanlarından olan “*Biynöger*” destanında iyileştirici unsur olarak sütle karşılaşılmaktadır. Büyücü bir kadın fala bakarak hastalığı geyik sütüyle tedavi etmektedir.

“Binöger, sorayım diye büyüci kadına gitti

Çok yalvardığında büyüci kadın fal taşlarına baktı

Büyücünün taşı, dönüp, üç sıra hâlinde geldi

‘İlacın gelmesi kolay değil,’ dedi, ‘zor’

‘Ona yarayacak vardır, bir beyaz geyiğin sütüdür.’

‘Onu yakalayacak olan dayının köpeğidir.’ (Tavkul 2004: 101-104).

İslamiyet öncesinde bozkurt tarafından emzirilme olsa da İslamiyet’ten sonra geyik sütüyle tedavi edilmeye başlanmıştır.

1.1.4. Kalıplaşmış İfadelerde Süt

Kırgız Türklerinin milli destanı olan Manas Destanı, Manî dinini yaşayan Karahitaylar ile Müslüman Karahanlılar arasındaki mücadeleyi anlatır.

Destanın ana kahramanı Manas’tır. Manas Destanı’nın ilk bölümünden itibaren Manas’ın doğumu, konuşması, beşikte kâfirleri yeneceğini söylemesi, büyüyünce Çinlileri yenmesi, Müslüman yiğit Almanbet’le tanışıp birlikte savaşa gitmeleri, Manas’ın evlenmesi, öldükten sonra tekrar iki kez dirilmesi, Mekke’yi ziyaret ve Kâbe’yi tavaf etmesi anlatılmaktadır.

Manas Destanı’nın içinde dualarda, deyimlerde ve emzirmek olarak karşımıza süt çıkmaktadır. Aşağıda destanın bu bölümlerine kısaca yer vereceğiz.

Çakıp Han’ın hiç çocuğu olmamaktadır. Duasıyla birlikte yıllar sonra bir oğlu olur. Dört Peygamber gelip oğlunun adını Manas koyarlar.

Kırgızlarla yıllarca arası bozuk olan Esen Han bir haber alır. Bu haberden yola çıkarak Kırgızların bütün çocuklarının öldürülmesini ister. *“Askerler avuldaki süttten kesilmemiş bebeklerden, yaşı on yediye kadar olan çocukların hiçbirini bırakmadan at gibi dizip, adını sorarak saydılar.”* (Türkmen vd. 1995: 17).

Bir bebek dünyaya gelişinden sonra yaklaşık iki yaşına kadar annesini emmektedir. Avul, köylerin adına verilen genel bir kullanımdır. O köydeki yeni doğan, küçücük çocuklardan on yedi yaşına kadar olan çocuklar sayılmıştır. Fakat yine de Manas’ı bulamamışlardır. Çünkü daha çocuk doğmamıştı. Nihayet günler geçti ve Manas’ın doğumu geldi. Bebek elinde iki kan pıhtısıyla dünyaya gelmiştir. *“...Soylu kadın Çıyırda bebeğe memesini verdiği zaman memesinden önce süt sonra kan çıktı, Hanım buna dayanamadı.”* (Türkmen vd.1995: 20).

Doğumdan sonra memelere aşırı kan gelmesi sonucu süt oluşmaktadır. Bunun sonucunda da memelerde aşırı derecede büyüme, ağrı ve bu kandan dolayı tıkanıklık olur. Bu yüzdendir ki, bazen memelerden kan gelebilir. Manas'ın annesi Çıyırđı Hanım'ın da memesinden kan gelmesinin sebebi bu yüzdendir.

Kalmuk Han'ın oğlu Almambet Müslüman olmuştur ve Er Kökçe'ye sığınmış, oradan da Manas'a gelmiştir. Fakat bunları yapmadan önce de annesinden izin almıştır. Ona; *“Canım anne dinle... Ak sütünü helal et, sağ olursam dolaşıp gelirim. Ölmezsem haber veririm...”* (Türkmen vd. 1995: 127) demiştir. Sütünü helal etmek bir duadır. Almambet annesinin hayır duasını alarak yola çıkmıştır. Türklerde annenin helalliğini istemek çok önemli bir mevzudur.

Almambet ile Manas artık iyi bir dost ve kardeş oldular. *“Ananın beyaz sütünü emen kardeş ikiz kardeş oldunuz.”* (Türkmen vd. 1995: 141) diyerek bütün halk onların kardeşliğini onaylamışlardır.

1.2. MASALLARDA SÜT

İnsan kültürü açısından büyük önem taşıyan masal üzerine pek çok tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bazılarını şu şekilde açıklayabiliriz.

“Kâmus-ı Osmânî’ye göre ‘masal’ kelimesi ‘mesel’in değiştirilmiş şeklidir.” (Tezel 2009: 7).

Saim Sakaoğlu’na göre masal, *“Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür.”* (Sakaoğlu 1973: 5).

“Masalı, büyük ölçüde nesirle anlatılmış ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası bulunmayan, hayal ürünü olan nesir şeklindeki anlatımlar olarak tarif edebiliriz.” (Alptekin 2002: XI)

“Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği, klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.” (Şimşek 2001a: 3).

Masal, çocukluğumuzdan beri zaman zaman ninelerimizin dizinde dinlediğimiz, bizi rahatlatan hikâyelerdir.

Masal; kıssa, dâstân, hikâye gibi kelimelerle de anılmıştır (Sakaoğlu 1973: 5). Masalın önemi üzerinde yıllarca durulmamış olmasına rağmen masalın kültür bakımından önem taşıdığını ilk defa Grimm Kardeşler ortaya atmıştır (Sakaoğlu 1973: 17). Bizde masallar üzerinde ilk çalışan ise Ziya Gökalp olmuştur. Türk masallarını derleyen ilk kişi ise Macar İgnas Kunoş’tur (Sakaoğlu 1973: 50). Osmanlı Devleti zamanında ise derlenerek hazırlanan ilk masal kitabı *“Billur Köşk”* tür (Günay 1975: 13). Masallar yönünden en zengin ülke ise Hindistan’dır. (Sakaoğlu 1973: 18-19).

Masal üç bölümden oluşmuştur: Masal başı, masalın kendisi, masalın sonu (Tezel 2009: 10). *“Masalın kişileri, belli bir tarih anında, belli bir yerde yaşamış*

olan bir topluluğun belli fertleri değil de, bir padişah, bir tüccar, bir kocakarı... gibi, yersiz, adsız kişilerdir.” (Boratav 1998: 13).

Masalın özelliklerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Çocuk masalları, çocuk eğitimi için çok gereklidir.
- Küçük çocukların dikkatini ve ilgisini çeker.
- Hayaldir.
- Belli, kalıplaşmış sözle (tekerleme) başlar.
- Devler, cinler, periler, şeytanlar, olağanüstü kişiler kahramanlarını oluşturur.
- Masallar içinde deyimler, atasözleri, tekerlemeler bulunmaktadır.
- Genellikle uzun metinler olmakla birlikte kısa olanları da vardır.
- Sade ve anlaşılır bir dili vardır.
- Yer; Kafdağı, tekin olmayan yerler, yeraltı dünyası, periler ülkesi vb. dir.
- Masallarda iyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır.
- Masalların en önemli özelliği de eğitici ve ders çıkarıcı olmasıdır. Bu durum dinleyicileri iyilik yapmaya yönlendirir.
- Masallarda halkın kültüründen, yaşayışından, hayatından izler bulunur.
- Masalı anlatan özel anlatıcılar vardır.
- Masallarda bölge ağzı görülmektedir.

1.2.1. Masallarda Süt Dökmek

Naki Tezel’in kitabından aldığımız “*Peri Kızı*” adlı masalda *süt dökme* durumuyla karşılaşmaktadır. Zamanın birinde bir kadın sokağa süt dökmektedir. Delikanlının biri de bunu görür ve kadına sütü neden döktüğünü sorunca kadın,

kızımın elinin kiri der. Delikanlı süte bakar tertemiz bir sütte kir olmayınca şaşırır. Kızın ellerinin ne kadar temiz olduğunu düşünür ve kızı görmediği hâlde onunla evlenmek ister (Tezel 2009: 45-53).

1.2.2. Masallarda Kaplan Sütü

Masallarımızda insanların aslandan, kaplandan, kurttan, eşekten süt emme motifini görmekteyiz. *“Başlangıçta bozkurt sütü olduğu kesin olan, şifalı süt motifi, Türkler İslam’ı kabul ettikten sonra aslan sütüne dönüşmüştür.”* (Dağı 2013: 195). *“Kırkinci Oda”* adlı masalda kaplandan süt emen çocuğa rastlamaktayız. Bir zamanlar küçük bir kulübede odunculuk yapan bir kadınla ev işlerine bakan bir aile yaşarmış. Bunların günün birinde bir erkek çocukları olur. Kadın çağılayan kenarından su doldururken başı döner ve akıntıya kapılarak sürüklenir gider. Bu yavru ise oracıkta kalakalır. Orada kendi yavrularına benzeyen bir canlının yattığını gören kaplan ise çocuğun yanına gelir ve çocuk da kana kana kaplanın sütünü emer (Tezel 2009: 115-117). Bu masalımızdaki motifin Türk destanlarında gördüğümüz Bozkurt’un çocuğu emzirmesi motifinden çıktığını söyleyebiliriz.

Kaplan sütü *“Avcı Mehmet’in Oğlu”* adlı başka bir masalda da hedefe ulaşmak için kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkmıştır.

“Sen bir padişahsın, senin bu kuşa yakışır bir odan olmalı, kaplan sütüyle sıvansa bembeyaz olur, tam bu kuşa lâyık.

E... Nasıl edelim, kaplan sütünü nereden bulalım?

Falan memlekette bir dev varmış. O kaplan beslermiş, sütlerini sağarmış.

Kim getirebilir?

Avcı Mehmet’in oğlu.

Avcı Mehmet’in oğlunu çağırıyorlar, geliyor padişahın divanına duruyor öksüz yavru tir tir titriyor. Padişah:

Oğlum, sana üç gün mühlet, gidecek bana bir tuluk kaplan sütü getireceksin.

Çocuk hiç sesini çıkaramıyor, ben nereden bulayım, nereden getireyim, diyemiyor. Gelip annesine: ‘Anne, sütünü emeğini helâl et, benim döneceğim yoktur. Kaplan sütü bir devde varmış, ben o deve gideyim, Allah verede işim rast gitsin.’ diyor.” (Günay 1975: 433).

Bu masalda süt hem dua (anne sütünü helal et) hem de hedefe ulaşmak için kullanılan bir araç rolündedir.

1.2.3. Masalarda Eşek Sütü İçmek

Başka bir masalda da eşekten süt emme olayıyla karşılaşmaktayız. “*Sihirli Yüzük*” adlı masalda bir delikanlı evlenmek ister. Fakat delikanlının özel bir yeteneği vardır ki yüzüğünü başkasının parmağına takarsa o kişinin düşüncelerini okuyabilmektedir. Annesinin bulduğu bir kızın da düşüncelerini bir okur ki, kız eşek sütü emmiştir. Kız bebekken annesi ölmüş ve kıza da eşek sütü içirilmiştir. Bu yüzden kız aşırı derecede inatçıdır. (Tezel 2009: 241-245).

1.2.4. Masalarda Koyun Sütü Emmek

Koyundan süt emme motifini de “*Güneş Kızı*” adlı masalda iki bebeğin bir koyunu emerek ayakta kaldıklarını, beslendiklerini görmekteyiz. Günün birinde üç kız kardeşten küçük olan, bir evin küçük oğluyla evlenmiştir. Onun bu mutluluğunu kıskanan kız kardeşleri kıza tuzak kurmuşlardır. Kız doğum yaptığında ebeye bolca para verip iki köpek yavrusu doğurduğunu herkese inandırmasını istemişlerdir. Bebekler doğar doğmaz ebe onları bir sepete koyarak gölün üzerine bırakmıştır. O bebekler de otlamaya gelen koyunların sütünü emerek beslenmişlerdir (Tezel 2009: 293-298).

1.2.5. Masallarda Köpek Sütü Emmek

“*İsfahan Padişahının Üç Oğlu*” adlı masalda kuzunun köpek eti yediği anlaşılmıştır. Padişah, oğullarını huzurundan kovunca bunlar da yola koyulurlar ve de yolda giderken bir yerde konaklarlar. Orada adamlardan biri yolda gelirken bir deve görüp görmediklerini bu oğullara sorar. Onların verdiği cevaba göre adam bunlardan şüphelenir ve bunları kadiya götürür. Kadı bunların cevaplarını anlamak için saraya davet eder. Sofra kurdurtur. Büyük kardeş, kuzunun köpek sütü emdiğini söyler (Günay 1975: 449-453).

.....

Oğlan bu durumu muhtemelen eti yerken ağzındaki çevirmeye ya da tada göre anlamıştır. Daha sert ya da tadı daha farklı olabilir.

1.2.6. Masallarda Keçi Sütü ile Beslenmek

Destanlarda da sıkça karşılaştığımız kurttan emme, köpekten emme... gibi durumlar masallarımızda da yer almıştır. Bebeğin büyüüp, hayatta kalması keçi sütü sayesinde olmuştur.

“Benim keçim ne zamandır gider gelir hiç sütü yok. Eve memeleri boş geliyor.

‘Peki ben davara bakıyorum, sen gel keçini bekle.’

Bu kadın sabahleyin keçisinin arkasından gitti, baktı keçi bir çalının dibinde durdu, çocuklar memelerini emdiler, keçi çıktı geldi. Kadın keçiye bakıyor hiç sütü yok.” (Günay 1975: 361-365).

Padişahın Rüyası masalı da yukarıdaki masala çok benzemektedir. Köyün birinde bir çoban vardır. Padişah bir gün rüyasında kızının o çobanın oğluyla evleneceğini görür. Bunun üzerine çobanın oğlunu satın alır ve onun ölmesi için çocuğu bir dağ başına bırakır. Burada da bir keçi gelir, sütüyle çocuğu besler. Keçinin sahibi de keçisinden neden süt gelmediğine şaşırır (Sakaooğlu 1973: 421).

Keçi sütü, besleyici unsur olarak, bebeği büyüten yardımcı olarak karşımıza çıkmıştır.

1.2.7. Masallarda Dev Anasının Sütünü Emmek

Bizim masallarımızda dev kötü bir motif olarak karşımıza çıkmıştır. İnsanları yiyen, insanların korktuğu, insanların kaçtığı kötü bir kahramandır.

“*Altın Bülbul*” adlı masalda dev anasından süt emme motifini görmekteyiz. Zamanın birinde padişahın biri çok güzel bir cami yaptırır. Hızır Dede de burada namaz kılmaya gelince padişaha caminin altın bülbulünün eksik olduğunu söyler. Bunun üzerine padişahın üç oğlu Kaf Dağı’na altın kafesi almaya giderler. Küçük oğlanın yolunda devler, bataklıklar, dikenli, aşılması zor yollar vardır. Küçük oğlan yedi canlı ve sekiz canlı devi öldürdükten sonra dokuz canlı deve sıra gelir. Fakat bu deve kendini göstermeden devin memesini emerse bu durum devin hoşuna gider ve o kişiye bir şey yapmaz. Küçük oğlan sessizce devin memesine yapışır ve devi emer (Tezel 2009: 156-167).

“*Seksen Göz*” adlı masalda da dev anasının sütünü emme ve dev anasının sütünü sağma olayına rastlamaktayız. Zamanın birinde iyiler ülkesinde kötü ruhlu bir padişah varmış. Hayatında tam kırk kadınla evlenmiş, otuz dokuz tanesinin çocuğu olmadı diye kadınların iki gözlerini de oyduktup kadınları zindana atmış. Kırkıncı karısının da Uğur adlı bir oğlu olmuş. Bu çocuktan sonra padişah bir peri kızına aşık olur. Bu yüzden kırkıncı karısının da gözlerini oyarak onu da zindana hapsedtirir. Peri kızı padişah ve Uğur birlikte yaşarken peri kızı yalandan hastalanır ve Uğur’u tuzağa düşürerek onu öldürmek ister. Önce aslanlar sarayı padişahının bahçesinden vakitsiz yetişen incirlerden Uğur’un getirmesini ister. Uğur bunu getirmek için yolda giderken saklı bir şekilde devin memesine yapışır ve devi emer. Böylece devin oğlu olur. Sonra peri kadın tekrar hastalanır. Bunda da devin sütünü ister. Uğur devin oğlu gibi olduğu için devin sütünü sağarak peri kadına götürür. (Tezel 2009: 254-262).

1.2.8. Masallarda Süt Kaynatmak

“İki Yılanla Evlenen Kız” adlı masalda padişahın karısı her yıl bir yılan doğurmuş. Doğum yaptıran kadını da bu yılan sokup öldürmüştü. Padişahın yaşadığı o köyde de zengin bir babanın öksüz bir kızı vardır. Padişahın karısının başka bir doğumunu da bu kız yaptırır. Doğum yapmadan önce koca bir kazan süt kaynatır. Kadını da bu kazanın üstüne oturtur. Üstü insan, altı yılan olan bu çocuk dünyaya gelir, süt kazanının içine düşer. Fakat kimseyi de öldürmez... (Şimşek 2001b: 106-108).

Yılan sütü çok sevdiği için sütün kokusunu alınca kolayca kadının karnından çıkar. Sütü içip karnını doyurduğu için de kimseye zarar vermez.

1.2.9. Masallarda Sütanne

Sütanne, bir bebeğinin ölmesi durumunda ya da yeni doğum yapan anneden süt çıkmaması halinde, annenin hastalanması, kaybolması gibi durumlarda bebeğe başka bir emzikli kadın tarafından süt içirilir. İşte süt içiren bu kadına sütanne denmektedir. Sütannelere bizim kültürümüzde tıpkı gerçek anne gibi hürmet edilir, saygıda kusur edilmez.

“Tufıl” adlı masalda da babası ölen kız çocuğu çok üzülünce sütannesi o kızın evlenmesini öğütler (Günay 1975: 421). Sütanne aynı zamanda yol gösterici ve öğüt vericidir.

Yine “Arif Yusuf” masalında da sütanne bulunmaktadır. Padişahın kızı Arif Yusuf adında birisiyle evlenir. Bu kızla kardeşleri arasındaki bağı da sütanne sağlar (Günay 1975: 457).

Sütanne yine koruyucu melek gibi kızların etrafında tüm isteklerini yerine getiren anne görevindedir.

Mersin’in Mut ilçesinden derlene bir masalda da Havva Hanım adında bir kadın ölmüş bir Yahudi çocuğu beze sarıp kuyumcuya gitmiştir. Kendisini de padişahın çocuğunun sütannesi olarak tanıtmıştır. Ölü çocuğu oraya bırakıp altınları

alıp gitmiştir. Geri döndüğünde de çocuğu öldürdün diye kuyumcuya iftira atmış, altınları geri vermemiştir. Birkaç yerde bu şekilde davranan Havva Hanım sonunda kocası tarafından dövülerek evden kovulmuştur. (Alptekin 2002: 66-67).

Yalanın, iftiranın sonu hiçbir zaman iyiyle sonuçlanmadığı gibi felaketlere de yol açmaktadır. Sütanne olarak kendini tanıtan Havva Hanım'ın da yalanları ortaya çıkınca yapayalnız kalakalmıştır.

1.2.10. Masallarda Süt Amca

Bir padişah ölürken çocuklarına kendi sütkardeşinin yanına gidip onun sözünden çıkmamalarını ister. Üç kardeş de süt amcalarının yanına gider ve süt amcaları da babalarından kalan mirası üç kardeşe paylaştırır (Günay 1975: 517-520).

Bir anne, bebeğine başka bir emzikli kadının sütünü verirse o anne onun sütannesi; o kadının çocukları da sütkardeşi olur. Kültürümüzde bunların öz anneden, kardeşten, amcadan farkı yoktur. Masalda da görüldüğü üzere baba ölürken çocuklarını tıpkı öz amcaları gibi süt amcalarına emanet etmiştir.

1.2.11. Masallarda Süt Kabı

“*Hamur Bebek*” masalında bir zamanlar Dılı adında bir yaşlı kadın ile Hılı adında bir yaşlı adam yaşarlarmış. 70 yaşına geldiklerinde Dılı hamurdan bir bebek yapmış. Dua eder ki, Allah o bebeğe can versin. Çok güzel olan bu bebek dillenir ve benim adım Çıtcıtlı olsun der. Mutluluktan çılgına dönen iki yaşlı, çocuğun kolunu çekiştirirken hamur bebeğin kolları, ellerinde kalır ve hamur bebek süt tenceresine düşerek, süt de aynı zamanda köpürür (Güney 1982: 87-92). Süt tenceresinin içine ağır ve hızlı bir şekilde hamur bebek düştüğü için hızla süt de köpürmüştür.

1.2.12. Masallarda Sağaltıcı Unsur Olarak Süt

İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte kurt motifi yerini geyik motifine bırakmıştır. Geyik sütünün insanları iyileştirme özelliği vardır. Türk masallarında bunun örneklerine rastlamaktayız. Bu konuyla ilgili şu şekilde örnek verebiliriz:

“Keloğlan ile Padişah Kızı” adlı masalda hasta olan padişah Keloğlan'ın getirdiği geyik sütüyle sağlığına kavuşmuştur.

“Keloğlan, geyiklerin olduğu yere varıyor. Onarın su içtiği yere, o getirdiği ırakların hepiciğini boşaldıyor. Geri geliyor bir yere saklanıyor. Öğlenden sonra, geyikler geliyorlar, içiyorlar, içiyorlar... Sonra da içen düşüyor suyu, içen düşüyor suyu. Sonra Keloğlan, şişeye eline alıyor, onarın sütlerinin hepiciğini sağlıyor. Sütlerini sağlıyor, ondan sonra şişenin ağzını gapıyor, gene Keloğlan, topal gatre biniyor, geliyor.

Bu, gelirken gene yolda:

‘Padişahın enişdesi geliyor, padişahın enişdesi geliyor,’ diyen, buniyinen kerç ediyorlar.

Keloğlan geliyor, diyor kine öteki enişdelerine:

‘Ben, gayımbabamın derdine derman buldum. Gelin sizin gollarınıza birer möhür vuracâm,’ diyor.

Keloğlan, bunnarın gollarına birer tane möhür vuruyor. Ondan sonra, şişeye alıp hep barabar gayınbabalarının yanına götürüyorlar, buna içiriyorlar. Bir müddet sonra gayınbabaları iyi oluyor.” (Şimşek 2001b: 245-246).

“Hayırsız Kız” masalında da ceylan sütünün iyileştirme özelliğine rastlamaktayız.

Keloğlan eşine diyor ki:

“ ‘Ceylân sütünü getirdim, götür babanın gözüne koy.’

Öbür süttten koymuşlar, iyi gelmemiş, bu kız gidiyor:

‘Baba, bu ceylân sütünün hakikisidir. Keloğlan getirmiş.’

‘Kızım, sen bozdun mu? Ötekiler getiremediler de o mu getirecek?’

Anası da merak ediyor, diyor:

‘Kızım kalbini kırma, onun hatırı için gözüne koy.’

Gözüne koyuyorlar, gözü açılıyor.” (Günay 1975: 496-501).

Keloğlan padişahın kör olmuş gözlerini ceylan sütüyle iyileştirmiştir.

1.2.13. Masallarda Besleyici Unsur Olarak Süt

Süt, gerek insanlar gerekse hayvanlar açısından incelendiğinde her ikisi için de besleyici ve doyurucu bir gıdadır. Hele ki kedinin vazgeçemediği içecektir. Kedi sütü ya da süttten yapılan ürünleri gördüğünde ya da kokusunu aldığında ölümü göze alıp yine de sütün arkasından koşmaktadır.

“*Kedi, Keçi ve Koyun*” adlı hayvan masalında bunu görmekteyiz. Zamanın birinde kedi, keçi ve koyun bir yaşlı kadının evinde birlikte yaşıyorlarmış. Bir gün kedi kocakarının sütünün kaymağını içmiştir. Yaşlı kadın da bu kediyi öldüresiye kadar dövmüştür... (Alptekin 2005: 158).

“*Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm*” adlı masalda da yine keçinin sütle yavrularını beslediğini görmekteyiz.

Zamanın birinde bir keçi ve onun da Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm adlı üç yavrusu varmış. Anne keçi her gün yavrularına ot getirmek için ormana gidermiş. Dönüşte memelerinde süt, ağzında da ot getirirmiş. Eve gelince de yavrular sorarmış:

“Kapımızı çalan kimdir?

Keçi, bunlara cevap verirmiş:

Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm,

Aç kapıyı, ben gireyim,

Ağzımda su getirdim,

Boynuzumda ot getirdim,

Memelerimde süt getirdim.” (Alptekin 2005: 172).

Yavrular kapıyı açar ve otlarını yiyip sularını, sütlerini içerlermiş. (Alptekin 2005: 172).

Ese ile Köse adlı masalda koyunun sütünü sağıp, satmak şeklinde karşımıza çıkmıştır.

.....

“-Hahahha... Köse dayı, demiş. Elaleme akıl veriyorsun buna mı çara bulamadin? Dinle bak sana ne söyleyeceğim. Şimdi sen o parayla sabaha kadar doğuracak bir koyun alırsın. Ama karamanın karasını alırsan iki kuzu birden verir, demiş. Kırk güne kadar bu koyunu sağarsın, sütünü satarsın. Beyin parasını para edersin...” (Gürgöze 1997: 17-23).

1.2.14. Masallarda Beddua Unsuru Olarak Süt

“*Sırmalı Pabuç*” adlı masalda öksüz bir kızın üvey annesi vardır. Üvey anne bu kıza hem kötü davranmakta, hem de bütün işleri ona yaptırmaktadır. Kız da ineği otlatmak için dağa gittiğinde, elindeki yumak yuvarlanarak bir yaşlı kadının evine kadar gitmiştir. Bu yaşlı kadın oradaki suyla kızın elini, yüzünü yıkamıştır. Böylece bu kız dünyalar güzeli, peri gibi bir genç olmuştur. Sarı inek de üvey annenin kıza karşı yaptıklarına dayanamayarak dillenmiş ve üvey anneye laf söylemiştir. Bunun üzerine üvey anne de ineğe; her şey senin yüzünden oldu, sütün başını yesin diyerek beddua etmiştir (Güney 1982: 7-16). Bedduanın geçerli olabilmesi için beddua eden kişinin haklı olması gerekmektedir. Aksi takdirde başkası için edilen beddua kişinin kendisine uğramaktadır.

1.2.15. Masallarda Benzetme Unsuru Olarak Süt

“*Yaşlı Kadınlar*” adlı masalda zamanın birinde bir Beyoğlu varmış. Fakat kimseyi beğenip evlenememiş. Bir gün gezerken bir konağın önündeki çeşmeden süt gibi beyaz suyun aktığını görmüş. Buradan süt gibi beyaz su akıyorsa bu suyun yanındaki konakta da mutlaka bembeyaz bir kız vardır diye düşünmüş (Sakaoğlu 1973: 547). Su eğer çok hızlı ve miktar olarak da fazla akarsa köpürür bu esnada da su beyazlaşır ve görünümü de süt gibi olur. Bu masalda da su, bu özelliğinden dolayı süt gibi akmaktadır.

“*Üç Turunçlar*” masalında bir padişahın bir şehzadesi vardır. Padişah bir gün fala baktırır. Falda oğlunun bir yetimle mutlu olacağını, onunla gülüp onunla ağlayacağını görürler. Padişah danıştığı vezirlerin de kararıyla bir çeşme yaptırır. Fakat çeşmenin bir oluğundan kaymak, diğer oluğundan da bal akmaktadır. Herkes ihtiyacı olanı gelip oradan alır. Bir gün şehzade çeşmeden gelip geçeni izlerken elindeki kâse bir yetimin başına düşerek parçalanır. Şehzadeye de üç turunçların derdine düşesin diye beddua eder. Şehzade de ağzı süt kokuyor, böyle lafları nerden buluyor diye söylenir. Fakat bu arada kıza da aşık olur. Şehzade yollara düşer altı ay yol gittikten sonra bir devle karşılaşır ve devin memesini anasının sütünü emer gibi emer (Güney 1982: 47-55). Bu masalda süt hem deyim olarak hem de benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Bir çocuk nasıl sevgi ve bağlılıkla annesinin memesini emiyorsa şehzade de aynen o şekilde devin memesini emmiştir.

1.2.16. Masallarda Güzellik Unsuru Olarak Süt

Sütün iyileştirici, güzelleştirici unsuru da vardır. Sütün bu özelliği masallarımıza da yansımıştır.

“*Kuşlar Padişahının Kızı*” adlı masalda bu durumla karşılaşmaktayız. Zamanın birinde padişahın birinin gözleri kör olur. Bunu iyileştirmenin tek çaresi vardır ki, padişahın atının ayak değmediği yerden toprak alınmasıdır. Bu toprağı bulup alabilmek için de bazı zorlukları aşmak gerekir. Bunlardan biri de kuşlar padişahının kızını alıp başka bir padişaha götürmektir. O padişah da çirkindir. Bu

yüzden çirkin padişahı kısarak sütüyle çimdirip güzelleştirmektedirler (Şimşek 2001b: 60-67).

Günümüzde süt banyoları yapılmaktadır, ünlü sanatçılar güzelleşme yöntemi olarak sütü kullanmaktadırlar. Hatta yeni doğan küçük bebeklere hiçbir kimyasal madde vücutuna sürülmezken kuru kalan yüzüne anne sütü sürülmektedir. Bu sayede çocuğun yüzü daha yumuşak ve parlak bir görünüme sahip olur.

“*Sedef Bacı*” adlı masalda bir zamanlar bir padişah eşi, üç oğlu ve bir kızıyla yaşarmış. Padişah ailesine o kadar bağılmış ki, kimselere kızlarını verememiş. Fakat anne öldükten sonra padişah, yeni bir hanım alır. Üvey anne ise çok fattan ve kötü bir kadındır. Padişahın üç oğluna büyü yapıp onları kuş eder, kızın da yüzüne bakılmayacak şekilde lekeler düşürtür. Kız, kardeşlerinin kuş olduğunu görünce dağlara onları aramaya çıkar ve de kardeşlerini bulur. Kardeşleri de kızı alıp çölün ortasındaki bir göle götürürler. Kız göle girip çıkınca yüzündeki bütün lekeler yok olur. Kız “*sütten ak, sudan pak*” olur (Güney 1982: 72-80). Üvey anne her masalda olduğu gibi bu masalda da kötü bir kadındır. Süt, masalda kalıplaşmış bir ifade olarak karşımıza çıkmıştır. Kız göl suyunun şifası sayesinde süttten daha beyaz, sudan da daha temiz olmuştur.

1.2.17. Masallarda Değiştirme Unsuru Olarak Süt

Hemen hemen çoğumuzun çocukken dinlediği ünlü masallarımızdan olan “*süt getir, kuyruğu götür*” olayıyla karşılaşmaktayız.

“*Tilki ile Ebegarı*” masalı bunun en güzel örneğidir.

“*Bir varımış, bir yoğumuş, bir dikli varımış. Bir de ebegarı varımış. Ebegarı, südü sağarmış; dilki de gelip, içip içip gederimış. Bir gün böyle, beş gün böyle, bu dilki, evde süt goymamış.*

Bir gün, ebegarı yatân içine yatıyor, dilki gene geliyor. Dilki geliyor, südü içip de çıkarkana, ebegarı bunun guyrugunu devşiriyor. Dilki:

'Guyruğumu ver,' diyor. Ebegarı:

'Südümü getir, guyruğunu götür,' diyor.

Dilki varıyor, geçiye. Geçiye varıyor, diyor ki:

'Böyle böyle, bana açcık süt ver,' diyor. Geçi de diyor kine:

'Bana açcıkdal getir de, sana süt veriyim' diyor.

..... (Şimşek 2001b: 311).

Bu şekilde sütü getir, kuyruğu götür; dalı getir, sütü götür... şeklinde devam etmektedir. Sonunda tilki keçiden sütü alıp kocakarıya götürmüştür. Bu ülkemizin her yerinde farklı şekilde anlatılan bir masaldır. (Şimşek 2001b: 311-312).

"*Tilki ile Ebegarı*" masalına çok benzeyen bir diğer masal ise "*Anakarı ile Tilki*" masalıdır. Bunda da ihtiyar kadın tilkiyi kendine evlat edinir. Tilki ihtiyar kadının verdiği yağı içer. Bunun üzerine kadın tilkinin kuyruğunu koparır. Kuyruğunu geri vermek için de tekrar yağını ister. Tilki keçiden süt, keçi tilkiden yaprak, tilki duttan yaprak, dut tilkiden su, tilki çeşmeden su, çeşme tilkiden kızların oynamasını ister. Bu işlemlerin hepsini yapan tilki sonunda kuyruğuna kavuşur (Günay 1975: 285-287).

İnsanlar ya da hayvanlar hak etmedikleri şekilde bir şeylere kavuşurlarsa er ya da geç o şey ellerinden çıkacaktır. Burada da tilki izinsiz ve hak etmeden aldığı yağı geri vermek zorunda kalmıştır.

Nine ile Tilki masalında süte sahip olmak için bazı şeylerle değişim olduğunu görmekteyiz. Tilki, ninenin sütünü izinsizce içince nine tilkinin kuyruğunu koparmıştır. Tilki nineden kuyruğunu isteyince nine sütü getirirse vereceğini söyler. Tilki koyuna gider, koyun ot ister; ota gider, ot üzerinde oynayan çocuklar ister; çocuklar şeker ister; bakkala şeker almaya gider, bakkal yumurta ister; tavuğa gider, tavuk darı ister; darıya gider, darı su ister; çaya gider ki çay karşılıksız olarak suyunu verir sonunda tilki sütü verir ve kuyruğuna kavuşur (Sakaoğlu 1977: 89-97). İnsanlar gibi doğada yaşayan tüm canlılar da karşılıksız iyilik yapmamaktadır. Bunu yapan

sadece çaydır, sudur. Su canlılar için en önemli ihtiyaçtır ki o olmadan bir şey yapılamaz. Masalımızda da su olmadan kuyruğa kavuşulamayacaktı.

1.2.18. Masallarda Mutluluk Unsuru Olarak Süt

“Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım” masalında vezirle evlendirilmeye çalışılan padişahın kızı evden kaçar. Ormanda bir çobanla tanışır, onunla evlenir. Bir gün kızın babası ve vezir kızın bulunduğu kasabaya, hatta kızın evine giderler.

“Çobanı süt sağarken görünce ondan süt isterler:

‘Çoban kardeş, bize biraz süt verir misin?’

‘Tabii veririm.’

Bunlar sütü içerlerken çoban sorar:

.....” (Sakaoğlu 1973: 446-447).

Burada süt mutluluğa, kavuşmaya, hasretliğin sona ermesine giden bir yol olarak kullanılmıştır. Çobanın verdiği bir tas süt çobanı saraya, padişaha, zenginliğe, vezirliğe kavuşturmuştur.

“Hani Ya Bacımın Ayağı” adlı masalda anaları ölmüş iki çocuğun üvey anneleri vardır. Üvey anne çocuklara yemek vermediği için çocuklar annelerinden kalma ineği otlatmaya götürünce sütünü içerek beslenmektedirler. Üvey anne bunu öğrenince ineği kestirtir, çocuklar da bu ineğin sütünü içemezler. (Sakaoğlu 1973: 473). Her masalda üvey anneden çocukları kurtaran bir şey bulunmaktadır. Bu masalda da üvey annenin çocuklara yaptığı eziyetten çocukları inek sütü kurtarmıştır. Çocuklar için süt mutluluk kaynağı olmuştur.

1.2.19. Masallarda Süte Su Katmak

“Konuşan Bebek” masalında padişahın biri oğlunu öbür dünyaya ölen annesinden anahtar almaya gönderir. Oğlan öbür dünyada değişik olaylarla karşılaşır.

.....

“Oğlan oradan geri döner. Giderken de gördüğü sütleri bir kaptan öbürüne boşaltan kadına tekrar raslar, kadına sorar, o da der ki:

‘Öteki dünyada süte su katardım, şimdi sütü sudan ayıramıyorum.’ der.”
(Sakaoğlu 1973: 381). Burada süte su katmakla anlatılmak istenen şey, haksızlıkla, dolandırıcılıkla, yalanla, hileyle, haksız yere kazanılan paranın karşılığı olarak kullanılmıştır. Süt ise temizliği, iyiliği, doğruluğu, dürüstlüğü temsil etmiştir.

1.2.20. Masallarda Süte Ekmek Doğramak

“Yaramaz Serçe” masalında serçenin biri ayağına batan diken ekmek yapan yaşlı nine ile birlikte çıkarırlar. Çıkan diken yaşlı nine ateşe atıp yakınca serçe de dikenin yerine ninenin bir ekmeğini alır, kaçır. Ekmeği serçe sert olduğu için yiyemez. Dere kenarında bir çoban görür ve onun koyunlarının sütüne ekmek doğrarlar...(Sakaoğlu 1977: 17-22). Süte ekmek doğramak Türklerin yemek kültürlerinden birisidir. Besleyicidir, aynı zamanda içine şeker de konulmaktadır. Bazı yörelerimizde buna *“süt kebabı”* da denmektedir.

1.2.21. Masallarda Kalıplaşmış İfade Olarak Süt

Özlü sözler, atasözleri, deyimler masallarda da sık sık karşımıza çıkan ifadelerdir. Bu sebepten konuyu *“kalıplaşmış ifadelerde süt”* başlığı altında değerlendirmenin uygun olduğunu düşündük.

Çok iyi beslemek anlamına gelen kuş sütüyle beslemek *“Bahtiyar’la Hoptiyar”* masalında karşımıza çıkmıştır. Günün birinde yıllar önce bir padişahın kızı varmış bu bir güvercini çok sevmiş ve bu güvercini çok beğenmiş. Hayatında birkaç kez gördüğü güvercini bir daha göremeyince kız yataklara düşüp hasta olmuş. Günler sonra Keloğlan sayesinde o güvercini bulmuş. Meğer o güvercin de başka bir padişahın oğluymuş. Bir peri bu delikanlıya âşık olduğu için onu kuş şekline sokmuştur. Saklı gizli birlikte yaşamaya başlayan bu çiftin aylar sonra bir çocuğu

olmuştur. Orada doğum yapamayacağından dolayı güvercin kızı kendi ailesinin evine yönlendirmiş. Orada yaşamaya başlayan kızı ve doğan oğlunu delikanlının ailesi kuş sütüyle beslemiştir (Tezel 2009: 194-210).

“Değirmenci ile Tilki” adlı masalda *“çiğ süt emmek”* deyimini görmekteyiz. İnsanların ne zaman ne yapacağı belli olmaz anlamına gelmektedir.” Zamanın birinde bir değirmenci ile bir tilki birlikte yaşıyorlarmış. Tilki kurnazlığıyla padişahın kızını değirmenciye eş olarak ister ve onları evlendirir. Değirmenci padişahın kızıyla evlenir ve bir de çocukları olur. Tilki ise yıllar sonra değirmenciye yaptığı iyiliği değirmenci anladı mı diye kontrol etmek ister. Ölü numarası yapar, değirmenci de kızına git tilkiyi sürü ve dışarı at diyerek tilkiyle hiç ilgilenmez. Bunun üzerine tilki:

“Ey insanoğlu, çiğ süt emmiş insanoğlu! Sen bir darmençiyidin, ben seni padişahın evine götürdüm. Padişaha yalan söyledim; biz şöyliyek, biz böyliyek diye. Yalanınan palanınan everdim, çocuk sahabı etdim, yuva sahabı etdim. Emeğim, gözüne, dizine dursun. İşte, ben gediğim,” diyor (Şimşek 2001b: 17).

İnsanlara ne kadar iyilik yaparsan yap insanlar hemen unutuyor. Günlük hayatımızda da bu gibi durumlarla çok fazla karşılaşırız. Masalda da yine insanoğlunun ne kadar nankör ve iyiliği çabuk unutan bir varlık olduğunu bize tilki vasıtasıyla anlatılmıştır.

“Sır Saklamayan Padişah Kızı” masalında fakir oduncunun birisi yılan da olsa bir evlat istemektedir. Duaları kabul olur ve Allah bir yılan gönderir. Yılanın altında da her gün bir altın bulurlar. Yılan ise oduncudan padişahın kızına görücü gitmesini ister. Oduncu gider ve padişah da kızını şartlı da olsa yılanla verir. Kız yılanla evlendiğini görünce korkar ve kaçarak babası evine geri gider. Padişah ise kızına şöyle der:

“Kızım, tekkeyi bekleyen südünü içer, biraz bekleseydin.” (Sakaoğlu 1973: 398-399). Bu deyim bir şeyi elde etmek için bazı sıkıntılara, problemlere katlanmak anlamında kullanılmaktadır. Aslında bu deyim *“Tekkeyi bekleyen çorbayı içer”*

şeklindedir. Fakat bu masalımızda biraz değişikliğe uğramıştır. Biz de masalın özüne dokunmayarak aynı şekilde yazımızda yer verdik.

“*Kadınların İhaneti*” masalında iki eşkiyadan biri diğerine “*Bak, ben bu binaya çıkacağım. Benim birinci naramı duyarsın, ikinciye de duyarsın, üçüncü gelmediyse bu terkinin bir gözü altın doludur, ananın südü gibi sana helâl olsun. Al, geri dön. Fakat üçüncü naramı duyarsan onu takiben aşığı inirim.*” (Sakaoğlu 1973: 606-609). Ananın sütü gibi helal etmek bir deyimdir. “*Onu karşılıksız olarak bağışlamak*” (Çotuksöken 2004: 106) şeklinde açıklaması yapılan deyim masalda dua niyetine kullanılmıştır.

“*İncili Yorgan*” masalında zamanın birinde çok dürüst bir Nalcı Baba yaşarmış. Bu kişi helal süt emmiş birisidir ki, haram lokmayı yutamaz, dişleri de lokmayı çiğnemezmiş. Üç tane de evladı vardır. Onlar da helal süt emmiştir (Güney 1982: 27-29). Helal süt emmek, “*Çok doğru, çok temiz bir kişi.*” (Aksoy 1988: 852) anlamına gelen daha çok iyi dilekler için kullanılan bir deyimdir.

“*Kösedığı*” masalında bir zamanlar, memleketin birinde Türkmen Beyi varmış. Dağları, bağları olan zengin bir beymiş. Oradan gelen gelirle de geçimini sağlarmış. O kadar çok mahsulü olmasına rağmen kâhyaları ya savururlar ya da parayı su gibi akıtip kendi küplerine doldururlarmış. Türkmen beyi, de bu durumun farkına varıp kendi işlerine bakacak helal süt emmiş birisini aramaktadır (Güney 1982: 97). Helal süt emmiş birisi, bu masalda iyi, temiz, dürüst, çalmayan, işine bağlı bir kişiliği anlatmaktadır.

Etliye sütlüye karışmamak deyimini de “*Altın Perçemli Sırma Saçlı Kız*” masalında yer almaktadır. Zamanın birinde Edi ile Bütü adında iki yaşlı karı koca varmış. Bunların huyları ikisinin de aynıymış. Bu çift kimsenin etlisine sütlüsüne karışmazmış (Güney 1982: 111-112). Etliye sütlüye karışmamak deyimini, “*Toplum içindeki eğilimlerden, akımlardan uzak durmak, hiçbirisiyle ilgilenmemek*” (Aksoy 1988: 774) anlamına gelmektedir.

“*Kül Kedisi*” adlı masalda zamanın birinde Keloğlan’ı annesi bir şeye sap olması ya da para kazanması için eline kuru bir ekmek vererek gönderir. Keloğlan

altı ay yol gittikten sonra yün eğiren yaşlı bir kadın görür. Kadına elindeki kuru ekmeğini verir. Ben gidiyorum, eğer bir iş güç bulamazsam gelir, ekmeğimi alırım der. Eğer gelmezsem de ekmek, anamın sütü gibi helâl olsun diyerek ayrılır. Keloğlan iş bulamayınca geri gelir, ekmeğini yaşlı kadından ister. Fakat yaşlı kadın ekmeğin olmadığını bahaneler üreterek söyleyince Keloğlan yaşlı kadının elindeki yumağı alarak kaçır gider. Sonra kilimciye yumağı verir, aynı şekilde ondan da geri döndüğünde yumağı alamayınca kilimi alır gider. Oradan gelin alayının evine kilimi bırakır. Dönüşte kilim yok dediklerinde bu sefer de gelini alır annesinin yanına gider. Annesi de Keloğlan'ı görünce söylenmeye başlar. Keloğlan'ın anasından emdiği sütü burnundan getirir. Keloğlan da elin sütsüzleri gibi lafa karışmadan, süt dökmüş kedi gibi durur (Güney 1982: 137-149). Bu masalda süt hem deyim içerisinde geçmiş hem de argo kelime olarak karşımıza çıkmıştır. “*Anamın sütü gibi helal olsun*” derken, karşılıksız bir şey beklemeden yaptığı bir iyiliği ifade etmek için kullanılmış bir deyimdir. Keloğlan'ın annesi sinirlenince Keloğlan'ın, “*anasından emdiği sütü burnundan getirir*” şeklinde kullanılan deyim de bir işi yaparken çok sıkıntı çekmek anlamında kullanılmaktadır. Bu masal içerisinde süt unsuruna oldukça fazla yer verilmiştir. “*Sütsüzler*” şeklinde kullanılan argo sözcük ise kötü, seviyesiz kişiler için kullanılmaktadır. Süt dökmüş kedi gibi durmak, “*kabahatlinin çekingen hâlini anlatır; işlediği suçtan dolayı korkan ve çekinen kimse*” için kullanılan bir deyimdir (Türkçe Sözlük 1996: 2640).

1.3. EFSANELERDE SÜT

Efsanelerde süt konusunu incelemenden önce efsanenin tanımı ve özellikleri üzerinde durmayı uygun görüyoruz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat adlı eserinde efsaneyi şu şekilde tanımlar: “1. *Asılsız hikâye masal, boş söz, saçma-sapan lakırdı*, 2. *Dillere düşmüş, meşhur olmuş hâdise*.” (Develioğlu 2004: 206).

“*Masal, asılsız hikâye, hurafat; şöhrat bulup dillere düşen vaka’ ve hal, destan*” olarak Kâmûs-ı Türkî’de tanımlanmıştır (Şemseddin Sami 1998: 136-137).

Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru adlı eserinde efsane ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: “Efsane, kendine özgü bir üslûbu, kalıplaşmış, kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür.” (Boratav 1982: 99).

Saim Sakaoğlu ise, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu adlı eserinde efsanenin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- a) “*Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.*
- b) *Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.*
- c) *Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.*
- ç) *Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatıdır.*” (Sakaoğlu 1980: 6-7).

Türk dünyası efsaneleri üzerinde yaptığı çalışmalarıyla tanıdığımız Metin Ergun ise efsaneyi şu şekilde tanımlamıştır:

“*Efsaneler bir toplumun sadece kültür hayatını değil, sosyal hayatında da önemli rol oynarlar. Çünkü onlar, masallar gibi uzun kış gecelerinde, bir topluluğun veya iki kişinin eğlenmek ve vakit geçirmek için anlattığı anlatımlardan çok farklı olarak fert ve toplum için çok önemli olan terbiye etme, eğitme ihtiyacını karşılar. Efsaneler ancak karşılaşılan bir durum ve olaya bağlı olarak, yani ihtiyaç duyuldukları zaman anlatılırlar.*” (Ergun 1997: 881).

Fahri Dağı ise tanımdan ziyade temel motifler hakkında bilgi vermiştir:

“Efsane denilince aklımıza çeşitli motifler gelir: Taş kesilme, don değiştirme, göllerin oluşması, inancı kaybedince daha önce üstesinden geline bilen bir zorluğa mağlup olma bunlardan bazılarıdır.” (Dağı 2007: 8).

Efsaneler bize göre sabırsız insanoğlunun hesaplaşmayı ahrete bırakamamasından doğmuş bir kültür dil ve hayal harikasıdır. Efsaneler az sözle çok şey anlatmayı hedefler. Ayrıca anlatılan olay gözle görülür bir tabiat unsuruna bağlanarak inandırıcılığın artırılması hedeflenmiştir.

İşte birer dil kültür ve hayal harikası olan efsanelerimizde süt yerini bulmuş ve çeşitli efsane metinlerinde geçmiştir.

1.3.1. Öncelikli İhtiyaç Olarak Süt

“Cimcime Sultan” efsanesinde başka efsanelerde olduğu gibi şatoya sütün borularla taşındığını görmekteyiz. Ancak bu sefer borular betondan değil de topraktır.

“Erzincan’ın 20 km. kadar doğusunda Erzurum-Erzincan karayoluna yakın bir yerde Altıntepe denilen bir tepe bulunmaktadır. Seneler önce Altıntepe’nin bulunduğu yerde çok güzel bir şato varmış. Bu şatoyu Cimcime Sultan adında bir kadın idare ediyormuş. Cimcime Sultan çok zeki ve dirayetli olduğundan maiyetinde çok sayıda hizmetçi ve koruyucu askerleri varmış.

Cimcime Sultan, hem bu şatonun etrafındaki verimli toprakları işletir, hem de her sene yaylaya çıkarmış. Yayladan şatoya kadar döşettiği toprak borularla hayvanların sütünü şatoya akıtmış. Böylece Cimcime Sultan günden güne daha çok zenginleşip, zenginliğine zenginlik katmış. Şatonun içini altın ve gümüşten yapılmış birçok kıymetli eşyalarla süslemiş olmasına rağmen müsrifliği de hiç sevmiyormuş.” (Kara 1993: 3).

Zenginlik, kibir, gurur geçmişte de günümüzde de kimseye fayda getirmemiştir. Bu efsanede “süt” zenginliğin bir simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sultan zenginliği, bolluğu göstermek için sütü, şatoya toprak borularla akıtmıştır. Aynı zamanda tıpkı su gibi sütün de değerli ve önemli olduğunu görmekteyiz.

Süt, veli kulların önemli içeceklerinden birisidir. Çünkü süt berekettir, temizliktir, şifadır, lezzettir. “Hoşavcı İbrahim Dede” efsanesinde çobanlardan yiyecek isteyen derviş, onların da yiyecek bir şeyleri olmadığını öğrenir. Onlardan süt sağmalarını isteyen İbrahim Dede’nin gösterdiği kerametle hepsinin dağarcıklarında sıcak ekmek peyda olur. Efsaneye göre çobanlar dervişe gösterdikleri saygı neticesinde hem kendilerini hem de köyü büyük bir felaketten kurtarmışlardır. Eserde efsane şu şekilde anlatılmaktadır:

“ -Siz hele biraz süt sağın, ekmek buluruz, demiş.

Çobanlar süt sağmışlar. İbrahim Dede, tekrar çobanlara seslenmiş:

-Hamamçanızı açın!...

Çobanlar hamamçayı açmışlar. Bir de ne görsünler; herkese yetecek kadar sıcak ekmek... Şaşıp kalmışlar.

İbrahim Dede’yle birlikte yemeklerinin yemişler. Yemek faslı bitince, dede, çobanlara seslenmiş:

-Ekmeğin artanını unun içine koyunuz ki un bereketlensin.

Dede, çobanların yanından ayrılmış. Güneş batmak üzereymiş. Gökyüzü açık; tek bir bulut yok. Dede, çobanlara tekrar seslenmiş:

-Davarları hemen karşıya geçirin. İhtimal, sel gelecek.

Çobanlar, Dede’nin sözüne gülümsemişler; fakat saygısızlık olmasın diye koyunları karşı yamaca geçirmişler. Ama biraz sonra gökyüzü kararmış, yağmurlar dökülmeye başlamış.

İbrahim Dede, dere yatağında gidiyor; azgın sel suları da uysal bir koyun gibi Dede'yi takip ediyormuş. Köye yaklaşıncı, dere yatağından büyükçe bir taş alıp selin önüne koymuş:

-Haydi, mübarek, bu tarafa doğru ak, demiş.

Hoşavcı İbrahim Dede'nin koymuş olduğu taşın çarpan azgın sel suları, köye zarar vermeden karşı tarafa doğru akmaya başlamış. Pütge köyü girişindeki bu taş, o günden sonra kutsallık kazanmış.” (Özen 2001: 69-70).

“Çengerli Osman Efendi” adlı efsanede günlük ihtiyaçlardan biri olan süt pişirme işinde karşılaşılan en basit sorunda keramet ve mucizeye ihtiyaç duyan insanlar eleştirilmiştir. Efsane şu şekilde anlatılmaktadır:

“Çengerli Osman Efendi ile karısı orak biçiyorlarmış. Osman Efendi sıcakta orak biçerken kendi kendine gülmüş. Hanımı:

‘Beyefendi bu sıcakta gülecek ne var?’

‘Yahu koru yaylasında gelinin birinin sütü taşı. Yetiş ya Osman Efendi, diye bağırıyor. Halbuki kazanı çekiverse süt taşmayacak.’ demiş.” (Önal 2003: 360).

Osman Efendi halkla o kadar iç içedir ki, en küçük bir çaresizlikte bile imdada çağrılır. İmdat diyenin yardımına koşar. Metin, konusu itibarıyla fıkraya da yakındır. Her başı sıkışan küçüklü büyüklü ne iş olursa olsun, Osman Efendi'yi yardıma çağırır. Basit işlerde dahi imdat istemelerine Çengerli Osman Efendi bile güler.

Yozgat şehrine adının verildiği efsanede de öncelikli ihtiyaç olarak sütü görmekteyiz:

“17. Yüzyıl sonlarına doğru Horasan'dan kalkarak Anadolu'ya göçen ve Yozgat yaylalarında çadırlarını kuran Çopanoğlu Oymağı'nın beyi Ömer Cabbar veya diğer adıyla Çopur Ağa, bugünkü Yozgat şehrinin yerinde anlı şanlı bir konak yaptırarak kışları burada konaklamış, zamanla bu konağın çevresi evlerle donatılarak küçük bir kasaba doğmuş, derken şehir olmuş. Yoz kelimesi koyun sürüsü

anlamına gelir. Gat kelimesinin de şehir demek olduğu bilinir. Yoz-gat, sürü şehri demektir. İlk adının da Yozkent olduğu söylenir.

Bir söylentiye göre Çopanoğlu Oymak Beyi Cabbar Ağa, sıcak bir yaz günü yaylada sürülerini otlatırken, karşı tepelerden ak sakallı, nur yüzlü, yaşlı bir adam görünmüş. Bastonuna dayana dayana Ömer Cabbar Ağa'nın yanına gelmiş, selam vermiş. İçecek bir su istemiş. Ömer Cabbar Ağa, su yerine pınarda soğuttuğu süt dolu testiye uzatmış. Ağustos sıcaklığında buz gibi sütle bağırını serinleten ihtiyarın gözleri gülmüş. Ağanın sırtını okşayarak şöyle demiş:

-Yozuna yoz katılsın, sürülerin yüz kat, memleketin Yozgat olsun.

Bunu demiş, demiş ama, demesiyle de gözden ırak olmuş. O günden sonra, sürülerin sayısı artmış, şehre de Yozgat demişler.” (Önder 1995: 368).

Sütle serinleyen veli kul, şehrin de adını vermiş ve aynı anda kaybolmuştur.

“Kömüşölen” efsanesinde süt fakir bir ailenin besin ihtiyacını karşılamaktadır. Kömüşlerini bataklıkta yitiren aile günlük nafakasını çıkaramaz hale gelmiştir:

“Yıllarca önce Sivas'ın Yıldızeli ilçesine bağlı Yakup köyünün dışında bataklık bir köy varmış. Bu bataklığa giren her şey o anda kayboluyormuş.

Bu bataklığın yanında küçük bir ev ve bu evde yaşayan küçük bir aile varmış. Bir kadın ve kadının iki oğlu varmış. Bu ailenin durumları iyi değilmiş. Sadece bir çift kömüş(manda)leri varmış. Kömüşün sütünü içer, küçük tarlalarını bunlarla sürerlermiş.

Bir gün çocuklar kömüşleri otlatmaya çıkarmışlar. Bir yaz günüymüş. Hava sıcak ve bunaltıcıymış. Çocuklar bu sıcak havada gölge bir yerde dinlenip ondan sonra tekrar kömüşleri otlatmaya çıkarırlar düşüncesiyle gölge yere yatmışlar. Kömüşler ise yollarına devam edip bataklığa doğru ilerlemişler. Bataklığa girmişler ve bataklıkta kaybolmuşlar. Bu olaydan sonra o bataklığın adı Kömüşölen olmuş. Şimdi o bataklık bir tarla haline getirilmiş. Yoncalar, ekinler ekiliyor o tarlaya. Etrafında kavak ağaçları var. Yaz ayları o bölge çok güzel olur” (Özen 2001: 300).

Ülkemizin çeşitli bölgelerinde böyle durumlarla sıkça karşılaşırız. Bunun nedeni ya o yerin altında bir bataklık var, ya da bilinmez bir obruk vardır. Tabiat olaylarını anlamlandıramadığı dönemlerde insanlar “adam yutan, adam yiyen” gibi adlarla anarak böyle yerleri efsaneleştirmiştir.

1.3.2. Efsanelerde Benzetme Unsuru Olarak Süt

“Üç Şehitler” efsanesinde “nur yüzlü ihtiyar”ın elindeki asayı yere vurması ile yerden süt renginde su çıktığı anlatılmaktadır. Bu benzetmenin çeşitli sebepleri olabilir. Suyun süte benzetilmesinin sebebi vurulan asanın şiddetini ifade etmek içindir. Ayrıca donmuş suyun rengi süte biraz daha yakın olur. Bu efsanede de suyun ne kadar soğuk olduğunu belirtmek için suyun rengi süte benzetilmiş olabilir. Efsane metninde bu durum aşağıdaki şekilde anlatılmıştır.

“Müslümanlarla Uruslar arasında bir savaş çıkar. Doğubeyazıt’ta başlayan bu vuruşma Hamur’a kadar devam eder, her üç kardeş de Uruslara ağır kayıplar vererek kendileri ağır bir şekilde yaralanırlar. Hamur’a vardıklarında Urus Saldatları bark kurarak gecelenir. Ahmet, Yusuf, Halil ve beraberindekiler Hamur’un üç dört kilometre ötesinde bulunan Şehida Sırtı’nda geceleme isterler. Durumu çok ağır olan küçük kardeşleri Halil bir yudum su ister, gecenin kor karanlığında etrafı arar tararlar, bir yudum su bulamazlar, çaresiz Halil’in yanına çöküp bekleyen kardeşleri nur yüzlü ihtiyarı görür görmez koşup ellerinden operler. Bir elinde asası diğer eliyle her iki kardeşin beline üç kez el vurduktan sonra, Cenabı Hak gazanızı mübarek kılsın der ve asasını üç kez yere vurur süt renginde buz gibi bir su akmaya başlar. Bu sudan içmelerini söyler ve aniden kaybolur. Halil su içer içmez şehadet parmağını üç kez kaldırarak Eşhedü’nü getirir ve şehit düşer...” (Kavcar vd. 1990: 38).

Pınarlarla ilgili efsanelerde “süt” geçiyorsa hemen hemen hepsinde konular aynıdır. Su hızından dolayı köpük köpük olup rengi süte benzetilmiştir. Bazen de kışın akmayan su, yazın süt olarak akmaya başlamıştır. Bunun sebebi ise süt;

bereketi, bolluğu, renginden dolayı temizliği, saflığı, iyiliği sembolize etmektedir. Bu durum o çeşmenin bir keramet sonucu ortaya çıktığını gösterir.

“Çobandede Ziyareti” adındaki efsanede susuz kalan çoban, susuzlukları giderildikten sonra kendisinin ve koyunlarının canlarının alınması hususunda Allah’a dua eder. Sonra da elindeki çubuğu yere vurmasıyla buradan buz gibi su çıkar ve bu suyun baharda süt olarak aktığı rivayet edilir (Seyidoğlu 1985: 111). Aslında su soğukluğu, coşkun akışı ve berraklığı dolayısıyla süte benzetilmektedir.

Sivas’ın Yıldızeli ilçesinin Akdağmadeni civarındaki Çakraz Dağı eteklerindeki “Süt Oluk” adındaki dere için de benzer bir efsane anlatılır. Efsaneye göre yöre halkının keçilerini yayan çoban bir kızı çok severmiş. Her gün bu dereye kızla buluşan çoban, ona kavalıyla nağmeler okurmuş. Bu aşka bütün tabiat saygı duymuş. Keçiler de sütlerini buradaki dereye akıtmış. O günden sonra keçilerin bahar ayında sütlerini bu dereye akıttığına inanan yöre halkı derenin adına “Süt Oluk” demişler (Özen 2001: 306).

Aslında deredeki suyun baharda süt renginde akma nedeni o bölgedeki toprağa has olan bir özelliktir. İlkbaharda yağmurun bol yağması, toprağın erozyonuna sebep olmakta ve yağmurla akan topraklar derenin suyunu bembeyaz etmektedir.

Norşen köyünde anlatılan bir efsanede gözesinden süt akan ve “Süt Pınarı” adıyla bilinen pınarda kadının birisi bir gün çocuğunun bezini yıkamış. O günden sonra pınarın sütü kesilmiş, su akmaya başlamış (Seyidoğlu 1997: 250).

Halkın temel gıdası olan süt bu pınardan akar, halkı beslermiş. Kadının biri bu kutsal pınara saygısızlık eder. Çocuğun bezini pınarda yıkayınca kadınla birlikte bütün köy halkı da cezalandırılır. Pınardan süt yerine su akmaya başlar.

Bu efsanede nimete saygısızlık vardır. Nimete saygısızlığın cezası ise Allah’ın kulunu taş etmesidir. Çocuklara “Sakin bunu yapma, yoksa Allah seni taş yapar!” sözü de masal ve efsane dünyasından günümüze aksetmiştir.

Akdere köyünde anlatılan efsaneye göre tarlada çalışan işçilere su getirmek için çeşmeye giden bir kadın, çeşmeden süt aktığını görür. Hayret edip bağırınca

akan süt suya dönüşür. Kadın bağırınca süt, aniden suya dönüşür. Sırrı ortaya çıktıktan sonra emeden süt akmaz olur.

O tarihten sonra Süt Pınarı adı verilen bu pınar sütü olmayan annelerin akınına uğrar. Buraya gidip para atar, soğan soyar ve bu sudan içerler. Ertesi gün, sütü olmayan emzikli kadının sütü gelir. Bu çeşmenin suyu çok soğuk, tadı farklıdır.

Doğanar efsanelerinden olan “Süt Pınarı” efsanesinde de sütü kesilen emzikli kadınların başvurduğu aynı adı taşıyan bir eme vardır (zen 2001: 103-104).

İnsanlar zor durumda kalınca bir Ŗeylerden medet umarlar. Karılarına ne ıkrsa dertlerine derman olacağını düşünürler. Bunlar halk inanılarıdır. Anne sütünü en çok artıran Ŗey sudur. Oradan da sütü artırıyormu inancıyla çok fazla su içerler. Doğal olarak da annenin sütü artar. Aslında bunu normal suyla da deneseler sütün çoğalacağını halk görür.

1.3.3. Efsanelerde İmtihan Unsuru Olarak Süt

“Seroban” efsanesinde sütü imtihan unsuru olarak görmekteyiz. Efsanede evliyalık makamına yükselmiş olan iki kardeten küçüğü sınanmaktadır.

“Amasya’nın Saraçhane Camisi’nin bahçesinde yatan Ŗeyh Zekerıyya Hazretleri Seroban’ın ağabeyi olarak bilinir. Bu da ermiş bir zattır. Geçimini temin için ayakkabıcılıkla itigal edermi. Seroban zaman zaman ağabeyine mendil veya zembil içerisinde süt getirirmi. Bir seferinde yine Seroban bir mendil veya zembil dolusu süt getirerek duvardaki birbirinden sağlam çivilerin birine asmı ve boş bulunan bir oturak tahtasına oturmuş. Tam bu esnada Seroban’ın ağabeyi de bir kadına ayakkabı yapmak üzere ölçü alıyormu. Seroban kadının bembeyaz topuğunu görünce birdenbire fikrini bozuvermi. Bunun zerine duvarda asılı olan süt akmaya balamı. Bu durumu fark eden ayakkabıcı sert bir dille Seroban’ı ikaz etmiş. Seroban fikrini dzeltmi, sütün akması da durmuş. Tabi bu arada mteri de dükkanı terk etmiş. Bir süre Seroban’la ağabeyi arasında çıt çıkmamış. Olaya çok sinirlenen ağabey daha sonra kardeşine dönerek:

Yavrum dağın başında evliya olunmaz. Gel de kar topuklarının içerisinde evliya ol da görelim demiş.” (Kavcar vd. 1990: 106).

Serçoban dağda yaşadığı için şehre giderken götürebileceği en uygun hediye süttür. Bu efsanede süt temizliği, saflığı ve iyi niyeti temsil etmektedir. Bazı efsanelerimizde sütün yerini kar, yoğurt, ayran almaktadır.

Bu efsaneye benzer efsaneler de anlatılmaktadır. *“Adana’da olay, Ali Dede ile Cabbar Dede arasında geçer. Burada mendille asılan süttür.”* (Önal 2003: 347). *“Aydın’da Madran Baba ile Kara Ahmet için anlatılan efsanede sepette kar getirilir.”* (Önal 2003: 347). *“Hatay Dört Yol’da Asar Dede, Hösem Dede ve Karabıyık Dede adlı üç kardeş varmış. Karabıyık ile Hösem Dede sepete süt doldurur, Payas’ta köşkerlik yapan Asar Dede’yi ziyaret ederler. Süt dolu sepeti yüksek yere asarlar. Kadın müşterinin teninin görünce süt damlar. Asar Dede ıssız yerde erenlik olur mu, erenlik kalabalık yerde olur, der.”* (Önal 2003: 347).

“Mantır Dede” efsanesinde bir çoban koyunlarından birinin bir gece dağda kalıp ertesi gün tekrar sürüye katıldığını fark eder. Koyunun peşine takılarak bir mağaraya giren çoban koyunun erenler tarafından sağıldığını görür. Efsanede koyunu sağan derviş çobana şunları söyler:

“-Hoş geldin... Gel, otur, der.

Çoban şaşkın bir halde, beyaz sakallı, nur yüzlü dervişin yanına gider. Derviş sütü sağıp bitirince, koyun biraz öteye gider ve yatar. Yanan ateşe sütü koyan derviş, çobana dönüp:

-Koyunlarını helal yiyeceklerle beslediğin için senin süründen bir koyun seçtik ve seni de aramıza dâhil ettik. Yalnız bir şartımız var: bu gördüklerini kimseye söylemeyeceksin ve her yıl burası için bir koyun kurban edeceksin,” (Alpaslan 2006: 75).

Dervişler, içtikleri sütü helaliyle içmek isterler. Bu çoban da koyunlarını helal yerden otlattığı için onun koyunlarının sütü sağmaktadırlar. Bu efsanede biz sütü

yine sinama unsuru olarak görmekteyiz. Çobanın sürüsü helal-haram noktasında sınanmış ve helal olarak nitelendirildiği için de erenler tarafından kabul görmüştür.

Türk efsanelerinde en çok görülen kutlu kişilerin başında Hz. Hızır gelir. İyilere yardım eden kötülerini sınadıktan sonra cezalandıran Hz. Hızır, Türk efsanelerinin değişmez motifidir. “Kazankaya” adlı efsanede sütün yine Hızır tarafından bir sinama unsuru olarak kullanıldığını görmekteyiz. Sinama sonunda cimri ihtiyar, Hızır tarafından ayıya dönüştürülerek cezalandırılır:

“Hasis olduğu kadar da kurnaz olan bu yaylacı; ‘Sabahın bu saatinde bu tarafa doğru gelen yabancı kim bilir benden neler isteyecek...’ diye düşünmekten kendini alamamış. Cimrilikten eli ayağı titremeye başlamış. ‘En iyisi ben şu yün yığınlarının içine gizleneyim.’ diye düşünmüş ve hizmetçisini de sıkı sıkı tembihlemiş: ‘Eğer gelen yabancı bir şey isterse, ağa burada yoktur, ben de kimseye bir şey veremem, deyip adamı başından savarsın.’

Bir süre sonra karşıdan gelen yabancı süt kazanlarının yanına ulaşmış. Bu nur yüzlü bir ihtiyarmış. Yorgun ve titreyen sesi ile hizmetkârı: ‘Oğul dizlerimde derman, dilimde aman kalmadı. Açlıktan ve yorgunluktan ölmek üzereyim. Bana bir yamak süt ver.’ Hizmetkâr ihtiyarın yüzüne bile bakmaya gerek duymadan, ‘Ağam burada yok, bende ondan izinsiz kimseye bir şey veremem.’ diye ters ters konuşmuş.

Meğer nur yüzlü ihtiyar, Hızır imiş. Bu cimri ihtiyara dersini vermeye gelmiş. Hizmetkârın cevabı üzerine, bu hasis yaylacının bütün dünya malına rağmen, yüreğinde insan sevgisi olmadığını, insanlara yardım etmeyeceğini artık iyice anlamış. Bu cimri herife ders vermeliyim ki, bütün insanlara örnek olsun diye düşünmüş. Cimri yaylacı yün yığınlarının içinde beklerken, nur yüzlü ihtiyarın gök gürlmesini andıran sesi duyulmuş. Elindeki asayı yün yığınlarının içine sokarak: “Kalk kıllı ayı, kalk... insanları sevmeyi, onlara yardım etmeyi öğrenemediğin için, süt kazanın kaya, sen ayı, davarların da ardıc olacak...” diye gürlemiş. ‘bu tepe üzerindeki taşlaşmış kazanın, ardıc olmuş davarlarıyla birlikte insanlar kıyamete kadar seni seyredecek, cimriler cimriliğinden, benciller bencilliğinden, seni görerek utanacaklar. Derin bir şeye yaramadı, bari bu halin insanlara ders olsun...’ diye sözünü tamamlamış. Korkudan gözlerini kapamış olan hizmetkâr gözlerini açmış ki,

süt ısınan kazan taş, koyun sürüleri de ardıç şekline dönmüş, süt isteyen nur yüzlü ihtiyar da ardıç ağaçları arasında kaybolmuş. Cahil hizmetkâr işte o zaman, bu ihtiyarın Hızır olduğunu anlamış ama iş işten geçmiş.” (Kara 1993: 125-126).

Hızır’ın bu efsanede süt istemesinin sebebi ağanın çoban olmasındandır. Hızır bu efsanede her zaman her yerde görülebilen ve istemediğimiz insanların kılığına giren kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakirlere, yoksullara, yaşlılara yardım etmeye, alçak gönüllü olmayı telkin eden bir efsane ile karşılaşırız. Adamın ayı olması, süt kazanının taş, koyunların da ardıç ağacı olması Hızır’ın olağanüstü karakterini ortaya çıkarır. Hızır, Kur’an’daki bir kıssada geçen ve halk arasında kutsal sayılan, istediği zaman istediği şekle girebilen bir kişidir.

“*Hasan Efendi*” efsanesinde üç asker kendilerine ikram edilen kızartılmış kuzuyu yemek istemezler. Sebep olarak da bu kuzunun köpek sütü emmiş olmasını gösterirler.

“*Paşanın bir oğlu vardır. Yolcuları konağa almak istemez, onları bekçi kulübesinde misafir eder. Bir tepsi içerisinde kızartılmış bir kuzu getirilir. Askerler kuzu etini yemezler. Hizmetçi kişi, niçin yemediklerini sorar. Birinci asker: ‘Bu kuzu, yavruyken bir köpeğin memesinden süt emmiştir. Onun için eti bize haramdır.’ karşılığını verir.”* (Alpaslan 2006: 60).

Efsanede asıl sınanan paşaoğlu olmakla birlikte askerlerin güvenilirliği de kuzunun köpek sütü emmiş olduğunu bilmeleri ile sınanmıştır.

“*Elbeyli Efsanesi*” nde süt, bir Türk kadını tarafından padişaha doğruyu göstermek amacıyla kullanılmıştır. Efsanede Güllü Hatun savaşmak istemeyen askerleri kireç katılmış su olarak nitelendirirken vatanı namusu için savaşan Türk askerini de süt olarak değerlendirmiştir. Ayrıca efsanede padişahın halk tarafından sinandığı da görülmektedir. Bu olay efsanede şu şekilde anlatılır:

“*Yıldırım Beyazıt, Timur’la çarpışmaya giderken, Sivas’ın Elbeyli bölgesindeki Çallı köyünde otağı kurmuş; bir süre konaklamış. O sırada Yörüklerden bir miktar da asker almış. Bu askerler bir gece Güllü Hatun adında bir kadının evinde toplanıp konuşmuşlar. İçlerinden birisi:*

-Arkadaşlar, Timur hem Türk, hem de Müslüman. Sonra büyük bir ordusu var. Bizim padişahımız da cesur ama genç ve tecrübesiz. Korkarım ki yenileceğiz. Neden boş yere kan dökülsün? Hiç olmazsa bu savaşa girmeyelim. Tarafsız kalalım.

Hepsi, bu fikri kabul etmiş. Bu sözleri işiten Güllü Hatun, bir avuç kireç alıp suya karıştırmış. Bir bakraca koyarak doğru padişahın yanına gelmiş, nöbetçilere:

-Sultanıma bir bakraç süt getirdim, bırakınız vereyim demiş.

Güllü Hatun, bakracıyla çadıra gelmiş. Padişah, ne istediğini sormuş. Kadın:

-Devletlim, sağlığını dilerim, şu bakracımdaki süttten bir yudum içmeniz dileğimdir. Padişah, bakraçtan bir yudum almış; almasıyla yere tükürmesi bir olmuş.

-Hatun, bu süt değil ki...

Güllü Hatun o zaman:

-Senin başına topladığın askerler de gerçekten asker değil. Onlara inanma, diyerek çadırdan dışarı çıkmış.

Yıldırım, kadının ne demek istediğini anlar, askerlerini toplar.

-İçinizden bazılarının savaşmak istemediğini biliyorum. Yiğit, er kişiler benimle gelir; istemeyenler evlerine dönerler.

Bu sözlerden utananlar, başlarını önlerine eğmiş, omuzlarını düşürmüşler. Bugün Sivas'ın Çallı köyünde bu efsane anlatılır.” (Özen 2001: 203-204).

Bu efsanenin bazı yerlerdeki adı da “Yıldırım Bayezit Efsanesi” dir. Tarihimizde ve kültürümüzde kadın her zaman yerini korumuştur. Kadınlar sıcak savaşta doğrudan yer almasa da arkada hep destek konumunda bulunmuştur. Burada kadın, padişaha ders vermiş, padişahı uyarmıştır. Bunu yaparken de süte benzer maddeyi eritmiş padişahın huzuruna sunmuştur.

1.3.4. Efsanelerde İyi Niyet ve Saflığın Simgesi Olarak Süt

“Molla Pir” adlı efsanede çok içki içtiği için çevresindekiler tarafından kınanan şahıs Molla Pir’in askerleri tarafından yakalanıp bir uçurumdan aşağıya atılır. Dursun kendine gelip gözünü açınca civarda akan çayın suyunu süt olarak görür. Bulunduğu yerden kalkmak isteyen Dursun’a kollarından tutan iki teğmen izin vermez. Bir süre sonra iki oğlu Dursun’u bir kayanın dibinde bitkin bir şekilde bulurlar. Efsane eserde şu şekilde yer alır:

Dursun bir gece bağıni sulamak için evinden çıkmış. Sarhoş bir halde bağıni sulamaya başlamış. Suyu kesebilirler endişesi ile Dereboğazı’na kadar gidip geleyim demiş ve yola çıkmış. Gece yarısı karşısına iki teğmen çıkmış. Teğmenlerden birisi “Sen gene sarhoş vaziyette bu torakları çiğniyorsun” demiş. İki Teğmen Dursun’un iki kolundan tutmuşlar ve dağın tepesinden aşağıya atmışlar. Her iki teğmen de Dursun ile beraber uçurumun dibine inmişler. Derenin dibinde Dursun’un ayağını bir taş kesmiş ve ayağı kanamış. Orada bulunan bütün taşlar kan olmuş. Daha sonra Dursun şuurunu kaybetmiş. Gözlerini hafif açtığı zaman gözü aşağıda akan çayın suyuna ilişmiş. Bir de bakmış ki, çaydan su yerine süt akıyor. Şaşırmış. Çevreye bakmış, kendisini adeta bir cennet bahçesinde hissetmiş.

Dursun, kalkmak istiyormuş fakat yanında bulunan teğmenler izin vermiyormuş. Dursun’a “otur senin suçun var, bir daha buralarda sarhoş gezecek misin?” demişler.

Dursun teğmenleri tekrar yanında görünce bu kez kendisini cehennemde hissetmiş. Korkudan sesi çıkmamış. Dursun’un çocukları babalarının bağ sulamadan dönmediğini görünce aramaya koyulmuşlar. Bağ aralarında bağırان oğullarının sesine karşılık vermiş.

Oğulları babalarını bir kayanın dibinde bitkin, perişan bir halde bulmuşlar. O sırada yanında bulunan iki teğmen de birden bire kaybolmuşlar.” (Kara 1993: 30).

Efsanenin yaşayan kişi tarafından anlatılması, efsanenin doğruluğunu ispat etmektedir. Evliyanın kerameti anlatılmaktadır.

Bu efsane bize bir şey anlatmıştır ki, hiçbir zaman insanların dış görünüşüne bakıp aldanmamalıyız. Ya da Allah katında kimin daha iyi olduğunu bilemeyiz. Sarhoşun çaydan su yerine süt aktığını görmesi onun iyi niyetini, saflığını, doğallığını ifade etmektedir.

“Çoban Baba” adlı efsanede iyi niyetli çobanın karşısına çıkan Hızır, hem kısır koyunun süt vermesini sağlamış hem de dağarcığında ekmek olmayan çobanın çantasında ekmek peyda etmiştir. Efsanede bu durum şu şekilde anlatılmaktadır:

“Çoban Baba, Kararoğlu mevkiindeki kuyunun başında koyunlarını sağım için yatağa getirdiğinde yaşlı, eli yüzü yaralı bir yolcu ile karşılaşır. Yolcu, Çoban Baba da:

-Ekmeğim yok, ancak süt sağabilirim, diyerek bir kara koyunu sağmaya başlar.

Ancak yolcu:

-O koyunu değil, şu karabaş koyunu sağ, şeklinde işaret eder.

Çoban Baba:

-O koyun iki yılın kısırı, süt olması mümkün olmayan bir koyun, diye karşı çıkar.

Yolcu bütün bunlara rağmen kısır koyunun sağılmasında ısrar eder; Çoban Baba'ya:

-Hayır, sen sağ, ondan süt çıkar diye ısrar eder.

Çoban Baba, gösterilen koyunu sağmaya başlar. Kısır koyundan süt sağılması Çoban Baba'nın dikkatini çeker. Çünkü Çoban Baba, bilgili ve itikatli bir kimsedir. Bu misafirin Hızır olduğunu sezer.

Yaşlı misafir sütünü içerken:

-“Çantana da bak, orda ekmek olacak.” diye Çoban Baba'ya söyler.

Çantada sıcak ekmek bulunması, Çoban Baba'nın kanaatini tamamen kuvvetlendirir. Bu sefer ekmeği süte banmak yerine o yaşlı misafirin yüzündeki yaralara sürerek yemeye başlar.” (Özen 2001: 152-153).

1.3.5. Efsanelerde Tayy-i Zaman Tayy-i Mekân Unsuru Olarak Süt

Efsanelerimizde fazlaca karşılaştığımız motiflerden biri de aynı anda birden fazla yerde bulunabilme ve göz açıp kapayıncaya kadar bir şehirden başka bir şehre ulaşma anlamına gelen tayy-i zaman tayy-i mekândır. “Çoban Evliya” adlı efsanede süt tayy-i mekân unsuru olarak karşımıza çıkar:

“Adamın biri hacıya gitmiş. Hacıda dururken, evinde bir koyun çobanı kalmış. Koyun çobanı, benim patron koyun yoğurdunu, sütünü sever demiş. Bir bakıra koymuş. Bir kuşluk, koyunu sürüye katmış, uçmuş hacca gitmiş. Adam bakmış çobanı “sen ne yapıyorsun burada?” “Sen yoğurt, süt seversin; yoğurt, süt getirdim.” yoğurdu vermiş. Tekrar çoban gözünü açmış koyunların yanında. Hacı şaşırmış kalmış buna. Sonra hacı, haçtan gelince etrafındakiler ziyaretine gelmişler. Benim ziyaretime gelmeyin, çobana gidin çoban benden fazla demiş.” (Önal 2003: 364).

Bu efsane farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Süt olarak karşımıza çıkan hediye farklı efsanelerde değişir. Muğla’da anlatılan efsanede çoban hacca yoğurt götürür. Balıkesir’de Ali Dede için anlatılır. Yiyecek helvadır. Kayseri’de de Munzur Baba efsanesi anlatılır. Hacca götürülen yiyecek süttür. Gaziantep’te Memik Dede efsanesinde, Memik Dede, ağası haçta iken, ona içli köfte götürür. Malatya’da Hacı Yusuf, hacca Yusuf Ağa’nın hanımının yaptığı dolma ve köfteleri götürür.

1.3. 6. Efsanelerde Sağaltma Unsuru Olarak Süt

Halk hikâyesi olarak da karşılaştığımız efsanede dermanı olmayan bir hastalığa yakalanan adam Lokman Hekim’e gidip şifa diler. Lokman Hekim de bulunmasının zorluğundan dolayı hastalığının dermanının olmadığını söyler. Acı ile dağlara çıkan adam, çobanın kara koyundan kaplumbağa kabuğuna sağdığı sütü bir yılanın içmesi

ve zehrini aynı kaba kusması ile oluşan bulamacı içerek iyileşir. Yaralarından eser kalmadığı gibi 15 yaşında da bir delikanlı olur. İyileşen adam Lokman Hekim'e gider. Lokman Hekim ona:

“Ben iyileşmen için sana falanca yaylada falanca kara koyunun sütünü, falanca kaplumbağanın kabuğunu, falanca karayılanın zehrini nasıl bulacaktım ki seni iyileştirebileyim” der. (Kavcar vd. 1990: 120).

Bu efsanemizde “süt” yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Hem deyim, hem süt kabı, hem de iyileştirici merhem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sütün folklorumuzda hastalıkları iyileştirme özelliği de bulunmaktadır. Geçmişten günümüze süt sağaltıcı bir unsur olarak varlığını sürdürmüştür.

1.3.7. Efsanelerde İbadet unsuru olarak Süt

“Çobanın İbadeti” adlı efsanede namaz kılmayan bir çoban Allah'a gönülden bağlanarak duasında elinde bulunan en değerli varlığı olan süt ve yoğurdunu sunar. Sürekli bu şekilde ibadet eden çobanın bulunduğu yere bir evliyanın yolu düşer. Çobana nasıl ibadet edeceğini öğreten veli yoluna devam eder, bir süre sonra arkasından bağırarak gelen çobanı gördüğünde onun ibadetinin Allah katında ne kadar makbul olduğunu anlar. Efsanede bu durum şu şekilde anlatılmıştır:

“Vaktiyle bir çoban varmış; her sabah erkenden sürüsünü önüne katar, akşamlara kadar o dağ senin bu tepe benim demeden durmadan hayvanları otlatırmış. Bu çoban aynı zamanda son derece iman ve itikat sahibi bir kimseymiş. Allah'ın birliğine inanır, fakat nasıl ibadet edeceğini, ona nasıl kulluk edeceğini bilmezmiş. Daha doğrusu dağların başında kimse ona bunları öğretmemiş.

Sonunda çoban düşünceye dalar. Ona göre en kıymetli şey nedir: yağ, süt, yoğurt... Ve başlamış Allah'a dua etmeye, ibadet etmeye; ‘Aman Allah'ım geliver, sütümü, yoğurdumu yiyiver.’ dermiş. O her gün böylece ibadet eder dururmuş. Bir gün büyük bir velinin yolu bu çobanın bulunduğu taraflara düşer. Veli, çobanı görünce onun ibadet şekline şaşar. Onu bir müddet seyrettikten sonra sorar:

‘Ne yapıyorsun?’

‘Allah’a ibadet ediyorum.’

Bunun üzerine veli, çobana, nasıl ibadet edileceğini öğretmeye başlar. Bir müddet bu işle meşgul olan veli, daha sonra gideceği yere yetişmek üzere oradan ayrılır. Çoban da öğrendiği yeni bilgileri tatbik etmeye başlar.

Veli biraz gittikten sonra arkasından bir sesin kendisini çağırdığını anlar. Döner bakar ki az evvel bir şeyler öğrettiği çoban kendisine işaret etmekte ve bir şeyler sormaktadır:

‘Bir yeri unuttum, bir daha anlatıver.’

Veli bakar ki, az evvel kendisinin dizlerine kadar girerek geçtiği gölden çoban adeta yürüyerek geçmektedir; topuklarına kadar suya ya girmiştir, ya da girmemiştir. Onun ibadet etmedeki samimiyetini ve ayakları suya girmeden gölden geçişini birlikte düşünen veli, çobana şu cevabı verir:

‘Sen yine bildiğin gibi ibadet, bildiğin gibi dua et Allah’a, hepsi kabul olunur.’’ (Sakaoğlu 2008: 111-112)

Efsanede en değerli nesnelerini Allah’a samimiyetle ikram eden çoban velîlik mertebesine ulaşmıştır; ancak bu durumdan kendisinin bile haberi yoktur.

1.3.8. Halk Bilimi Açısından Süt

“Düldül İzi” adlı efsanede halk Hz. Ali’nin atının izine benzettiği ve tekke haline getirdiği alanı çeşitli amaçlarla ziyaret etmektedir. Bunlardan biri de sütü olmayan ya da az olan emzikli kadınların ziyaretidir. Kaynak şahıs Mehmet Demir, efsaneyi şu şekilde anlatır:

“Bu iz Hz. Ali’nin Düldülü’nün izidir. Buna bu yörede “Düldül İzi” denir. Bununla ilgili böyle geniş bir efsane yoktur, ancak şöyle derler: Hz. Ali’nin atı günümüz atlarından çok büyük ve kanatlıdır. Bu, izden bile bellidir. Kılıcını çektiği

zaman 50 m. Uzadığını söylerler. Atın kuvvetli sıçraması sonucu bu iz oluşmuştur. Daha sonra halk bu izi Tekke haline getirmiştir. Herhangi bir dileği muradı olanlar, mesela çocuğu olmayan evliler, sütü olmayan emzickliler, evlenmek isteyen bekarlar, şifa bulmak isteyen hastalar buraya gelip çaput ve ip parçacıkları bağlarlar, üç taş atarlar ve arkalarına bakmadan dönüp uzaklaşırlar. Dilekleri olunca da tekrar buraya gelip, şükür niyetine kurban keserler ve etini fakirler dağıtırlar...” (Kavcar vd. 1990: 75).

Eski Türk inançlarının izlerini taşıyan bu uygulamayı Anadolu ve Türk dünyasında görmekteyiz. İnsanlar ne zaman zor bir durumla karşılaşsa ve derdine derman bulamazsa çareyi yatırlarda, türbelerde, tekkelerde arar. Burada amaç bir şeyleri ya da insanları ilahlaştırmak değil, onların aracılığıyla Allah’a dua etmektir. Çünkü veli kulların dualarının Allah katında daha çabuk kabul edileceğine inanılır.

“Ölemez Dağı” adlı efsanede süt yaşam belirtisi, hayat ve canlılık ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Lokman Hekim aracı rolündedir. Ölemez Dağı’nın başından bakar. Köyceğiz’in güzelliği karşısında ‘İnsan istese de burada ölemez’ der. Göçer evliler, Ölemez’de doğum yapan ineklerin ilk sütlerini içmeyerek yere sağarlar. Bu süte yörede “ülemez sütü” denir. Ölemez Dağı’nda, bir erenin yattığına inanılır. Dağ adını, ölüme neredeyse çare olacak kadar güzel olan bölgeden alır.” (Önal 2003: 194-195).

Ölemez Dağı, çevrenin güzelliğinden dolayı “*insan burada ölmez*” denildiğinden ötürü almıştır. Ayrıca “ülemez sütü” zamanla değişerek önce “ölemez” olmuş, sonra da “Ölemez Dağı” olarak kalmıştır.

1.3.9. Süt Kazanını Başına Geçirme

Efsanelerin çoğunda bir cezalandırma söz konusudur. Terazide hile yapan tüccar kaplumbağaya dönüştürülerek, bebeğinin altını ekmekle temizleyen gelin taş kesilmek suretiyle cezalandırılır. “Kazankaya” adlı efsanede ise Allah’ın gücünü

hafife alan kocakarı fırtınadan kurtulmak için içine girdiği süt kazanı ile birlikte taş kesilir:

“Eski aylardan Ablul (April) ayının beşinde kocakarının biri yaylaya çıkmak istemiş. Yaylaya birlikte çıkmayı komşusuna da teklif etmiş. Komşusu ‘Allah kısmet ederse gideriz.’ demiş. Kocakarı ‘Allah kısmet etse de gideceğim gitmese de’ demiş. Koyunlarını, çadırını, kazanını alıp Erzincan’ın güneyindeki Munzur Dağı’nın tepesine çıkmış. Bu sırada öyle bir fırtına çıkmış ki, kocakarı ne yapmışsa kendini bu fırtınadan kurtaramamış. En sonunda süt kazanının içerisine girmek aklına gelmiş. Kazanı ters çevirip içerisine girmiş. Kocakarının yaylaya çıkmadan önce söylediği söz Allah’ı gücendirmiş ve Allah onu orada kazanı ile birlikte taş kesmiş.” (Kara 1993: 124).

“Kocakarı Fırtınası” adındaki efsanede tecrübeli kişilerin sözlerini dinlemeyen yaşlı kadının zamansız yaylaya çıkarak soğuktan taş kesilmesi anlatılmaktadır. Taş kesilmesinin bir diğer sebebi de nimete saygısızlık yapmasıdır. İhtiyar kadın sütü dökmesi sonucu taş kesilmiştir.

Bir başka efsanede *“Gündönümü Fırtınası”*nın isminin nereden geldiği anlatılmaktadır.

“Köyün birinde bir ihtiyar kadın varmış. Bunun da bir tek keçisi varmış. Bahar kapısı açılınca, bu ihtiyar kadın; ‘Ben yaylaya göçeceğim.’ der dururmuş. Köydeki tecrübeli kişiler; ‘Etme anam, etme ninem, gündönümü fırtınası geçmeden yaylaya göçülmez’ demişler. İhtiyar kadın gene dinlememiş, keçisini alarak yaylaya gitmiş. Keçisini otlatıp sütünü bir kazanda toplamaya başlamış. Kazan sütle dolunca sütü kaynatmaya başlamış. Başlamış ama o sırada bir fırtınadır kopmuş. İhtiyar kadın ne yapacağını şaşırması ve ‘Dıştan girdiğim dıştan dereler doldu kardan kıştan.’ diye tutturmuş, hep bunu tekrar edip duruyormuş. Birden aklına bir fikir gelmiş. ‘Fırtınadan kurtulmanın bir tek çaresi, şu kaynayan kazanın sütünü dökeyim, keçimle beraber kazanın altına girip kendimizi koruyalım.’ demiş. Hemen sütü dökmüş, keçisiyle beraber kazanın altına girmiş. Fırtına birkaç gün devam ettikten sonra, köylüler ihtiyar kadından bir haber almak için yaylaya çıkmışlar, bir de ne görsünler, ihtiyar kadın, keçisiyle birlikte süt kazanının altında donmuş kalmış. O

sırada köylünün biri şunu söylemiş: ‘Dıştan girdiğim kıştan, kurtuldun kardan kıştan.’ O günden beri gündönümü fırtınasına kocakarı fırtınası denmiş.” (Kara 1993: 129).

1.3.10. Sütün Suya Dönüşmesi

“*Munzur Baba*” efsanesinde sütün suya dönüştüğünü görüyoruz. Hacca giden ağasına Munzur adındaki çobanı helva götürür. Ağanın karısı bu duruma inanmamakla birlikte helvayı çobana verir. Bir müddet sonra hacdan dönen ağa kendini karşılamaya gelenlere kendisinin elini değil Munzur’un elini öpmelerini söyler. Zira o, Kâbe kadar uzak bir mesafeye bir göz açıp kapayıncaya kadar gidebilecek bir mertebeye ulaşmış bir erendir. Sırrı açığa çıkan Munzur Baba ortadan kaybolur, elindeki bakraçlardan dökülen süt de suya dönüşür. Bu durum efsanede şu şekilde anlatılır:

“Söylentilere göre, *Munzur Baba*, *Munzur Dağları*’nda sürüsünü otlatan gönül sahibi, iyi yürekli bir çobandır. Bir gün, ağası hacca gider, giderken de *Munzur*’a şöyle der:

-Ben uzun bir yolculuğa çıkıyorum. Gidip gelememek, gelip görememek var. Karım senin anan, kızlarım bacılarındır. Sürüm gibi, onlara da göz kulak ol.

Ağa yollara düşer, *Munzur* sürüsünün başına geçer. Gel zaman git zaman bir gün ağanın karısı bir lenger (bakır kap) helva pişirir, *Munzur*’a getirir. Söz sırasında kadın:

-Ağan bu helvayı çok severdi. Burada olsaydı memnun olurdu, der.

Bu sözü işiten *Munzur* lengeri kapıldığı gibi gözden kaybolur, az sonra boş lengerle döner. Ağanın karısına:

-Anacığım, helvayı ağaya götürdüm. Çok memnun oldu, selamı var, diyerek lengeri uzatır. Kadın, şaşkın hiçbir şey söylemez. Aylar geçer, ağa yolculuğundan döner. Herkes elini öpmek için yarışır.

Ağa:

-Eli öpülecek kişi ben değil, Munzur'dur. Asıl saygıyı Munzur'a gösteriniz, onun elini öpünüz, yarım saatte helvayı Kâbe'ye getirip tekrar köye dönen odur, der.

Herkes, koşar Munzur'un peşine. Onu bir dağın yamacında koyunlarından süt sağarken yakalarlar. Elini öpmek için Munzur'un üzerine atıldıkları sırada süt bakraçları devriliverir, başlar yerden süt gibi köpük köpük sular kaynamaya. Ortalarda Munzur yok. Munzur gözden kaybolmuş, onun yerine çağıldayan bir kaynak koca bir ırmak halinde akmaya başlamıştır. O günden sonra, dağa, Munzur Dağı, ırmağa da Munzur Irmağı demişler. Bugün de ırmağın kaynağından su içenler, süt kokusu duyar, Munzur'u hayırla anarlar.” (Önder: 1995: 356).

Bu efsanede süt hem deyim, hem sütün konulduğu kap, hem de benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Munzur Baba'nın yarım saatte Kâbe'ye gidip gelmesi ise bir keramettir. Kanaatimizce burada süt iyi niyetli ağayı, su da Munzur Babayı temsil eder; sütün suya dönüşmesi ise Munzur Babanın mertebe olarak daha üstün olduğunu göstermektedir.

Erzurum'dan 15 km. uzaklıkta bulunan ve Dumlu bucağına bağlı olan Güzelova (Tufanç) köyünde, yakında bulunan bir mezar ile ilgili olarak anlatılan Çoban Dede efsanesinde de sütün suya dönüştüğünü görmekteyiz:

“Mezar, köyün 5 km. uzağında ve dağın eteğindedir. Bu mezarda gömülü olduğu rivayet edilen çoban, koyunlarını bu bölgede otlatırmış. Akşam olunca da sürüsünü alır; köye dönermiş. Böylece çobanın işi bir müddet devam etmiş.

Yine böyle bir gün çoban sürüsünü alır, köyden yola çıkar ve hayvanları otlata otlata dağın eteğine kadar gelir. Burada çobanın eceli tamam olur, vadesi biter ve ölür. Çobanın ölümünden sonra, Allah tarafından; elindeki değneği ağaç, koyunları taş ve koyunların sütü göze olur.

Koyunlarının sütünün çoğalmasını o gözenin suyunun çoğalmasına; azalmasını ve kesilmesini de gözenin suyunun azalmasına bağlarlar.” (Sakaoğlu 2008: 40- 41).

1.3.11. Sütün Dökülmesi

Efsanelerimizde sütün dökülmesi ve sütün dökülmesinden korkan evlat veya üvey evlatlar oldukça fazla karşımıza çıkmaktadır. “Kızkanlıdı Taşları” adlı efsanede sütün dökülmesi sonucu korkarak evden kaçan kız evlat, köy yakınlarındaki kayanın üzerine çıkarak günlerce bekler. Bekler ki anne ve babasının kızgınlığı geçsin. Alançayı mevkindeki bu taşların üzerinde günlerce bekleyen kızın ayak izleri hâlâ varlığını sürdürmektedir. Efsanede sütün değerli oluşuna, çocuk eğitmede kararlılığın önemine dikkat çekilmiştir. Efsane şu şekilde anlatılmaktadır:

“Eski zamanlarda bir ailenin bir kızı vardır. Anne ve babası kızlarını çok sevmektedir. O kız, bir gün koyunlardan sağılıp kazanlara doldurulan sütü yere döker. Annem geldiğinde beni döver, diye korkusundan evden kaçır. Köyün yakınındaki kayanın üstüne çıkar ve öylece bekler. Kız taş üzerinde günlerce kaldığı için taş utancından erir ve ayak izleri kalır. Şimdi iki parçadan meydana gelen taşın üzerindeki izler belli olmaktadır. Olayın meydana geldiği tarihten sonra buraya Kızkanlıdı (Kızkaldı) taşları adı verilmiştir.” (Alpaslan 2006: 16).

Kumru ile ilgili anlatılan efsaneye göre Balıkesir’de sütü taşıdığı için üvey anneden korkan kız, kurtulmak için dua eder ve peşkiri ile birlikte kumruya dönüşür.

Zor durumda olan ve kuşa dönüşen insan, kuşu insandan daha üstün görmektedir. Kuş olmayı istemek evinden uzaklara gitmek isteyen çocuğun bunu kolayca başarması anlamına da gelir.

Kumru efsanesinin bir benzeri de “Yusufçuk Kuşu” adlı efsanedir. Burada da süt henüz kazanda pişmeyi beklerken, onu içmek isteyen Yusuf ve ona kızan annesi edilen dua ve beddua sonucunda kuşa dönüşmüştür:

“Yusufçuk, vaktiyle çok yaramaz bir çocukmuş. Annesi yemek pişirirken gelir, yemeğin üzerinden yemiş, olmadık yaramazlık yaparmış.

Bir gün annesi süt pişirirken Yusuf, sütü içmeye çalışmış. Annesi de elindeki kepçeyle başına vurup şöyle demiş:

‘Sen kuş olup pırlayasın, bir daha gözüüm görmeye!’

O anda Yusuf kuş olup uçmuş. Annesi de yandım yandıma düşmüş. Elindeki kepçeyle bir de kendi başına vurmuş ve 'Allah'ım beni de kuş eyle.' demiş. Anne de kuş olup uçmuş; başlamış Yusuf'unu aramaya. Bir yandan onu ararken bir yandan da şöyle bağırması:

'Yusuf, gel, iç... Yusuf, gel süt iç...'

Yusufçuk kuşlarının başlarındaki beyazlık da kepçenin iziymiş." (Sakaoğlu 2008: 183-184).

1.3.12. Sütün Kesilmesi

"Hacı Bektaş Veli" adlı efsanede yine sürüleri otlatan çoban iftira atılması evliya olan çobanın bedduası ile karşılaşmaktayız.

"Efsaneye göre Hacı Bektaş Veli, köyün sığırlarını güdermiş. Sığırların içinde dul bir kadının da ineği varmış. Bu ineğin sütü her gün azalmaya başlamış. Bu duruma tahammül edemeyen kadın, ineği her akşam sağarken sütü olmadığı için dövermiş. Olacak bu ya, bir gün kadının ineği eve gelmemiş. Kadın, çobanın evine gelerek:

-Sen nasıl çobansın? Hem ineğimi sağıyorsun, hem de kaybediyorsun. İneğim bulunmazsa ben sana yapacağımı bilirim. Hemen ineği aramaya çıkan çoban, ineği otlarken bulmuş. İnekle konuşmaya başlamış:

-Ey inek, niçin eve gitmedin? Neden burada otluyorsun? Bana niçin hakaret ettirdin?

-Ey çoban, sen bir defa azar işittin. Ben, bu hakareti her gün duyuyorum. Üstelik de dayak yiyorum. Benim yüzümden bari bugün de laf gelmesin düşüncesiyle sütümün olması için biraz daha otlamak gerektiğini düşündüm.

İnekle Bektaş arasında geçen bu konuşmayı civardan geçenler duymuşlar. Şaşkınlıklarını gizlemeyerek kendi kendilerine:

-Allah Allah ne günlere kaldık! Demek ki adamcağzı kafayı üşüttü, inekle konuşuyor, demişler.

Bu olay, kısa zamanda bütün köylüler tarafından duyulur. Köylüler, çocuklarına Çoban Bektaş'ı taşıtırılar. Kendisini savunma ihtiyacı bile duymayan Hacı Bektaşî Veli, köyden ayrılmak mecburiyetinde kalır. Giderken köylülere:

-Köyünüz yokluk görmesin; ama ölümlerinizin sağ tarafı kara olsun, der.

Anlatıldığına göre o günden bu güne kadar Bektaş köyünün cenazelerinin sağ tarafında kara bir leke oluşmaktadır.” (Özen 2001: 157-158).

Bu efsanede bir cahillik söz konusudur. Cahil bir kadın hem suçsuz bir çobana iftira atar, hem de günahsız bir hayvanı sütü çıkmıyor diye döver. Bunun üzerine de bir efsane ortaya çıkar.

1.3.13. Sütün Altına Dönüşmesi

“Kimyon Otu” adlı efsanede sütün altına dönüştüğünü görmekteyiz. Süt, aynı zamanda bolluk ve bereketin de sembolüdür. İncelediğimiz bu efsanede süt, zenginliğe giden yol olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Kimyon otu diye bir ot vardır. Bu otu herkes tanımaz. Zengin olmak isteyenler, bu otu bulur, ota dokunmadan etrafını iyice eşerler. Otun kökünün son kısmında tam adam şeklinde bir parça vardır. Bu parçayı eve getirir, bir kazan süt kaynatırlar. Süt tam kaynadıktan sonra elde edilen bu kimyon kökünü süte atar ve ağzını kapatırlar. Ertesi gün kazanın açıldığında kazandaki sütün tamamen altın olduğu görülür. Kimyon otunun olağanüstü bir şekilde altın olduğu anlatılmaktadır.” (Kara 1993: 92).

1.3.14. Helal Süt

“Hızır” adlı efsanede Ahmet, Mehmet ve Hüseyin adındaki üç arkadaş Hızır'ı aramaya çıkmışlar. Birbirlerine ondan ne isteyeceklerini sormuşlar. Mehmet,

fakirlere üzüm bağışlamak üzere bir bağ; Ahmet, fakirlere yünlerini bağışlamak üzere koyun sürüsü; Hüseyin de evlenmek üzere helal süt emmiş bir kız isteyeceğini söyler. Üç arkadaş yollarına devam ederken çeşme başında bir ihtiyarla karşılaşır. Sohbet sırasında bu gençlerin isteklerini öğrenen ihtiyar, aslında Hızır'dır; onlara fark ettirmeden ayaklarının ucu ile dokunarak isteklerinin gerçekleşmesini sağlar.

Yıllar sonra bu üç arkadaşı sınavan Hızır, Ahmet ile Mehmet'in sözünü tutmadığını sadece helal süt emmiş bir eş isteyen Hüseyin'in sözünde durduğunu görür. Efsanede “*helal süt*” dürüstlüğü, sözünün eri olmanın karşılığı olarak nitelendirilmiştir. Bu durum şu şekilde anlatılmıştır:

“Aradan aylar yıllar geçtikten sonra ihtiyar: ‘Gidip şu delikanlıları yoklayayım’ demiş. Dilenci kılığına girmiş. Mehmet’in bağına girip bir salkım üzüm istemiş. Yalvarmış, yakarmış, fakat Mehmet bir salkım üzüm vermemiş. İhtiyar buna fark ettirmeden bir dokunmuş, onu tekrar çeşmenin başına göndermiş. Bir başka kılığa giderek Ahmet’in sürülerinin yanına gitmiş. Ondan da yün istemiş. O da vermemiş. Ona da fark ettirmeden bir dağın başına göndermiş. Sıra gelmiş Hüseyin’e. Hüseyin’in küçük bir oğlu varmış, çocuk kapının önünde oynuyormuş. İhtiyarın her yerinden kanlar akıyormuş. Kapıyı çalmış. Hüseyin evde yokmuş. Karısı kapıyı açmış ve adamı içeri almış. Temizlemiş, yaralarını sarmış ve yatağa yatırmış. Yine de adamın kanları durmuyormuş. Akşam Hüseyin eve gelmiş, adamın elini öpmüş ve yanına oturmuş: ‘Senin bu yaralarına bir çare yok mu?’ demiş. İhtiyar da: ‘Var. Bir yaşındaki çocuğu kesip, kanını da bu yaralara sürsen iyileşir.’ demiş. Onların da küçük bir oğlu varmış. Düşünmüş, danışmış oğullarını kesmeye karar vermişler. Çocuğu kesip, kanını ihtiyarın yaralarına sürmüşler. Sabah kalktıklarında kestikleri çocuğun beşiğinde nur topu gibi bir oğlan çocuğunun yattığını görmüşler. Adamı yatağında görememişler. O zaman bu ihtiyar adamın Hızır olduğunu anlamışlar.

Hüseyin ve ailesi ondan sonra mutlu bir hayat yaşamışlar. Gittikçe daha da zengin olmuşlar.” (Kara 1993: 72-73).

Hızır, Kur'an'daki bir kıssada geçer ve halk arasında kutsal sayılan istediği zaman istediği şekle girebilen bir kişidir.

Süt, bu efsanede bir deyim içinde ele alınmıştır. Efsanenin topluma yön verici, ders verici tarafları vardır. Verilen sözün tutulması, sadık kalınması telkin edilmiştir. Efsanede sözünde duran ve durmayanların akıbetleri söz konusudur. Hızır'ın bir dokunuşta kişilerin isteklerini yerine getirmesi olağanüstü bir durum arz etmektedir.

“*Saldır Şeyh Horasani*” adlı efsanede yine helal süt deyimini görmekteyiz. Annesi tarafından helal sütle beslenen efsane kahramanı, başı kesilse bile vücudu ile savaşımaya devam eder. Helal süt burada güç, kahramanlık ve canlılığın sembolü olmuştur. Efsane şu şekildedir:

“Selçuk Türklerinden Muğla yöresine kumandanlık yapmakta olan Tanrıverdi adlı kumandanın uç beyi komutanı olan Saldır Şeyh Horasani, Gelibolu’da seksen kişilik kuvvetle Gümbet’e gelir. Gümbet’te düşman yani Bizans askerleriyle savaşıırken Saldır Şeyh’in başı bir düşman kılıcı ile kesilir ve yuvarlanır. Saldır Şeyh, başını yerden alıp koltuğuna kıştırarak düşman üzerine yürümeye devam eder. Bu sırada onu gören bir namahrem: ‘Aaa başı koltuğunda savaşa devam ediyor’ der. Bu söz üzerine, Saldır Şeyh Horasani’nin başı yere düşer. Baş yere düşünce saldırmaya başsız olarak devam eder. Vücudu da yüz metre ileride yıkılır.

Saldır Şeyh’in şahadeti Horasan’daki annesine ucurulur. Annesi ağlamaklı ve üzüntülü olarak şu sözleri söyler: ‘Ben evladıma bir defanın dışında haram süt emzirmemiştım, oğlumu gelir diyordum.’ der.” (Önal 2003: 174-175).

Bu efsanede savaşın Türkler için ne kadar kutsal olduğunu anlıyoruz. Türk askeri hangi şartlarda olursa olsun savaşa devam etmiştir. Buna benzer efsaneler; Fethiye, Erzincan ve Elazığ’da da anlatılır.

“*Yemen Baba*” efsanesinde helal süt zıtlıklardan faydalanılarak dile getirilmiştir. Botancılık yaparak geçinen Yemen Baba’ya hediye olarak süt götürür. Ancak sütü az olduğu için komşusunun kara koyunundan sağdığı sütü de katıp götürür. Durumu anlayan velî:

“*-Kara koyunun sütünü niye kattın*” (Özen 2001: 141-142) diyerek hoşnutsuzluğunu bildirir. Lokman Hekim hikâyesinde şifa olarak geçen kara koyun sütü burada olumsuz bir anlam kazanarak haram süt anlamı kazanmıştır.

1.3.15. Yılanla Süt Verilmesi

“Yılanlı Kaya Köyü” adlı efsanede yılanlara süt içirme motifini görmekteyiz. Birçok masal ve efsanede karşılaşılan herhangi bir sorunu çözmek için bu yola başvurulur. Bu anlatılarda genellikle ortaya konulmak istenen gücün değil aklın üstün olduğudur. Efsane şu şekildedir:

“Bir gün köyün çobanı davarları ve malları yaylaya çıkarmış. Çoban bir ara uykuya dalmış. Rüyasında ardıc ağaçlarının altında yatan evliya çobanın gözüne görünmüş. Bu zat, çobana yukarıdaki mağarada yılanların olduğunu söylemiş ve çoban bu zatın yılanlara süt içirdiğini görmüş.

Çoban uyandığında rüyasındakileri uygulamak için mağaranın önüne geldiği zaman rüyasının gerçek olduğunu görür. Bunun üzerine aşağıda bulunan malların yanına gider. Ve bir tas süt sağlar. Daha sonra bu sütü yılanların önüne bırakır. Bu olaydan sonra yılanlara her gün süt götürür.

Bir gün dağın hemen aşağısında yol yapımı için dinamit patlatılır. O gün bu gündür bu mağarada bulunan yılanların hepsi kaybolur. Bu hadise 1990 yılında olmuştur. Evliyanın ise kim olduğunu kimse bilmemiş. Yayla Köyü olan bu köy Yılanlı Kaya adı ile anılır olmuş.” (Özen 2001: 310).

Şehirler ya da köyler ismini belli bir yerden almaktadır. Bu efsane ise köy adını bir yılan efsanesinden almıştır.

İnsanlar, ne olursa olsun kimse kimseyi küçümsememelidir. Herkes bir Allah’ın kuludur, dış görünüşüyle kimin ne olduğunu anlayamayız. Bu efsanede yine öğreticilik esas alınmıştır.

1.3.16. Geyik Sütünün Kale Yapımında Kullanılması

“Kesikbaş” adlı efsanede Kuş Kalesi’ni almaya karar veren Danişment Oğulları’ndan Sultan Melik Mehmet Gazi, önce kaleye cesur bir Türk askerini

yerleştirir. Kale içerisindeki bilgileri komutanına ulaştıran bu Türk yiğidi kalenin en zayıf gününün salı günü olduğunu komutanına bildirir. Salı günü kale içerisindeki Türk askeri yanık sesiyle ezan okumaya başlayınca Melik Gazi, askerleriyle birlikte “Allah Allah” nidaları arasında Kuş Kalesi’ne taarruza geçer. Kale içerisindeki Türk askeri başı kesilerek şehit olur. Melik Gazi de yaralıdır, ancak bir süre sonra o da şehit olur. Efsaneye göre türbelerinin harcı geyik sütü ile yapılır:

“Üç gün üç gece çarpıştıktan sonra kâfirler kaleyi bırakıp kaçmaya başlarlar. Bu gazada komutan Melik yaralanarak gazi olur. Bir süre sonra ölür. Kalenin kapısını açan Türk de başı kesilerek şehit olur. Melik Gazi’nin anısına kalenin yanı başına hemen bir türbe yapılır. Türbenin yapısı kalenin yapısından, harcı da geyik sütündendir. Deli Melik şimdi burada mumyalı yatmakta, Kesikbaş da onu ayakucunda beklemektedir.” (Kavcar vd. 1990: 153).

Efsanemizde “süt” kale yapımı için kullanılan bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kale yapımında eskiden geyik sütü ya da inek sütü kullanıldığı görülmüştür. Bunun sebebi ise süt yağlıdır, yağlı şey yapışkanlık özelliği de taşır. Böylece daha sağlam kaleler inşa edilmiş olur.

1.3.17. Yabani Hayvanların Sütü ile Beslenme

Sivas’a bağlı Ebugen köyünde anlatılan bir efsanede köylünün koyunlarını yayan bir çoban anlatılır. Efsaneye göre çoban sütü çok sever ve sütle beslenir. Köylüler kendilerinden izin almadan koyunlarını sağdığını düşündükleri çobana iftira atarlar. Sonunda çoban, baskılara dayanamayarak geyikleri sağıp, bu sütle beslendiğini köylülere ispatlar. Ancak sırrı ortaya çıkmış olduğu için köylülere beddua eder:

“Köyünüzde sakallı yaşlı olmaya... dilleriniz lal ola!...” (Özen 2001: 200-201)

Bu efsanede bir iftira söz konusudur. Bu konudaki efsanelere sıkça rastlamaktayız. Aynı zamanda bu efsane bir ders de vermektedir. Gerçekliği kesin

olmayan şeyler hakkında konuşmamalıyız. Ayrıca efsanelerde keramet sahibi olanların bu sırlarını açıklamamaları gerekmektedir. Aksi takdirde ya ortadan kaybolurlar ya da bu kerametleri bir daha gösteremezler. Durumun bilincinde olan çoban çok kızdığı için köylüye beddua eder. Ayrıca efsanemizde, destanlarımızda sıkça karşılaştığımız yabanî hayvan tarafından emzirilme motifi görülmektedir. Yabanî hayvan tarafından emzirilen destan ya da efsane kahramanı tabiatüstü güçlere sahip olmaktadır. İslâmiyet'ten önce bozkurt sütü olarak karşımıza çıkan bu motif İslamî dönemde geyik ve aslan sütü olarak destan ve efsanelerimizde devam eder.

“Koca Haydar Yatırı” adlı efsanede ise geyik sütü ile beslenme motifi ile birlikte söz konusu sütün toprakla karışımından bir çeşit cevherin oluştuğunu görmekteyiz.

“Koca Haydar, tek başına yaşadığı için geyik sütü ile beslenirmiş. Her sabah geyikler yaylıma çıkar, akşam olunca da geri dönerlermiş. Koca Haydar da bunları sağlar ve sütlerini içermiş.

Geyikler yayladan dönmüşler, Koca Haydar'ın yanına gelmişler. Koca Haydar, yanındaki cariyeye geyikleri sağmasını söylemiş. Cariye, geyikleri sırasıyla sağmaya başlamış. Sağdığı sütleri de bir tencerede toplamış. O güne kadar Koca Haydar'a sağılan geyikler, kendilerinin bir yabancı tarafından sağıldığını hissedince tenceredeki sütü ayaklarıyla vurup devirmişler. Olup bitenleri seyreden Koca Haydar, toprağa dökülen sütleri, boşa gitmesin diye parmağıyla karıştırmaya başlamış. Geyik sütü ile, toprağın karışımından hoş kokulu ve krem renginde bir çamur meydana gelmiş. Sonra çamur kurumuş, cevher olmuş. Bugün türbenin biraz ilerisinden çıkarılan cevher bu şekilde meydana gelmiş.” (Özen 2001: 81-83).

Burada da yine keramet sahibi Koca Haydar, cevherin oluşmasını sağlamıştır. Bunu geyik sütü ile yapmıştır.

“Kör Olan Avcı” adlı efsanede attığını vuran bir avcı, evliya olan bir kadın tarafından sağılmakta olan bir geyiğe ateş eder. Avcının silah sesinden ürken geyik, sütü devirir. Bu duruma içerleyen evliya kadın avcıya beddua eder:

“Hay gözün kör olsun, der. Avcının o anda gözleri kör olur.” (Özen 2001: 176).

Bu efsanede bir beddua söz konusudur. Beddua eden kadın avcının kör olmasına sebep olmuştur. Yüreği temiz olan insanların duası da, bedduası da kabul olur.

“Geyik” adındaki efsanede düşman yanlısı çetelerden kaçmaya çalışan kadın kucağındaki çocuğunu taşıyamayınca yolda bırakır. Çetelerin köyü terk etmesiyle kadın çocuğunun yanına koşar. Bebeği emziren geyik dile gelerek şunları söyler:

“Benim etimi bu sülaleden ata binip giden kız yesin, ata binip gelen yemesin...” (Alpaslan 2006: 107).

O günden sonra bu sülaleden kimse geyik eti yemez.

“Seyit Ali Dede” adlı efsanede yine geyik sütü ile beslenmeyi görmekteyiz. Birçok efsanede olduğu gibi köy halkı kendi koyunlarını sağdığını sanarak Seyit Ali Dedeye iftira atar. Karısı durumu öğrenmek için kendi gömleğinin düğmelerini kocasının gömleğine ilikler. Sabah olunca Seyit Dede’nin bir kuş gibi pencereden uçup gittiğini görür. Durumdan haberdar olan Seyit Ali Dede köydeki sağım yerine geyikleri indirir ve herkesin gözü önünde geyikleri sağlar. Bu durumu gören köylüler dededen özür dilerler. Efsanede olay şöyle geçmektedir:

“Kadın, akşam olunca suçlamaları Seyit Ali Dede’ye söylemiş. Dede de hanımına:

-Dağdaki geyikleri sağıyorum, onların sütünü getiriyorum, demiş. Fakat hanımı inanmamış. Akşam yatağa yatınca Dede’nin gömleğini kendi gömleğine düğmelemiş. Sabaha doğru dede yatağından kalkmış, bir kuş gibi demir parmaklı pencereden süzülerek gitmiş. Kadın, dedenin pencereden çıkıp gitmesine hayret etmiş. Seyit Ali Dede, sırrını öğrenen hanımına kızmış:

-Gözün kör olsun, demiş.

Seyit Ali Dede, ertesi gün sağdığı geyikleri köye getirmiş. Koyunların sağım yerinde, geyiklerini sağmaya başlamış. Köylüler dedenin kerametini görünce, yaptıklarına pişman olmuşlar, dededen özür dilemişler.

Dede, yedi yıl daha geyiklerini sağlamış. Ölümüne yakın, eşini yanına çağırarak, tekrar gözlerini açmış. Köylülerden helallik alıp Hakk'a yürümüş.

İnanışa göre o günden sonra her Cuma akşamı dağdan üç geyik iner, dedenin mezarındaki kurumuş otları ayaklarıyla temizleyip giderlermiş. Geyikler diz çöküp dedenin mezarına niyaz ederlermiş.” (Özen 2001: 147-148).

İnsanlar gözleriyle görmedikleri şeye resmen iftira atmışlardır. Burada veli kul kerametini göstermiştir. Bu efsane öğretici bir nitelik taşımaktadır.

“Şeyh Bahattin” efsanesinde de veliler tarafından sınanan evliyanın geyik sütüyle beslendiği görülür:

“Şam’ın evliyalrı ve Rum’un Erenleri ve Horasan Pırleri, cümle erenler, evliyalar orda idi. Şeyh Nusret ve doksan bin evliya orda hazır oldu. Evliyalar Bahaddin Baba’yı imtihan etmek istediler. Şeyh Nusret Hazretleri, Bahaddin Baba’ya hitaben:

-Bir geyik yavrusu ile doksan bin evliyayı doyur, dedi.

Ol vakit Bahaddin Baba, Kerbela’ya nazar kıldı: gördüler ki bir geyik kuzusu meleyerek doğruca Bahaddin Baba’nın önüne geldi. Allah’ın izniyle dile gelen kuzu:

-Beni kurban eyle, evliyaların kursağına nasip olayım, dedi.

Ol vakit Bahaddin Baba hemen tekbir alıp kuzuyu kurban eyledi. Yine aynı şekilde ateşsiz ve susuz olarak kuzuyu pişirdi. Ve ‘Bismillahimin evvelini ve ahirini’ deyip, ortaya getirdi. Doksan bin evliyaya taksim edip yedirdi. Hepsi doydular. Ondan sonra evliyalar nazar edip gördüler ki kuzu tamam duruyor. Bahaddin Baba, geyik kuzusuna dua eyledi. Kuzu dirilip Kerbela çölüne doğru gitti. Bu hadiseden sonra Bahaddin Baba’ya mürid oldular.

Bahaddin Baba zemheri ayında yüksek yerlerden kırmızı gül, tutya ve sair çiçeklerden toplar getirirdi. Her gün kırk geyik Bahaddin Baba'nın kapısına gelir, bunlardan beşini her gün kurban eder, diğerlerini sağıp sütünü içerdi. Her gün yedi aslan gelip tekkeyi beklerdi. Bahaddin Baba'nın çobanı koyun otlatırken namaz kılardı. Kurtlar, koyunların yanında gezer, asla zarar etmezdi.” (Özen 2001: 15-16).

Geyik sütünden içmek genelde evliyaların, veli kulların bir özelliğidir. Geyik sütü hem faydalıdır, hem de geyik sütünü içmek her kula nasip olmaz.

Yine bir başka efsanede, geyiklerin sütünü sağan bir pîre köylülerin iftira atması şu şekilde anlatılmaktadır:

“Şeyh Mehmet, Horasan evliyalarındandır. Tekke köyünde yaşamıştır.

... Şeyh Mehmet vefat edince Tekke köyüne bir adam gelmiş.

-Ben Mehmet adlı şeyhi arıyorum, demiş.

Tekkeşinli Hacı İbrahim Efendi bunun berat kâğıdına bakmış:

-Senin aradığın Şeyh Mehmet, burada yatan zat demiş.

Adam da:

-Öyleyse ben onun sahibiyim, demiş.

Orada kalmış. Tekkeşinlerin davarını yaymış. Adamı sürekli izleyen Tekkeşinler, adamın penceresinden bakmışlar. İki kaptı süt olduğunu görmüşler. Çoban davarımızı sağıyor, diye laf etmişler. Akşam olunca erkekler görmüşler ki Tecer dağından aşağı geyik katarı geliyor. Adam da bunları sağıyor. Süt, geyik sütü.

Halk bu kerameti görünce artık geyikler gelmez olmuş. Çoban da hastalanmış. Hastalanınca buyrultu kâğıdını çalmışlar. Adam ölmemiş, iyi olmuş; berat kâğıdını aramış ama bulamamış. Adamı köyden kovmuşlar.

-Sen bu ziyaretin sahibi değilsin, git... demişler.

Adam İstanbul'a kadar yürümüş. İstanbul'a varıp Padişah'a yalvarmış. Padişah da 'Bunu yapan kim?' demiş. O da: 'Tekkeşinlerden Hacı İbrahim Efendi'demiş.

Padişah, ona bir name yazmış 'Ben oraya 15 köy bağışladım. Bu köylerin yarısı sana, yarısı çobana. Çobanın evi yok. Gelen misafiri sen kondur' demiş. Çobanın İstanbul'a gidiş gelişi altı ay sürmüştü. Sonuçta bu şahıs da vefat etmiş. Ziyaret Tekke köyünde kalmış. Odur budur bütün köy halkı burayı ziyaret ediyor.' (Özen 2001: 278).

Çoğu efsanede karşılaştığımız gibi bu efsanede de bir iftira söz konusudur. Görmediğimiz şey üzerine yorum yapmamalıyız. Aynı duruma Sivas'ın merkez köylerinden Dedeli'de anlatılan “Çoban Dede” efsanesinde de rastlarız. Köylüler, hiç hayvanı olmayan Çoban Dede'nin süt, yoğurt ve peyniri nereden bulduğunu sorguladıktan sonra onun kendi hayvanlarının sütünü çaldığına kanaat getirirler. Bu durum üzerine Çoban Dede onlara sütünü sağdığı geyikleri gösterir ve kendisine iftira attıkları için de beddua eder. Olay efsanede şu şekilde anlatılmaktadır:

“Çobana hırsız gözüyle bakmaya başlamışlar. Bunu çobana söylediklerinde çoban dayanamayarak:

-Sabah namazında köyün üstünde toplanın, sütü, peyniri, yoğurdu nereden aldığımı görün, demiş.

Ertesi gün köylüler çobanın dediği yere gelmişler. Çoban, orada onları bekliyormuş. Biraz bekledikten sonra, Allah tarafından çobana verilen geyikler gelmiş. Çoban, köylülere dönerek:

-Ben işte bunları sağıyorum; sütü, peyniri bunlardan elde ediyorum, demiş.

Allah tarafından gönderilen geyikler, köylüler tarafından bilinince oldukları yerde taş kesilmişler. Bunu gören çoban, köylülere beddua etmiş:

-Keçileriniz çoğalmaya, aksakallınız olmaya, demiş.

Bu köyde hala keçi nesli yaşamaz, altmış yaşın üstünde aksakallı ihtiyar bulunmaz.” (Özen 2001: 199).

“*Keçili Baba Efsanesi*” efsanesinde de yabani hayvanlar tarafından beslenme ile karşılaşırız. Bu efsanede de çoban sütlerini sağdığı gerekçesiyle köylülerin iftirasına uğrar

“Keçili Baba, Keçili köyünden fakir bir çobanmış. Ancak evinden süt, yoğurt eksik olmazmış. Komşuları şüphelenip onu sıkıştırırlar.

-Çaldın mı yoksa?... Bizim keçileri koyunları mı sağıyorsun?

Keçili Baba bu olaya çok üzülmüş ve yüksek bir yere çıkarak bağırmaya başlamış:

-Hay hey hey!... –Hay hey hey!... –Hay hey hey!...

Bu sesi duyan binlerce dağ keçisi, Keçili Baba’ya doğru koşmaya başlamış ve onun başında toplanmış. Bu olayı gören köylüler de merakla oraya koşmuşlar. Bir de bakmışlar ki keçilerin göğsü süt dolu. Meğerse Keçili Baba onları sağarak sütünü içiyormuş. Köylüler hatalarını anlayıp Keçili Baba’dan özür dilemişler. Ancak bu olaydan sonra o hastalanmış ve birkaç gün sonra da ölmüş. Keçili Baba’nın bulunduğu yere de ‘Keçili Baba’ adı verilmiş.” (Özen 2001: 218).

Bir başka efsanede ise şehit çocuklarının geyik sütü ile beslendiğini görmekteyiz. “*Süt Oluk*” adı ile bilinen pınarın oluşumunu anlatan efsanede savaş sırasında şehit olan delikanlının eşi ve çocukları yoksul düşerler. Kadın rüyasında şehit olan kocasını görüp iki geyiğin çocuklarını besleyeceğini ondan haber alır. Çocuklar büyüyünce de geyiklerin sütü suya dönüşür. Efsanede Süt Oluk adlı pınarın oluşu şu şekilde anlatılmıştır:

“Bir harp sırasında köyden Ali Osman adında bir delikanlı savaşa gitmiş. Geride iki çocuğu ve eşi kalmış. Gidiş o gidiş olmuş, bir daha haber alınamamış. Çocuklar ve kadın yoksulluk içinde yaşamışlar. Kadın bir gece kocasını rüyasında görmüş ve Ali Osman şunları demiş:

-Bunlar şehit evladıdır. Allah nasiplerini gönderdi. Yarın falanca dağa git, orada bir çift geyik çocuklarıma süt verecek. Sen de iç, sakın kimseye bir şey söyleme.

Ertesi gün çocuklar ve annesi denen dağa gitmişler. Sabaha karşı bir çift geyik çıkagelmiş. Kadın geyikleri sağmaya başlamış; ama sütü nereye koyacak? Kap yok ki... Hemen içi oyuk bir ağaç kütüğü bulup sütü buraya sağlamış. Geyikler tamamen sağıldıktan sonra geldikleri gibi gitmişler. Kadın, süt dolu kütüğü pınarın gözesine koymuş. Soğutup içirmiş. Kalanını da kendisi içmiş.

Her gün köyden gelir, geyikleri sağlar, çocuklarını doyurur, akşam karanlığı çökmeden köye dönermiş.

Aradan bir hayli zaman geçince ve çocuklar da büyüyünce geyikler de artık gelmez olmuşlar. İşte o günlerde bu mübarek çeşme süt akıtmaya başlamış.” (Özen 2001: 263-264).

1.4. HALK HİKÂYELERİNDE SÜT

Halk hikâyesi birçok edebiyat araştırması tarafından incelenmiş ve çeşitli tanımlar yapılmıştır.

“Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap- İslam ve Hint- İran olan, büyük ölçüde aşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır”(Alptekin 1997: 7).

Pertev Naili Boratav, halk hikâyesini şu şekilde tanımlamıştır: *“Belki eskiden destanların gördükleri vazifeleri üzerine almış yeni ve orijinal bir nev’in mahsulleri.”* (Boratav 1988: 70)

Başka bir tanımı ise Şükrü Elçin yapmıştır. *“Arap dilinde başlangıçta ‘kıssa’ ve ‘rivayet’ olarak düşünülen, sonraları ‘eğlendirmek’ maksadı ile ‘taklid’ amacıyla kullanılan ‘hikâye’ deyimi, gerçek veya hayali birtakım vakaların, maceraların hususi bir üslupla, sözle nakil ve tekrarı demektir. Bu tarif, az bir farkla bugün anladığımız ‘halk’ ve ‘modern’ hikâye türü için de kabul edilebilir.”*

Yazısının devamında da yine şöyle devam etmiştir: *Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya mekan içinde “efsane, masal, menkabe, destan, vb.” mahsullerle beslenerek, dini, içtimai, hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir* (Elçin 1988: 444).

Türk Halk Edebiyatı içerisinde geniş bir yer tutan, sözlü gelenek ürünlerimizden olan halk hikâyeleri nazım nesir karışımı yazılan kahramanlık ve aşk hikâyeleridir. Bazılarının ilk söyleyeni belli değildir. Halk hikâyesi anlatan kişiye de farklı ülkelerde değişik isimlerle anılmakla birlikte Türkiye’de destancı denilmektedir.

Hikâyeye adını daha çok birinci derecedeki kahramanlar verir. Kahramanlar sevdiklerine karşı hissettikleri duyguları (aşk, sevgi, özlem, gurbet, acı, ayrılık, hüzn...) şiirlerle dile getirirler.

Hikâyelerin içinde dua, beddua, deyim, atasözü, bulmaca, fıkra vb. örneklere de rastlanabilir. Hikâyelerin içinde anlatıcının yaşadığı yerle ilgili bazı örf ve adetlere, kültürel özellikler de bulunabilir.

Halk hikâyelerinin konusu genellikle aşktır (Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre...). Bunun yanında konusu kahramanlık olanlar da (Koroğlu, Bey Böyrek ...) vardır. Hikâyelerde işlenen olaylar gerçek ya da gerçeğe yakındır.

Hikâyelerde olağanüstü özellikler dikkati çekmektedir. Hikâyelerin yapısı masal ve destanlarda olduğu gibi olay örgüsü, kişiler, zaman ve mekân unsurlarından oluşur. Belirsiz bir zaman ifadesi ve mekân anlatımı söz konusudur. Ortaya çıktıkları dönemin siyasi, sosyal ve kültürel özelliklerini taşır. Olaylar halkın anlayacağı şekilde sade bir dille yazılmıştır. Âşıklar olayları saz çalarak anlatırlar, genellikle mutlu bir sonla bitmektedir.

İncelenildiği üzere bazı halk hikâyelerinde süt karşımıza çıkmaktadır. Özellikleri ve faydası anlatmakla bitmeyecek olan süt Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Halk hikâyelerinde de daha çok deyim, atasözü, dua, beddua ve de sağaltma unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Çalışmamızda bütün halk hikâyelerini incelememiz mümkün olmadığından örnekleme yöntemiyle seçtiğimiz halk hikâyelerinde süt ve süte dair unsurlar aşağıda incelenecektir.

1.4.1. Halk Hikâyeleri İçindeki Halk Hekimliğinde Süt

Yine hem kahramanlığın hem de aşkın konu edildiği bir halk hikâyesiyle karşılaşmaktayız. “*Yaralı Mahmut*” hikâyesinde Yaralı Mahmut, küçük yaşta babasını kaybetmiş, paraları bitince yoksulluk çekmiş, hayatın zorluklarını küçücük yaşta tatmış bir halk aşığıdır.

Mahmut, Şiraz hükümdarı Emir Govkan’ın Mehbub Hanım adlı kızını kuvvetiyle güreşte yenmiştir. Kız ise kendini güreşte kim yenerse onunla evlenecektir. Fakat babası kızının Mahmut’la evlenmesini istemeyince geyik kılığında bir cadı kızı da Mahmut’un yanına gönderir. Cadı, kızı ikna eder ve kızın

gitmesini de Mahmut engellemeye çalışınca kız sihirli güçleriyle Mahmut'u yaralar ve kız oradan cadıyla birlikte hemen uzaklaşır. Mahmut'u bulanlar ise Ulu Han'dan süt isterler.

“Bize, inek südi, garişmamış sağlam inek südi, bir de sağlam dalak, bal getir. Biz senden buni isterik.” (Sakaoğlu vd. 1997: 271)

.....

“Garişmamış inek süti, sağlam bal, dalak, heman tebiblerin öğüne geldi. Dokturlar, süt ile bali, beraber gaynatdılar. Çünkü, dünyada en mehem olan, bu ikisidir. Neden? İkisi de Allah'ın gudret ve guvvetindedir. Süt mayası nedir? Bütün çiçeklerden, otlardan olir. O heyvan, otlari otlar, südüni verir. İkincisi bal. Ari, çiçekleri dövşürür, yer, bal yapar. O da, südün bir nevüdüdür...” (Sakaoğlu vd. 1997: 272) Bu halk hikâyemizde süt iyileştirici unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle de karışmamış inek sütü istemektedirler. Karışmamış inek sütü derken hem başka sütlerle koyun, keçi sütü gibi başka hayvanların sütleriyle karışmamış olmak hem de sütün içine su gibi yabancı maddelerin karışmamış olmasını istemektedirler. Çünkü süte yabancı maddeler konulunca sütün iyileştirici özelliği yok olmaktadır.

Yaralı Mahmut'un ağzından sütü verdikçe Mahmut'un tüm damarlarına süt yayılmış ve yayıldıkça da Mahmut kendine gelmiştir. Artık bir süre sonra Yaralı Mahmut iyice iyileşmiş ve sütü vermekten vazgeçmişlerdir. Günümüz hekimliğinde de hastaya güç kazandırmak, hastayı iyileştirmek için süt önemli bir içecektir.

1.4.2. Halk Hikâyelerinde Hayvanlardan Süt Emzirmek

Kahramanlık ve aşkın konu edildiği halk hikâyesinde Dal'ın, Zal adında bir oğlu vardır. Zal büyür, evlenir ve bir de çocuğu olur. Çocuk dünyaya geldiğinde o kadar çirkindir ki kimse onu görmek, onun yüzüne bakmak istemez. Bunun üzerine dedesi Dal bu çocuğu götürür, bir yere atar. Zümrüdü Anka kuşu ise bu çocuğu alır tam yedi yıl büyütür. Adına da Zaloğlu Rüstem koyar.

“Zümrüd Enga tam yedi sene Zaloğlu Rüstem’e meme verdi, emdirdi. Yedi sene Zümrüd Enga südi yedi Zaloğlu Rüstem...” (Sakaoğlu vd. 1997: 368)

Zümrüt Anka kuşu, Zaloğlu Rüstem’in sütannesi olmuştur. Aslında sütanne, bir kadın çocuk doğurduğunda sütü yeterli değilse ve başka bir kadın o çocuğu emzirdiyse onun sütannesi olur. Burada süt yetersizliğinden değil, tamamen keyfi durumda çocuğu sokağa atmaktan kaynaklı bir sütannelik olmuştur. Çocuğun bir hayvan tarafından emzirilmesine bizim daha çok destanlarda karşımıza çıkmaktadır fakat bu halk hikâyemizde de böyle bir durumla karşılaşmaktayız.

Zümrüt Anka kuşunun yavrularıyla da Rüstem süt kardeş olmuştur. *“... Zaloğlu Rüstem de cücükleri bacı gardaş biliyordu. Çünkü bir arada böyüdüler. Bir memeden süd emdiler...”* (Sakaoğlu vd. 1997: 369)

“Zan Uşakları” adlı halk hikâyesi genel olarak incelendiğinde içinde bolca süt unsuruna yer verilmiştir. Yukarıda bazı örnek cümleleri vermekle birlikte hikâyenin içinde başka örnek cümleler bulmak da mümkündür. Zaloğlu Rüstem de Zümrüt Anka kuşunun kendi sütannesi olduğunu kabul etmiştir. Süt emziren anne ve çocuk arasında kuvvetli bir bağ oluşturmaktadır. Burada da kuş ile Rüstem arasında sıkı bir bağ oluştuğunu görmekteyiz.

Süt aynı zamanda Zaloğlu Rüstem’le Kahraman-ı Katil’in kızı Zeynep’in birbirine âşık olmasına da vesile olmuştur. Devlerle savaşıyor Zaloğlu Rüstem dünyaya gelip gözlerini açtığı anda karşısında Zeynep’i görür. Zeynep hemen süt getirir ama süt Rüstem’in hararetini kesmez. Tekrar su ister. Kız ise buna şöyle karşılık verir: *“Sahralarımızda su yerine süd akar, ben sene süd verdim”* der. (Sakaoğlu vd. 1997: 389) Bu süt Rüstem’in gözünün önünden yıllarca gitmemiştir. Bu kızı da unutamamıştır. Süt, onların birbirlerini hatırlamaları için bir araç olmuştur.

Hikâyeyi incelediğimizde üç zeki evladın akıl yarışını görmekteyiz. Babaları ölen kardeşler malları paylaşmak için kadiya giderler. Kadı bu zeki çocukları incelemek için akşam eve yemeğe davet eder fakat onlarla birlikte sofraya oturmaz,

saklı bir yerden onların konuşmalarını dinler. Üç kardeş sofraya oturmuşlardır. Sofrada et ekmek ve pekmez vardır.

“Büyük kardeş etten bir parça almış ve ağzına götürür götürmez

-Bu iyi bir kuzuymuş, ama ne yazık ki köpek sütü emmiş ” der (Uysal 1989: 21).

Büyük kardeş bunu, etin yerken lokmaların ağzında topak topak olmasından anlamıştır. Köpek sütü inek sütünden de yararlı ve kuvvetli bir süttür. Ve bu süt etin biraz daha sertleşmesine sebep olmuştur.

1.4.3. Geyik Sütü Emme

Çocuksuzluk motifiyle başlayan hikâyemizde kahramanlık ve aşk konusu hüküm sürmüştür. Horasan padişahının çocuğu olmaz ve bir dede gelir ki bu da Hz. Hızır'ın kendisidir, padişaha bir elma verir ve padişahın çocuğu olur. Çocuğun adını ise yine Hz. Hızır, Murad Şah koymuştur.

Bir gece rüyasında Murad Şah'a bade içirirler ve Yemen Şah'ının kızı Gül'izâ'ra âşık olur. Bu gece rüyasında gördüklerini ise ağlayarak saz eşliğinde annesine anlatır. Bu kız bu vakte kadar yüzlerce yiğidi öldürdüğü için annesinin buna gönlü razı olmaz. Fakat Murad Şah dinlemez anne ve babasının zor da olsa gönlünü razı eder. Aylarca yol gider, çölleri aşar, haramilerden kurtulur ve Yemen'e varır. Kızın sarayına gider ve kızla günlerce hasret giderirler. Fakat Murad Şah artık kızı da alıp memleketine dönmek istemektedir ve kız da buna razı olunca kızı alıp yola koyulurlar.

Yıllarca bütün zorlukları aştıktan sonra tam memlekete döneceklerdir ki, Murad Şah'ın babası bu sefer bu duruma razı olmaz. Murad Şah gelirse onun tahtına oturacağını düşünür ve oğlunun üzerine bir ordu gönderir. Ordu kızı kaçırmaz, oğlanın da gözlerine mil çeker, Murad Şah'ı çölde bırakıp kızı da alıp Horasan'a dönerler. Gül'izâ lüks içinde sarayda yaşamaktadır. Murad Şah ise çöllerde perişandır.

“Biz şimdi gelelim Murad Şah’a. Yirmi beş gün ol çölde aç susuz hiç kendini bilmez yatar. Andan sonra Murad Şah’a, Huda’nın izniyle bir geyik anası tayin olup günde üç öyün süt emzirir idi. Ol geyik sütüyle kifâflanırdı ve gece gündüz Mevlâ’ya şükr ederdi.” (Kaya vd. 2000: 162)

Geyik sütü dünyada en zor bulunan ve en pahalı sütlerdendir. Bir geyiği sağlamak yaklaşık iki saati bulmaktadır. Bu hikâyemizde süt yine iyileştirici ve güçlendirici unsur olarak kullanılmıştır. Geyik sütünü içen Murad Şah hem iyileşmiş, yaralarından kurtulmuş hem de kuvveti yerine gelmiştir.

1.4.4. Halk Hikâyelerinde Amaç Unsuru Olarak Süt

“Bey’oğlu ve Hıyar Kız” masalında ülkenin birinde yaşayan bir Bey’oğlu vaktiyle bir cadının bedduasını almıştır. Cadı *“Sararıp solasın ve bir hıyar kıza aşık olasın”* demiştir. (Uysal 1989: 2) Gerçekten de cadının bedduası tutmuş ve genç oğlan günden güne erimiş bir de hıyar kıza âşık olmuştur. Bu kıza ulaşmak da o kadar zordur ki bunun için yaşlı aksakallı ihtiyardan öğrendiği işlemleri yerine getirmesi gerekmektedir.

Öncelikle *“Dolaşırken bir yılanla karşılaşacak, bu yilandan kurtulmak için ona süt alması gerekir...”* (Uysal 1989: 3). Genç oğlan söylenenleri dinlemiş ve ertesi gün yılan için sütü almıştır. Yılanı gördüğü zaman ona süt vermiştir.

Mutlu sonla biten bu hikâyede süt, amaca ulaşmak için kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yılan her ne kadar memeli bir hayvan olmasa da sütü içmeyi çok sevmektedir. Bey’oğlu amacına ulaşırken karşısına çıkan yilandan kurtulabilmek için onu sütle oyalamıştır. Bu arada kendisi de yoluna devam etmiştir.

1.4.5. Halk Hikâyeleri İçindeki Kalıplaşmış İfadelerde Süt

Halk anlatmaları içerisinde önemli bir yeri olan *“Kirmanşah”* hikâyesi hem kahramanlık hem de aşk konulu halk hikâyelerimizdendir. Kirmanşah’ın kendini

gerçekleştirme, ayrıldığı topluma dönme yolunda yaşadığı zorluklar, mücadeleler ve aşk uğruna çektiği çileler anlatılmıştır.

Kirmanşah, çocuksuzluk motifinin devamında olağanüstü bir şekilde dünyaya gelmiştir. Tiflis padişahı Hurşit Şah'ın çocuğu olmaz ve bunun yardımına Hz. Hızır koşar. Hz. Hızır çeşitli şartlar koşarak çocuğun dünyaya gelmesini sağlar. İsmi de Hz. Hızır çocuk dört yaşına gelince koymuştur.

Kirmanşah on dört yaşına geldiğinde adı tüm dünyada ün salmıştır ki tam bu sırda Yemen'de senede beş yüz pehlivanı yenen güçlü ve güzel kız, kendisini yenen bir erkekle evlenmek istemektedir. Hurşut Şah ise oğlunun bu haberi duymasını istememesine rağmen Kirmanşah bu durumu öğrenir ve zor da olsa babasını ikna eder.

Bu arada babası “...*Rica edirem, dünyada iki şey garişma, uğraşma! Allah'ın emrine bir, bir de devletin emrine garişma. Sen gendi etmegin gazanmaya bak. Zaman içinde zaman halgeden bir Hag var. O, düşünmez mi? O bilmez mi? Bilir. Senden daha eyi bilir gullarını. Bunun için etliye, sütlüye girme. Kendin idare etmeye bak*” der (Alptekin 1999: 143).

Etliye sütlüye karışmamak, kendini ilgilendirmeyen işlere karışmamak, kendi halinde yaşamak anlamına gelen bir deyimdir. Şah oğlunun ilgili olmadığı bu konuya karışmasını istemediği için bu deyim kullanmıştır. Türkler bazen açıklanmakta zorlandıkları ya da söylemek istediği şeyi en kısa şekilde ifade etmek için deyimlerimizden yararlanırlar.

Kirmanşah'ın aşkı uğruna yapamayacağı şey yoktur. Mahperi'yi ise bir Ak dev kaçırmıştır ki kapısı, bacası olmayan bir kaleye hapsedmiştir. Kirmanşah ise sevgilisini kurtarmak için yola koyulmuş, Ak devi üzerinde ism-i âzam yazılı kılıçla öldürmüştür ve sevgilisine kavuşmuştur. Kirmanşah, Mahperi'yi gördüğünde ise yaşadıklarını şu sözlerle dile getirmiştir:

“*Geldim, ey sevgüllüm geldim amma, sor ki bene, nasıl geldim? Anamdan emdiğim süt burnumdan geldi. Sen devin sırtında geldin, ben yerde geldim. Sor ki bene, ne meşaggetler çekdim.*”(Alptekin 1999: 225).

Anasından emdiği süt burnundan gelmek deyimi bir işi yaparken çok sıkıntı çekmek, eziyete katlanmak anlamına gelmektedir. Kirmanşah, yaşadığı zorlukları bu deyimle dile getirmiştir. Eğer çekilen bu zorluklar fazlaysa bazen de “*anasından emdiği süt burnundan (fitil fitil) gelmek*” şeklinde de kullanılmaktadır. İnsanlar emme refleksiyle dünyaya gelirler ilk sahip oldukları şey ise anne sütüdür. Bunu zevkle ve iştahla içerler bu arada emerken eğer süt bebeğin boğazına kaçır ya da ağzına çok gelirse bebeğin burnundan süt geri gelir bu da çocuğa acı ve rahatsızlık vermektedir. Bebek nasıl o an acı ve ızdırap duyuyorsa, büyüdüğünde de yaşadığı acıları “*anasından emdiği süt burnundan gelmek*” deyimıyla ifade etmektedir.

İki sevgili artık buluşmuştur fakat acı ve hüznün de onların peşini bırakmamıştır. Kirmanşah’ın amcasının oğulları da Mahperi’ye âşık oldukları için Kirmanşah’ı orada yaralamışlardır. Onlar giderken de Mahperi bir köşeye saklanır onlar gittikten sonra saklandığı yerden geri çıkar. Kirmanşah da sevgilisine şöyle der:

“*Gız, hele bir benim etrafımı dolan, bir tepeye çık. Bak ki, yakında bir köy görünür mi? Bene bir tas, yakut bir parça süt getir. Ciğerlerim pârelendi,*” dedi (Alptekin 1999: 237).

“... *Bene bir parça süt gavuşdur.*” (Alptekin 1999: 237)

Mahperi, süt aramaya çıkar fakat bilmez ki süt aradığı yer Tiflis vilayetidir. Burası da Kirmanşah’ın annesi Zöhre Banu’nun bahçesidir. Mahperi süt ararken birilerini görür ve sevinçle, “*Bene, bir tas süt, yakut bir sürahi süt verin. Ambu golumdaki, emanetimi size, önüze teslim edim,*” dedi(Alptekin 1999: 239).

Oradakiler bu duruma şaşırırlar. Bu kadar büyük bir servet bir süte değişilir mi diye. Fakat serveti kabul etmezler, şehir yakın oradan bir külek süt bulursun diye kızı şehre yönlendirirler. Kız sevinerek şehre gider, sütü bulur ve elinde sütüyle birlikte Kirmanşah’ın yanına gelir.

Burada süt bir şifa kaynağı olarak karşımıza çıkmıştır. İyileştirici bir unsurdur. Halk hekimliğinde sütün değerli olduğunu görmekteyiz. Hatta ki süte o kadar önem verilmiştir ki kızın kolundaki bir servetten bile üstün tutulmuştur.

Mahperi sütün bulup geri döndüğünde yerinde Kirmanşah'ı bulamaz. Ağlayarak sütü yere vurur ve yaslara bürünür. Bu arda ise şu sözleri dile getirir: *“Ben kendi kendime beri yababları gurbeti dolanıram. Ben bir genç gızam, südü bozuk benim hem namusun gider hem de canım gider...”* der (Alptekin 1999: 243).

Sütü bozuk, yapılan iyiliklere karşı kötülük yapan mayası bozuk denilebilecek insan ya da erdemsiz şeref ve haysiyetine değil kendine düşkünlüğü ile tanınan insan anlamına gelen bir deyimdir. Hikâyemize baktığımızda yine sütün, bir deyim içerisinde kullanıldığını görmekteyiz.

Bu duruma dayanamayan Mahperi ise kendini ırmağa atmıştır fakat ölmemiştir, bu arada da Kirmanşah iyileşmiştir. Mahperi ve Kirmanşah iki aşık buluşurlar ve mutlu bir sonla hikayemiz bitmiştir.

“Bal Boğrek” hikâyesinde çocuğu olmayan Babil padişahı bu duruma çok üzülür ve kendine ikinci bir eş alır fakat bunun da çocuğu olmayınca kendini yollara vurur. Yolda giderken bir derviş ona çocuğunun olacağını söyler. Bunun için yapması gereken durumları da tarif eder. Padişah dervişin tüm dediklerini yapar ve bir oğlan çocuğu dünyaya gelir.

Bebeğin sol göğsünde bal renginde bir leke vardır ve bu yüzden çocuğun adına Bal Boğrek koyarlar. Aradan yıllar geçer üvey annesi ise Bal Boğrek'i yanına ister. Çocuk üvey annesinin yanına atıyla gider. Üvey anne çocuğu öldürmek ister önce yemeğine zehir katar, sonra zehirli kıyafet diktirir. At Bal Boğrek'e bu hainlikleri haber verdiği için çocuk oyuna gelmez. Üvey anne ise bu haberleri çocuğa atın söylediğini anlayınca atı öldürmek ister. At bu durumu da fark edince Bal Boğrek'i de alır ve kaçar. Yolda giderken bir eve rast gelirler ve evin sahibi Bal Boğrek'i evlatlık alır. O evin dışında ise büyük bir şenlik olduğunu gören Bal Boğrek dışarı çıkar ve Akgavak kızıyla güreşmek isteyince, orada bulunan ahali *“Ulan biziynen dalga geçme! Senin anayın südü ağzında kokuyo ”* derler (Görkem 2000: 230).

Ağzı süt kokmak; çok genç, toy ve tecrübesiz olmak anlamına gelen bir deyimimizdir. Bal Boğrek'e güvenemeyen ahali onu küçük ve tecrübesiz

görmüşlerdir. Diğer halk hikâyelerinde olduğu gibi bu hikâyemizde de deyimlerden yararlanılmıştır.

Aşkın konu edildiği “*Ercişli Emrah ve Selvi Han*” hikâyesinde de süt unsuruna rastlamaktayız. Süt temel unsur olarak her ne kadar karşımıza çıkmış olmasa da süt hakkı ve beddua olarak karşılaşılmaktadır.

Osmanlı Devletinin pek çok sorunla karşı karşıya kaldığı dönemde Osmanlı’nın önemli kale kenti Erciş’te büyük bir aşk doğmaktadır. Erciş Kale Bey’i Miroğlu Ahmet Bey’in kızı Selvi Han ile Âşık Ahmet’in oğlu Emrah pir elinden bade içmişler ve birbirlerine aşık olmuşlardır. Sonra bu aşk yıllarca büyümüştür. Bir gün İran şahı, Şah Abbas Van Kalesi’ni kuşatır fakat halk çok fazla direnince almadan geri döner. Geri dönerken askerleri Erciş Kalesi’ne saldırır ve Kale Beyi Miroğlu Ahmet Bey’i öldürüp kızları Selvi Han ve Nazlı’yı kaçıırırlar.

Emrah eve gelip bu olayları gördükten sonra tam yedi yıl sevdiğini arar. Sonunda sevdiğini Sahat Çukur’u denen vilayette bulur. Bu arada ise Selvi Han’la Şah Abbas evlenmeyi düşünmektedir. O gece yaşlı bir ninenin evinde kalan Emrah başından geçenleri anlatır. Olayları bilen nine Şah Abbas’a bir mektup yazar.

“Emrah’ın sevgüllüsünü Emrah’a alıp vermez isen verdiğim ana hakkını, süt hakkını yarınki dünyada, meşher günü senden isterem. Yoh eger bu yazdığımı karşılık Emrah’ın işine gayret eder Emrah’ı muradına kavuşdurursan, emdirdiğim südimi, verdiğim ana hakkını sene helal ederem yavrum.” (Bâli 1973: 127)

Süt hakkı ödenmesi çok zor olan haklardan birisidir. Aynı zamanda ana hakkı olarak da geçmektedir. Bir evladın ömrü bu hakkı ödemeye yetmezken bir de haram edildiği düşünülürse buna ne ömür yeter ne de güç yeter. Aynı zamanda hikâyemizde beddua olarak da kullanılmıştır.

1.5. FIKRALARDA SÜT

Türk sözlü edebiyatının günümüzde canlı olarak yaşayan en önemli türünü fıkralar oluşturmaktadır. Fıkralar güldürü fıkraları ve gazete yazıları (köşe yazıları) fıkralar olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Fakat çalışmanın bu bölümünde güldürü yazıları fıkralar incelenecektir.

Dîvânu Lügâti't- Türk'te “*küg*” ve “*külüt*” şeklinde karşımıza çıkan fıkra, halk arasında ortaya çıkıp insanları güldüren şey demektir. Osmanlıca Türkçe Sözlükte de 1. Kısa hikâye, masal, kıssa. 2. Yazılmış kısa bir haber 3. Gazetelerde, gündelik hâdiselerin kısa ve temiz bir üslupla yazılmış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ise 1. Edebiyat kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâyecik 2. Edebiyat köşe yazısı olarak tanımlanmıştır.

Halk edebiyatı araştırmacıları tarafından da fıkra şu şekilde tanımlanmıştır:

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu “*Tek motife yer veren kısa anlatımlar olup günlük hayatta çeşitli vesilelerle anlatılırlar*” şeklinde tanımlamıştır (Sakaoğlu 1992: 13).

Prof. Dr. Şükrü Elçin, fıkrayı “*Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle ‘hisse’ kapmayı hedef tutan, karakterinde az çok nükte, mizah, tenkid ve hiciv bulunan güldürücü ve düşündürücü, daha çok zeka ve incelik taşıyan, sözlü kısa mensur hikâyelerdir.* (Elçin 1981: 623)

Türk halk edebiyatını, “*Türk milletinin manevî kültür sahasındaki sözlü ve yazılı yaratmaları*” olarak tanımlayabiliriz (Kılıç vd. 2001: 17).

Kültürümüzün en eski sözlü edebiyat ürünlerinden olan fıkra; hikâye, masal, latife, kıssa, masal, nükte, mizah gibi isimlerle de anılmıştır. Fıkranın konusu ise insan ve insana dair unsurlardır. Katı gerçekçidir, çünkü esas olan doğruyu bulmaya çalışır. Eleştiricidir, bir olayı, durumu, tezatlıkları tenkit eder. Eleştiriler yıkıcı değil, yapıcıdır. Kaynağını, konularını hayatın içinden aldığı için hayata bağlıdır. İnsanda şok etkisi yaratmak istediği için oldukça kısadır. Amacı güzeli bulmaktır ve bu yüzden komik ve eğlencelidir. Manzum ve mensur şeklinde de karşımıza çıkmaktadır.

Fıkra da buluna kişilerin tipleri ise Prof. Dr. Saim Sakaoğlu tarafından şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdî tipler
2. Zümre tipleri
3. Azınlık tipleri
4. Bölge ve yöre tipleri
5. Yabancı fıkra tipleri
6. Gündelik fıkra tipleri
7. Moda tipleri

Fıkraların her ne kadar tamamını inceleyemesek de çoğu fıkralar okunup içerisinde süt ya da süte dair unsurların yer aldığı fıkralar aşağıda tek tek ele alınmıştır. İncelenildiği üzere fıkra ve sütün bir arada çok yer almadığını görmekteyiz. Sütten yapılan ürünler olan kaymak, yoğurt, peynir gibi besin maddeleri de fıkraların içinde karşımıza çıkmaktadır.

Süt ve süte dair unsurların yer aldığı fıkralar tek tek incelenip bölümler halinde aşağıda verilmiştir.

1.5.1. Sütten Yapılan Ürünlerle İlgili Fıkralar

Fıkra deyince ilk akla gelen şahsiyetlerden biri ise Nasreddin Hoca'dır. Dünyaca tanınan, din bilgini, Nasreddin Hoca, insanları güldürür, güldürürken de aynı zamanda düşündürür. Bunu yaparken de insanları aydınlatmaya, doğru yola yönlendirmeye çalışır, aynı zamanda öğüt de verir. Fıkraları kısa ve özdür. Amacı sadece güldürmek değil, bununla birlikte yapılan haksızlıkları, düzensizlikleri ve zararlı olanı da göstermektir. Sabırlı, hoşgörölü, şakacı ve yumuşak başlıdır. Fıkralar uygulanmayı, düşünmeyi ve halkın isteklerini dile getirir.

Nasreddin Hoca fıkraları incelendiğinde sütten daha çok sütten yapılan ürünler (yoğurt, ayran, peynir...) karşımıza çıkmaktadır. Nasreddin Hoca'nın en ünlü ve bilinen fıkralarından biri de “*Ya Tutarsa*” fıkrası bunun en güzel örneklerindendir.

“Hoca biraz yoğurt mayası alıp Akşehir gölüne girmiş. Mayayı göle atmış. Bunu gören birisi,

-Ne yapıyorsun Hoca? diye sormuş.

-Göle maya çalıyorum, demiş.

Şaşırان adam,

-Göl maya tutar mı Hoca? diye sorunca, Hoca,

-Biliyorum, demiş, tutmaz; tutmaz ama, ya bir de tutarsa...(Nesin 1997: 42).

Nasreddin Hoca hiçbir lafin altında kalmaz, her söze karşılık verecek bir hazır cevabı mutlaka vardır. Fıkradan da anlaşıldığı üzere Hoca işlerine başkalarının karışmasını da çok istemez.

Nasreddin Hoca'nın “*Ev Ekonomisi*” adlı fıkrasında yoğurt ve yoğurtçuya rastlamaktayız. Hoca bir gün eşeğini satmak ister ve pazara götürür, Simsar'a satmasını söyler. Simsar eşeği o kadar çok över ki eşeğin taliplisi iyice çoğalır. Bunun üzerine Hoca da heveslenip açık artırmaya girer ve çokça para vererek eşeğini satın alır, eve gelir, yaşadıklarını karısına anlatır. Karısı da o gün yaşadıklarını kocasına anlatır.

“Bu gün kapıdan yoğurt alıyordum. Yoğurtçu, terazinin bir kefesine dirhemleri koyup da kaseye yoğurt aktarmaya başlayınca, yoğurt çok olsun diye, dirhem kefesine gizlice altın bileziklerimi koydum” der. Bu bilezikleri de yoğurtçu alıp gider. Bunun üzerine Hoca da “*Hay sen çok yaşayasın karıcığım! Ben dışarıdan, sen içerden gayret eldim de şu evin ekonomisi yoluna girsin!*” demiş (Ermiş 1999: 80).

“*Nasreddin Hoca ve Peynir*” adlı fıkra da başlığından da anlaşılacağı üzere peynirle karşılaşmaktayız. Asya'da Nasreddin Hoca bir adam misafir olur ve peynir üzerine konuşturlarmış. Hoca peyniri o kadar çok övmüş ki evin beyi sofraya peynir

istemiş fakat evde de peynir yokmuş. Bunun üzerine Hoca da bu yiyecek insanı susatır, mideyi yorar, hasta eder demiş. Ev sahibi bu duruma şaşırır. Biraz önce o kadar överken şimdi niye bu kadar kötülüyor diye. Hoca da bu tamamen peynirin durumuna göre değişir diye cevap vermiştir (Kayayerli 2001: 166). Bu da Hoca'nın her ortama ne kadar çabuk adapte olduğunu gösterir. Olduğuyla yetinen, şikâyet etmeyen, varsa sevinen, yoksa yerinmeyen bir yapısı olduğunu gösterir.

Mahalli fıkralar da incelendiğinde içinde süt ve süte dair unsurların yer aldığını görmekteyiz. “*O Benden Yoğurt Umar*” adlı fıkra da her ne kadar “*süt*” geçmese de süttten yapılan “*yoğurt*” ve “*ayran*” ibaresi yer almaktadır.

Tatlıkayalı Hacı Emmi, eski yazılı bir kâğıdı iki şehirliye okumaları için verir fakat ikisi de okuyamayınca Hacı Emmi bu duruma kızar. Onun bu tavrından hoşlanmayan şehirli ise;

“Köprübaşı’nda Kör Omar

Oturmuş kürkünü yamar

Ben ondan ayran beklerim

O benden yoğurt umar ” (Sakaoğlu 1992: 33).

Diye bir dörtlülle duygularını dile getirmiştir. Burada nükte; kafiyeli bir şiir şeklinde karşımıza çıkmıştır. Aynı zamanda eski yazıyı okuyamayan kişiye taş atmıştır.

Konya, geçmişinde dünyaca tanınan Mevlana Hazretleri gibi yüce zatlara ev sahipliği yapmış Konyalılar için Evliya Çelebi, çok nüktedan olduğunu söylemiştir. Konya’da her yüzyılda fıkra yaratanlar olmuş ve çevrelerini nükteli sözleriyle eğlendirmişlerdir. Böyle olunca da bu yörede bolca fıkralarla karşılaşmak mümkündür. Bu fıkralarda da genelde süttten yapılan ürünleri bulmak mümkün.

Konya’da ün yapmış olan küflü peynirin yer aldığı “Kaç Okka Kim Bilir?” fıkrasında süttten yapılan özel peynirle karşılaşmaktadır. Âşık Şem’inin sarayda yükselmesini istemeyen bir grup Şem’iye bir soru sorarlar:

-“*Duyduğumuza göre siz Konyalılar küflü peyniri çok severmişsiniz. Bu peynirle beraber yılda kaç okka kurt da yersiniz, kim bilir?*” (Halıcı 1981: 48).

Türklerde ekmek, peynir, süt, meyve vb. dağıtmak meşhurdur. Kapıya kim gelse eli boş gönderilmemesi âdetlerdendir. Bu âdetimiz fıkralara kadar da yansımıştır. “*Küfürsüz Yapamaz Mısın?*” adlı fıkrada Cambaz Deli Osman hayrı çok sevdiği için herkese bir şeyler dağıtırmış. “*Bir gün yine bir yol ağzına oturmuş gelene gidene peynir, üzüm, ekmek dağıtıyordu*” (Halıcı 1981: 62).

“*Nenemin Çiş Gabı*” fıkrasında yoğurt ifadesini görmekteyiz. Erzurum’da yoğurtçuluk yapan bir çocuğa yoldan geçerken birisi neden süt getirmediğini sorar. Çocuk da eşeğinin sıpasının öldüğünü söyler. Adam da bu durumda sinirlenerek çocuğa tokat atar, bu arada çocuğun elindeki çömlek yere düşer, kırılır. Çocuk da, o ninemin çiş kabıydı diyerek üzüntüsünü dile getirir. Görüldüğü üzere yaşlı kadının çişini yaptığı kap bile bir çocuk için o kadar değerlidir. Bu da bize yaşlılara verilen değerin açık göstergesidir (Kılıç vd. 2001: 124).

Yine Erzurum yöresinde anlatılan bir diğer fıkrada da yoğurt kelimesiyle karşılaşılmalıdır. Köylünün biri kaymakama gider ve işlerini hallettikten sonra kaymakama yoğurt getirmiştir. Kaymakam da yoğurdun gerekli olmadığını, zahmet ettiğini dile getirince köylü:

“*Aman kaymakam beg bu ne ki? Tükürim içine bir parhaç yoğurt* ” demiş. (Kılıç vd. 2001: 143). Burada köylünün kaymakama ne kadar değer verdiğini ve kaymakamın da köylüye olan saygısını görmekteyiz. Köylü her ne kadar argoya yakın bir dille düşüncelerini ifade etse de bu onun samimiyetliğinden kaynaklanmaktadır.

Alevî- Bektaşî fıkraları da incelendiğinde sütten yapılan ürünlerle karşılaşmak mümkün. “*On Para*” adlı fıkrada peyniri görmekteyiz. Bektaşî’nin biri fırından on paralık ekmek almış. Fırıncı parasını aldığı halde hatırlamıyorum diyerek tekrar para almış. Bektaşî’nin verdiği para da peynir için ayırdığı paraymış. Oradan bakla gittiğinde ise peynir almış, ona da parasını vermediği halde verdim ya demiş. Bakkal

da bu duruma sesini çıkarmamış. Bektaşî ekmekle peyniri yedikten sonra şöyle dua etmiş:

“*Yarabbi, sen işin iç yüzünü biliyorsun. Fırıncıdan on parayı al, bakkala ver!*” demiş (Ermiş 1999: 73). Bektaşî olayı her ne kadar dalgaya alsada hak yerini bir şekilde bulacaktır.

1.5.2. Benzetme Unsuru Olarak Süt ve Sütten Yapılan Ürünler

Nasrettin Hoca fıkralarından “*Elek, Felek Ederler*” fıkrasında Hoca’nın siniri, kabaran süt köpüğüne benzetilmiştir. Süt kaynayınca kabarır ve kaynama sıcaklığı düşünce de kabarması azalır, bir süre sonra da biter. İnsanlarda sinirlenince kabarır, hiddetlenir, hırçınlaşır, siniri yavaşlayınca da yavaş yavaş durulur, sakinleşir. Bunun örneğinin yer aldığı fıkra ise şöyledir:

Hoca, bir gün bir köye iner ve orada heybesini kaybeder. Köyün altını üstüne getirirler ama bulamazlar. Buna Hoca çok sinirlenir, bulamazsanız ben yapacağımı biliyorum diyerek herkesi korkutur. Nihayet sonunda heybe bulunur, Hoca da kabarmış süt köpüğü gibi iner (Güney 1957: 67-68). Yani Hoca’nın siniri bir anda yok olur gider. Sütün kabaran köpüğü nasıl kısa sürede sönüyorsa, Hoca’nın siniri de öyle sönmüştür.

“*Karla Ekmek Yemek*” adlı fıkrada da peynirin yer aldığını görmekteyiz. Türkler, karı hayatlarının her alanına katmaya çalışmışlardır. Kışın karlı pekmez yapılır, adına kar bastı ya da kar helvası denmektedir. Her yörede farklı olmakla birlikte karlı vişne, karlı portakal, karlı gül suyu vb. karşılaşmaktayız. Fakat karlı ekmek hiç karşılaştığımız bir şey olmasada bununla bizi tanıştıran da Nasreddin Hoca olmuştur.

Bir kış gecesi Hoca çatıya çıkar ve karları toplar. “*Peynir gibi ekmeğin arasına koyar yemeye başlar.*” Soranlara da;

– “*Karla ekmek yemeyi ben buldum, ama ben de beğenmedim, der kendi kendine*” (İpek 2001: 139).

İncili Çavuş, Türk mizah kültürünün önemli kişilerinden biridir. İncili Çavuş fıkralarının konusu genellikle saray ve saray çevresinde bulunan renkli kişiler oluşturmıştır. Daha çok sarayda gördüğü her aksaklığı alaya almış zaman zaman da padişaha iğneleyici laflarda bulunmuştur. Fıkralarında süt ve süte dair unsurlar fazla yer almamasına rağmen çok az da olsa süte rastlanmıştır.

İncili Çavuş fıkralarından “*Uykulu Amca*” fıkrasında benzetme unsuru olarak süt karşımıza çıkmıştır. Kadının evine bir gün imam, muhtar, bekçi ve ihtiyar heyeti gelir. “*Hacı hafız Abduselâm Efendi süt gibi beyaz sakalını parmaklarıyla tarayıp söze başlamış*” (Ermiş 1999: 16).

1.5.3. Hazır Cevaplı Fıkralarda Süt ve Sütten Yapılan Ürünler

Nasreddin Hoca başa çıkamadığı durumlarda zekice konuşarak ve kimseyi kırmadan işlerini halledermiş. Bunun en iyi örneği “*Pekmezli Yoğurt*” adlı fıkroda karşımıza çıkmaktadır. Arkadaşıyla birlikte Hoca bir gün yoğurt yer arkadaşı ısrarla kendinden tarafa pekmez dökmek ister. Hoca ise her tarafına dökmesini ister. Fakat arkadaşı bu durumu kabul etmeyince Hoca da kendisinden tarafa sirke dökmek ister. Bunun üzerine arkadaşı itiraz eder. “*Aman Hoca’m ne yapıyorsun? der. Yoğurda sirke koyarsan yoğurdun hepsi sirkeli olur, ve yenmez... Nasreddin Hoca arkadaşına döner:*

-Öyleyse daha fazla inat etme de, pekmezi bütün kaba dök. Ekşi- tatlı karışımı yoğurt yerine, tatlı tatlı yoğurt yiyelim, (İpek 2001: 130) der.

1.5.4. Süte Su Katmak

“*Sudan Gelen Sele Gider*” adlı Nasreddin Hoca fıkrasında süte su katmanın en güzel örneğini vermiştir. Sütçünün birisi sürekli sütlerine su katarmış ve bu da sütün, kaymağının, yoğurdunun yağsız, tuzsuz, tatsız olmasına yol açarmış. Bir gün öyle bir fırtına, sel olur ki sütçünün bütün hayvanlarını sel alır götürür. Sütçü artık süt

satamaz olur. Sütçünün bu durumunu gören Hoca: “*Süte su kattığın günleri düşün de, hiç kederlenme. Çünkü sudan gelen sele gider*” (İpek 2001: 181).

Süt, doğallığı, saflığı, temizliği temsil eder. İçine giren her yabancı madde sütü özünden uzaklaştırır. Burada ise “*süte su katmak*” yalancılığı, dolandırıcılığı, sahtekârlığı ve haksız kazancı temsil eder olmuştur.

1.5.5. Süt ve Süt Ürünleriyle Oluşturulmuş Yiyecek Grupları

Nasreddin Hoca’nın “*Kuyruksuz Sıpa Doğurmuş*” fıkrasında da milli içeceğimiz olan ayranı görmekteyiz. Nasreddin Hoca, bir akşam eve çok acıkarak gelir. Sofrada ise, “*Pilavın yanında bir tas ayranla yeşil soğanı da görünce iyice keyiflenir*” (İpek 2001: 91). Türklerde bulgur pilavı, ayran ve soğan ayrılmaz üçlüdür. Bu lezzet üçlüsü fıkralarımıza da yansımıştır.

Nasreddin Hoca fıkralarında ayrılmayan üçlülerden biri de etli, sütlü ve tatlıdır. Bu aynı zamanda Türklerin vazgeçilmezi, yemek davetlerinin olmazsa olmaz üçlülerinden biridir. Hatta etli ve sütlü ifadesi deyimlerimiz içine de girmiştir. Kimsenin hiçbir işine karışmamak anlamına gelen etliye sütlüye karışmamak deyimini bunu güzel örneklemiştir. “*Mum Işığı ile Su Kaynatmak*” fıkrasında Hoca’yla birileri iddiaya girmek ister. Eğer Hoca kazanırsa ona etli, sütlü ve tatlı davet verilecektir. Hoca’dan istenen sabaha kadar dışarıda kalmasıdır. Hoca kabul eder ve sabaha kadar dışarıda kalır. Ertesi gün de anlatır sabaha kadar karanlıkta üşüdüm, bittim, tükendim ve sadece uzakta bir ışık gördüm der. Bunun üzerine arkadaşları iddiayı kaybettiklerini söylerler. Sebep ise çok uzaktan gördüğü ışıkla ısındığını düşünmelerindendir. Bu yüzden arkadaşları akşam Hoca’da yemek yemek isterler ve de Hoca kabul eder. Fakat akşam yemeğini mum ışığında pişirdiğini gören arkadaşları sorar.

-Bir mum alevi ile su kaynar mı? Bunun üzerine Hoca da:

-Bir adam uzaktaki ışıktan ısınabiliyorsa, ben de mum ışığında yemek pişiririm der (Kayayerli 2001: 160).

Kültürümüzde ayrılmayan bir diğer üçlü de “*Allah da Memnundur*” adlı fıkra da yer alan soğan, peynir, ekmektir. Ebüzziya Tefik Bey, Konya’ya sürgün geldiğinde köşkünü yaptıırken amelelerinin de kuru ekmek, soğan ve peynir yediklerini görür. Bu duruma onların şükrettiğini de görünce amelelere Allah da memnundur, senin gibi kuldan diyerek memnuniyetliğini dile getirmiştir (Halıcı 1981: 80).

Üçlülerin yer aldığı bir başka fıkra ise Feyzi Halıcı’nın kitabındaki “*Domuzu Vurdular mı?*” adlı fıkrasındadır. Vali Cemal Bardakçı bir tarihte Zengibar Kalesi’ni görmeye gider. Bozkır’dan yemek geç gelince vali de yanındaki peynir, zeytin ve ekmeği çıkarır yemeye başlar. Bu arada ilerde taze soğan tarlası görür ve birkaç yaprak alır, yer. Oranın hocası Hüsnü Efendi ise lafı dolandırarak soğanları izinsiz yediği için valiye domuz der (Halıcı 1981: 94).

Nasreddin Hoca ve Konya fıkralarından sonra Bektaşî fıkralarında da üçlü olmasa da ikili bir yemek âdetine rastlamaktayız. “*Sen Ot mu Yersin?*” adlı fıkra da ekmek, peynir ikilisini görmekteyiz. Bektaşîler bilindiği üzere Ramazan ayında oruç tutmazlar. Bir Bektaşî de Ramazan bir gün karnı acıkınca bir köşede ekmek, peynir yer. Bunu yoldan geçen birisi görünce ona laf etmeye başlar. Bektaşî de duruma sinirlenince:

- “*Sen ot mu yersin, be çocuğum*” der (Yıldırım 1999: 146).

Peynir, ekmek ikilisinin yer aldığı bir diğer fıkra da Bektaşî fıkralarında “*Allah Ne Yapıyor?*” adlı fıkra da karşımıza çıkmaktadır. Bektaşî fakirlerinden birisi yolda giderken haydutlar tarafından önü kesilir ve heybesinde ne olduğunu sorarlar. Fakir derviş de biraz ekmek ve peynir olduğunu söyler. Buna inanmayan haydutlar bir soru daha sorarlar. Şimdi Allah ne yapıyor? Derviş de bu soruya cevap vermek için kendisinin yüksek bir yerde bulunması gerektiğini söyler. Bunun üzerine haydut atından iner, yerine fakir derviş çıkar ve atı aldığı gibi kaçar (Yıldırım 1999: 249).

Derviş zekice yaptığı bu plan sayesinde hem kurtulmuş olur hem de hayduda ders vermiş olur.

Müslüman bir millet için her ne kadar uygun olmasa ya da Müslüman milletin dinine ters düşse de Bektaşî fıkralarında beyaz peynir, kavun ve rakı üçlüsüyle karşılaşmaktayız. “*Bu Vaziyette Ben Bile İçerim!*” adlı fıkrada Bektaşî tarikatına mensup bir hâkimin karşısına dere kenarında rakı içen birisini çıkarırlar. Çobanın kaval sesleri arasında beyaz peynir, kavun ve rakı içtiği tespit edilerek suçlanmıştır. Hâkim bu manzarayı düşününce:

- “*Böyle bir mevkide, böyle bir vaziyette ben de olsam içerdim, diyerek kitabına uydurup adamı kurtarmıştır*” (Yıldırım 1999: 191).

1.5.6. Fıkralarda Süt İçmek

Erzurum fıkralarından “*Kekeme*” adlı fıkrada kedinin süt içmesi olayı ile karşılaşmaktayız. Kekeme, üç yetişkin kızın anneleri bir dünürücü gelirse kesinlikle hiçbirinin konuşmaması gerektiğini söyler ki, gelen dünürücü kızların kekeme olduğunu anlamasın diye. Bir gün dünürücü eve geldiğinde büyük kız kedinin sütü içtiğini görür ve heyecanla annesine:

“Ana, ana, pisih südi lalaladi!” (Kılıç vd. 2001: 158) deyince ortanca kız ve küçük kız da kekeleyerek başka kelimeler kullanırlar. Anne her ne kadar yalanla dolanla kızlarını evlendirmeye çalışsa da Allah buna engel olmuştur. Bunu bize en iyi açıklayacak olan yalancının mumu yatsıya kadar yanar atasözüdür. Annenin gizlediği durum çok geçmeden ortaya çıkmıştır.

Gerçekleşme ihtimali olmayan “*Tanrı ve Köylü*” adlı fıkrada da hem süthane hem de süt içmek geçmektedir. Tanrı bir gün kullarına bakmak için yeryüzüne iner ve bakar ki bir adam kötü, killi toprağı işlemeye çalışıyor. Tanrı köylüye bir isteği olup olmadığını sorunca köylü iyi bir toprak ve su ister. Tanrı köylünün isteğini yerine getirir ve bir yıl sonra bakar ki oralar yeşillik, bereket ve bolluk içindedir. Tanrı tekrar bir isteğini var mı diye sorunca köylü hayvan ister. Allah onu da verir ve iki yıl sonra tekrar gelir. Bakar ki mandıralar, süthaneler, ağıllar her şey yapılmış. Tanrı buraların adına ne koydun deyince İsviçre diye cevap verir ve Tanrı’ya bir bardak süt ikram eder. Giderken de sütün parasını ister (Ermiş yty: 118-119).

İnsanoğlu geçmişte de günümüzde de yetinmeyi ve şükretmeyi bilmemiştir. Tanrı köylüye tarlaları, suyu, hayvanları her şeyi vermiş ama köylü Tanrı'dan bir bardak sütün parasını istemiştir. Bu durumu en iyi açıklayan atasözü ise “*Baba oğluna bir bağ vermiş, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş*” atasözüdür.

1.5.7. Fıkralarda Süt Sağmak

Çok değerli besin maddesi olan süt fıkralarımız içinde de yer almaktadır. “*Zamansız İş*” adlı fıkroda zamanın ne kadar önemli olduğunu, bugünün işinin yarına bırakılmaması gerektiğini en iyi şekilde anlatmaktadır. Yaşlı kadının birisi, yaylaya çıkar. Fakat yaylada da kar yağar. Kadın da sağdığı sütleri meraya bırakır ve döner bir bakar ki, sütler buz tutmuş ve üzerinde de koyunlar yürüyor. Her ne kadar koyunlar sütün üzerinde yürümüş olsa da kadın sütleri alır eve döner (Kılıç vd. 2001: 113).

Fıkradan anlaşıldığı üzere yaşlı kadın hem işini zamanında yapmadığı gibi hem de hijyen kurallarına uymamaktadır. Zaman ve temizliğe gereken önemi verilmeli ve zamanında yapılmalıdır.

Kemal Ermiş'in “*Alevî-Bektaşî Fıkraları*” adlı kitabından alınan “*Eşekle İnek*” fıkrasında da inek sütünün sağılması olayı geçmektedir. Bektaşî'nin uyuz bir eşiği ve besili bir ineği vardır. İnekle süt sağlar, geçimini böyle sürdürürmüş. Kazandığı paranın yarısıyla da eşiğine arpa almış. Bektaşî eşek işe yaramadığı için eşekten kurtulmak amacıyla bir gün dua etmiş. Ertesi gün ise ineğinin öldüğünü görmüş. Bunun üzerine Bektaşî, Allah'ın eşekle ineği birbirine karıştırdı düşüncesine kapılarak bütün ahalinin önünde bağırıştır. Fıkradan da anlıyoruz ki Allah'ın işine karışılmaz. Kimin ne zaman öleceğine kul değil, Allah karar verir.

Süt sağmanın geçtiği bir diğer fıkra da Kayseri fıkraları içerisinde yer alan Tabure, adlı fıkroda yer almaktadır. Kayserililer hazır cevaba ve akıllı düşünceler sergilemeye alışık olmasına rağmen bu fıkroda o düşünceleri görmek mümkün değildir. Kayserili, tabureye kendisinin oturması gerektiğini akıl edememiştir. Aşağıda ise bu metin verilmiştir:

“Çiftlik sahibi yeni sığirtmacın ineği ayakta sağdığını görünce, sığirtmacı uyardı:

‘Evladım ayakta süt sağılır mı? bir tabure al, rahat rahat sağ!’ demiş.

Aradan bir süre geçti. Çiftçi aynı adamı aynı durumda süt sağarken görünce:

‘Oğlum,’ dedi, ‘sana tabure al demedim mi?’

‘Vallahi beyim, Ne kadar uğraşıysam da ineği tabureye oturtmaya bir türlü alıştıramadım!’ dedi” (Ermiş yty: 57-58).

Kayseri fıkralarından *“Tuğla”* fıkrasında da süt sağmak geçmektedir.

“Gözüne ne oldu dostum?”

“Süt sağarken ineğin kuyruğu çarptı.”

“Amma yaptın ha?! İnek kuyruğu gözü beylesine morartır mı hiç?”

“Kuyruğunu oynatmasın diye ucuna tuğla bağlamıştım da” (Ermiş yty: 96-97).

Fıkra incelendiğinde Kayserilinin ne kadar düşüncesiz bir hareket yaptığını görmekteyiz. Dikkatsiz ve düşüncesizce yapılan işlerin sonunda yine acı duyan, üzülen kişinin kendisidir. Süt sağmak, hem zor hem de dikkat gerektiren bir iştir. En küçük dikkatsizlik kişinin canına dahi mâl olabilir.

1.5.8. Fıkralarda Kalıplaşmış İfade Olarak Süt ve Sütten Yapılan Ürünler

Sadece yaşadığı bölgede tanınan Salurlu Mustafa Turan’ın anlattığı fıkranın içinde kalıplaşmış ifadeyle karşılaşilmektedir. Salurluların toplantısında herkes inek sütünün ya da koyun sütünün faydasını anlatırken Mustafa da, *“Ağalar, bence en iyi süt adam sütüdür. Görmüyor musunuz, paketi bile bir derde devadır ”* (Sakaoğlu 1992: 61) diyerek fikrini belirtmiştir. En iyi sütün adam sütü denmesinin sebebi ise iyi ahlaklı, görgülü, temiz, kötülüklerden arınmış insanlar için kullanılmaktadır.

Kalıplaşmış ifadelerin bir benzer örneğine Feyzi Halıcı'nın "*Konya Fıkraları*" adlı eserinde görmekteyiz. "*Benim Mayam Değil-Senin Südün*" fıkrasında süt ve yoğurt karşımıza çıkmıştır.

Konya'da Şube Başkanı Ali Vasıf yoğurt çalmak için Mubaşirzade İbrahim Efendiye gider ondan maya alır. Fakat yoğurt tutmaz. Ali Vasıf da bu duruma sinirlenince doğru Mubaşirzadenin dükkânına gider ve mayasının bozuk olduğunu söyleyince, Mubaşirzade de benim mayam bozuk değil, senin südün bozuk der (Halıcı 1981: 73).

İncelenen bu fıkrada birden çok kalıplaşmış ifadenin kullanıldığını görmekteyiz. Yoğurt çalmak, sütü yoğurt yapmak için kullanılan bir kalıplaşmış sözdür. Yani mantık olarak sütün bozulmasını sağlar.

Yoğurt tutması ya da tutmaması da yine kalıplaşmış bir ifadedir. Yoğurt tutması, yoğurdun yenebilir kıvama gelmesi, yoğurdun olması anlamına gelirken yoğurdun tutmaması da yoğurdun henüz oluşmaması demektir. Yoğurt hâlâ süt tadındadır.

Mayası bozuk bir deyimdir. Hem gerçek anlamlı hem de mecaz anlamlıdır. Yoğurdu yapmak için eskiden kalma bir kaşık yoğurt kullanılır. Bu yoğurt ekşi ya da kötüleşmiş olursa gerçek anlamlı mayanın bozuk olması olur. Bir de mecaz anlamlı olanı vardır. "*Soydan kötü, aşağılık*" (Kurt vd. 1998).

Südü bozuk da yine bir deyimdir gerçek anlamıyla südün kokmuş, içilemez duruma gelmesi demektir. Mecaz anlamıyla ise, "*Soysuz, Karaktersiz, aşağılık (kimse)*" (Ayverdi 2006: 2888).

Bir diğer kalıplaşmış ifadeye de "*Bastığın Yerde*" adlı fıkrada rastlamaktayız. Ünlü Konyalı Tayip Ağa bir gün evinin damında çıkan otları temizlerken şehrin valisi Cemal Bey yoldan geçerken görür ve çalıştıracak kimse bulamadın mı, ter içinde çalışıyorsun der. Bunun üzerine Tayip Ağa da zahmet olmazsa siz gelin de yardım edin deyince vali Tayip Ağa'yı kıramaz ve yardıma gider. Tayip Ağa da:

-“*Kusura kalma Vali Bey. Buraya kadar seni yordum, amma buna mecburdum. Sabahtan beri anamdan emdiğim süt burnumdan geldi. Diyorlar ki senin bastığın yerde ot bitmezmiş. Ne olur, şuraları bir çiğneyiver de her yıl beni ot yolmaktan kurtar*” (Halıcı 1981: 120).

Anasından emdiği süt burnundan gelmek; bir işi yaparken çok sıkıntı ve güçlük çekmek anlamına gelen bir deyimdir (Çotuksöken 2004: 108).

Ayağının bastığı yerde ot bitmemek de bir deyimdir. Uğradığı her yere uğursuzluk götüren, kendisiyle birlikte kötülükleri de beraber getiren anlamına gelmektedir. Bu fıkra da aslında valinin herkesi ezdiği, kırdığı gittiği her yere uğursuzluk getirdiği de vurgulanmıştır.

“*Argonun Faydası*” adlı fıkra da bir beddua görmekteyiz. Firuze Hanım oğlunun içki içmesini istememektedir. Bu yüzden de sütümü, emeğimi helal etmem diyerek oğlunun içki içmesini önlemeye çalışmaktadır. Oğlu da annesinin sözlerini dinleyip içki içmemektedir (Kılıç vd. 2001: 75). Kötü bir durumu engellemek için bazen beddua ya da argo kelimeler kullanmak faydalı olmaktadır.

Akılsızca, delice, şaşkınca işler yapan anlamına gelen aklını peynir ekmekle yemek, deyimi fıkralarımızda karşımıza çıkmıştır. Nasrettin Hoca fıkralarından olan “*Aklını Peynir Ekmekle mi Yedin*” adlı fıkra da Hoca bir gün pazara gider ve bir kavuğun fiyatını sorar. Satıcı sudan ucuz on akçe der. Heybenin fiyatı da sorar, satıcı ona da on akçe deyince Hoca kavuğu bırakır heybeyi alır, yola koyulur.

Satıcı arkasından parayı isteyince

Hoca da:

-Kavuğu bıraktım, heybeyi aldım der.

Satıcı da:

-Hocam ama kavuğun parasını da vermediniz ki, der.

Hoca, yahu sen aklını peynir ekmekle mi yedin? Kavuğu almadım ki, parasını vereyim deyip yürür (Güney 1957: 9).

Her zamanki gibi Hoca, yine hazır cevabı söyleyip geçmiştir. Peynir, ekmek aynı zamanda Türk kültüründe ayrılmaz ikililerden birisidir. Özellikle de peynir, ekmek, kavun üçü bir arada yenen ve çok sevilen bir üçlüdür.

Aklını peynir ekmekle yemek, deyiminin yer aldığı bir diğer Nasrettin Hoca fıkrası ise “*Üstüne Bir Tas Su İç*” adlı fıkradır. Hoca günlerce Allah’a yüz altın vermesi için dua eder. Ama doksan dokuz altın olursa yemin ederek kabul etmeyeceğini de dualarının arasında söyler. Bunu duyan Yahudi komşusu; Hoca yine bir gün dua ederken bacadan doksan dokuz altın atar. Hoca bakar ve doksan dokuzunu veren birini de verir diye kabul eder. Yahudi komşusu da bacadan girer ve onu denemek istediğini söyleyerek altınları kendisinin attığını dile getir ve altınları geri ister. Hoca vermek istemeyince hani yemin ediyordun Hoca doksan dokuz olursa kabul etmeyecektin deyince Hoca da ben onları peynir ekmekle yedim; sen de altınların üzerine bir tas su iç der (Güney 1957: 173).

Nasrettin Hoca fıkralarından biri de “*Ona da Oldu Olanlar!*” adlı fıkrasıdır ki burada da bir atasözüyle karşılaşmaktayız. Timur’la Nasrettin Hoca arasında geçen bir fıkradır. Her ne kadar bu fıkranın doğruluğu olmasa da kitaplarda yer aldığı için inceliyoruz. Çünkü Timur ve Nasrettin Hoca aynı dönemde yaşamış iki kişi değildir. Bunların bir araya gelip fıkra oluşturması da bu yüzden imkânsızdır.

Timur, bir gün cesur birisini ister. Kimse de buna cesaret edemez ve herkes Hoca’nın gitmesini ister. Hoca da ısrarlara dayanamaz ve kabul eder. Timur, Hoca’yı görünce “*Lâfla peynir gemisi yürümez; hele bir deneyelim, bakalım, gözünü daldan, budaktan sakınmıyan soyundan mısın?*” deyince, *götürürler meydan yerine; çarmığa gerer gibi, gererler Hoca’yı!* (Güney 1957: 134).

Hoca’ya ok fırlatılır; bacaklarının arasına, kollarının altına kavuğunun üstüne fakat Hoca korkmaz. Timur da Hoca’nın bu cesaretine hayran kalır.

Lafla peynir gemisi yürümez atasözünün anlamı; sadece konuşmakla bir şey olmaz, işin gerçekleşmesi için harekete geçip uygulamak ve çalışmak gerektiğini vurgulamaktadır. Nasrettin Hoca’nın sözü de konuşmada kalmamış, korkmadığını yaptığı hareketle de göstermiştir.

“Suçunu, Günahını Saya Durun” adlı Nasrettin Hoca fıkrasında da kuş sütünden başka her şey olmak deyimini görmekteyiz. Nasrettin Hoca bir gün zengin bir eve yemeğe davetlidir. Sofrada mahallenin bütün ileri gelenleri de vardır. Ev sahibinin sağına oturur. Sofrada da kuş sütünden başka her şey varmış. Çorba gelir, ev sahibi tuzlu olmuş der gönderir. Hindi gelir baharlı olmuş der gönderir. Tatlı gelir hamur olmuş deyip gönderince Hoca’nın iyice ağzının suyu akar. Başka bir yemek gelince de Hoca dayanamaz yemeği aldığı gibi sofradan kalkar siz mübareklerin suçunu saya durun ben eski dostun halini sormaya gidiyorum der çıkar. Ve herkes gülmekten yorulur (Güney 1957: 156-157).

Bu fıkrada aslında nimete kabahat bulunmaması gerektiğini görmekteyiz. Çünkü yemeği yapan bizleriz. Kabahat yemeğin değil, insanlarındır. Hoca orada bir ders vermeye çalışmıştır. Yemeyenin malını yerler düşüncesiyle Hoca beğenilmeyen yemeği almış, götürmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ TÜRK DİNLERİ VE İNANÇLARINDA SÜT

2.1. Gök Tanrı İnancında Süt

Gök Tanrı, Gök Türklerin dinidir. İnancın kökeni avcılık ve hayvancılıkla geçinen Asya bozkırlarına bağlanmıştır. Eskiden kamlar, yani din adamları, ritüel Gök Baba'ya, Toprak Ana'ya ve atalara atfetmeden basmaz. Yeni şişe içki açıldığında, bir kısmı alınıp bir kaba konur, sonra Gök Baba'ya, Toprak Ana'ya ve atalara sunulur. Ev hanımları da aynı şekilde süt ve çay sunarlar (<http://tr.wikipedia.org>).

Bu, onların Tanrı'ya bağlılıklarının bir göstergesidir. Hanımların süt dağıtmasının sebebi de içki ve sütün renklerinin birbirine yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Bu uygulama bir çeşit kansız kurbandır.

Göktürklerin kurttan türeyiş efsanesini tasvir eden Bugut abidesinde kurttan süt emen çocuğu gösteren bir kabartma bulunmuştur (Çoruhlu 2002: 108).

2.2. Şamanizm (Kamlık) İnancında Süt

Eski Türk inanışlarından olan Şamanizm, sihir ve büyüye dayanan bir inanç sistemidir. Bazı bilim adamları bunu bir din olarak kabul ederken bazıları da bir inanç sistemi olarak kabul etmiştir.

“Altay Şamanizm’i geleneksel törenden öte bir din olup, sadece Altaylıların milli dini değil; Tuvalılar, günümüz Hakasları, Şorlar ve Teleütler arasında da yaygınlaşmıştı. O, kendine has ideolojisi, kült faaliyetleri ve kült adamları ile din olarak kalmıştır” (Potapov 2012: 131) diyerek Şamanizm’i bir din olarak kabul etmiştir.

Şamanizm’ de süt, saçı olarak karşımıza çıkmıştır.

Şamanistlerin yıldırım ve şimşek hakkında düşünceleri karışıktır. Türk halklarından biri olan Altaylılar, yıldırımın ve şimşegin iyilik tanrısı olan Ülgen'in kudret ve iradesine bağlı hâdise olarak anlatırlar. Varlığı çok bilinmeyen eski Türk boylarından olan Urenhalar (Tuba) yıldırım tanrısına süt, ayran saçı ederler. İlkbaharda, ilk şimşek çaktığı ve gök gürlediği zaman gün çadır çevresinde süt, ayran, kımız saçı ederler. Müslüman Türklerden Başkurt kadınları ise şimşek çakarken süt, ayran gibi beyaz içkileri sakladıklarını. Çünkü inançlarına göre yıldırım ve şimşek süte, ayrana düşmüş. Bunu Başkurt Hoca ise sütün, ayranın havaya atılıp dökülmesi israftır bu da şeriata uymayacağından dolayı süt, ayran, kımız havaya saçı olarak kullanılırsa üzerine yıldırım düşer şeklinde açıklama yapıp insanları korkutmuştur ve böylece halkın bu malzemeleri israf etmesini engellemiştir (İnan 2006: 30).

Şamanizm'de soydaş ruhları çağırırken yapılan dualarda süt şu şekilde karşımıza çıkmıştır:

.....

“Altın kırlı Ak Yayığım! üç müüstü Kara Kaya Altayım!

Süt köldüng Kara Puura! Agararda ak yıldız” (İnan 2006: 129).

Günümüz Türkçesine çevirisi ise şöyledir:

“Altın kenarlı Ak Yayığ'ın! Üç boynuzlu kara kaya Altayım!

Süt-Göl'ün kara boğrası! ağaran gökte yıldız” (İnan 2006: 132).

Bir başka sütün geçtiği yer de şu şekildedir:

....

“Könök tolo sayırğa süttüng suzu kandii?

Ulu arkıt üzülbeske könüргеzi tolo bolorı kandii? (İnan 2006: 129)

Günümüz Türkçesine çevrilmiş hâli de şöyledir:

“Kaplari doldura sağıma bereketli süt versen ne olur (ya rabbi)?

Büyük yoğurt kaplari daima dolu bulunsa, mayası kesilmese ne olur?” (İnan 2006: 133).

Şamanist inançta doğum sancısı gelen kadın göğe doğru dua eder, bu arada iki ayisitın gelerek kadına erkek çocuğu doğururken yardım eder. Doğum esnasında da beyaz bir hayat sıvısı (süt?) akıtıldığından bahsedilmektedir (Çoruhlu 2002: 42-43).

“Ey Halik benim için lütfen, sen ki ilk günde orta makamda (yani arzda) iken hayat mayiini bana akıtır ve dersin: Sen sürekli nefese ve lmez hayata nail olacaksın ve bu sana sağılan inekten gelecek, bunun sayesinde doğan çocukların çoğalacaktır.” (Çoruhlu 2002: 43).

Hayat mayiini ya da hayat sıvısı denen şeyin muhtemelen süt olduğu düşünülmektedir. Çünkü sağılan inek sayesinde çocukların çoğalacak, şeklinde bir ibareye rastlamaktayız. İnekten sağılan şey de sadece süttür. Doğan bütün çocuklarda küçüklüğünden itibaren sütle beslenir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTLERDE VE MİTOLOJİDE SÜT

3.1. Mitolojide Süt

“Mitin asıl mânâsı gerçek hikâyeye ve bunun da ötesinde sahip olunan çok değerli şeyler. Kutsal ve mânâlı olandır” (Seyidoğlu 1995: 9).

Mitolojinin içerisinde de süt ve Süt Gölü ifadelerine rastlamaktayız. İnsanlığın ilk nereden geldiği konusundaki inanışta süt şu şekilde yer almıştır:

Hayat Ağacı ile ilgili Türk inancı aynı zamanda Orta Asya mitolojisinde de mevcuttur. Yakut Türklerinin Er Sogotoh efsanesinde Hayat Ağacı ile ilgili tüm bilgiler yer almaktadır. İlk insan (herhalde Âdem) nereden geldiğini çeşitli şekillerde düşünürken en sonunda kendisinin Büyük Ana Kübey Hatun tarafından doğrulduğunu düşünmüştür. Çünkü onun içinde bulunduğu ağacın göğsünden sütler akmaktadır. İlk insan böylelikle kendisini, Hayat Ağacı’nın doğurduğuna inanmıştır (Ögel 1998: 95-97). İlk insan ağaçtan akan sütü, bir annenin göğsünden akan sütle eşleştirmiştir. Nasıl annelerde süt varsa bazı ağaçların da bünyesinde kendine özgü süt bulunmaktadır.

Yakutlarda ilk insana Ak-Oğlan denilmektedir. Ak-Oğlan Hayat Ağacı ile konuşmuştur. Hayat Ağacı konuşmaya başlamadan önce gök gürlemiş, yıldırımlar çakmıştır. Bu efsanede ağacın canlanması da yaprakların nemlenişi ve sulanışı ile dile getirilmiştir. Bu yüzdendir ki Hayat Ağacı, oğlana süt ve su vererek ona yol göstermiş ve onu yeryüzüne göndermiştir (Ögel 1998: 101). Buradan da anlaşıldığı üzere dünyaya gönderilen ilk insana verilen en önemli iki şeyden birinin süt olduğunu görmekteyiz. Su canlıların yaşaması için gerekli olan en önemli unsurken sütün de insanların beslenmesi için gerekli olan en temel gıda olduğunu görmekteyiz.

Yakut efsanesinin metninde yine süt ve Süt Gölü’ne rastlamaktayız.

“Ak-Oğlan güneylere, ne var diyerek bakmış,

Bir Süt-Denizi görmüş, rengi de süttten akmış,

Denizin kenarında, beyaz çamurlar varmış,

Sanki süt ekşimiş de, köpüklenip kabarmış.” (Ögel 1998: 102).

Er Sogotoh destanında süt denizinin hiç kurumayacağından bahsedilmiştir (Ögel 1998:105). Mitolojide Süt Gölü tılsımlı bir göldür. Sütten bir göl şeklindedir. Yukarıdaki efsanenin bu bölümünde de işte bu göl anlatılmaktadır.

Ak-Oğlan’ın Hayat Ağacı’ndan kendisine bir eş istemesi sonucunda da ağaçtan bir kadın çıkmıştır.

“Bir kadın çıkıvermiş, ağacın deliğinden,

Ağacın kökündeymiş, aşağısı belinden,

Kadının gür saçları uçuşup yanıyormuş,

Fırlayan memesinden, sütlerse kaynıyormuş.

Oğlan yaklaşmış ona, süt emmiş memesinden,

Artık bir kere doymuş, vazgeçmiş yemesinden,

Sütü emen Ak-Oğlan, ilk defa doymuş imiş,” (Ögel 1998: 103). Burada da sütün insan için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha görmekteyiz.

Yine Altay Şamanizminde bir olaydan bahsedilmektedir. O dönemdeki Han’ın güzel kızına ulaşmak isteyen bir oğlan büyük kartalın tüylerini bulup Han’a götürmek için dağlara çıkmış.

“Bakmış dağ taş her taraf, süt renginde bembeyaz,

Bu renk gökleri tutmuş. Gök de olmuş ap ayaz!

Oğlan, ‘-Bu ne?’ diyince, bir ses de cevap vermiş.

- Göklerin arkasında, Süt-Denizi var, demiş.

Oğlan doğuya bakmış, bulutun arkasından,

*Bir gölge beliriyor, köpükler arasından,
Düşünmüş uzun uzun, bu kara şey ne diye,
Süt denizi içinde, bu gölgelik ne diye!
Çok düşünmüş, çok ama, bir mana verememiş,
Kayıptan bir ses ona, seslenmiş şöyle demiş:
-Karşıdaki siyahlık, çok büyük bir ağaçtır,
İnsana hayat verir, göklere ise taçtır,
Onun yanındaki de, kapkara bir ormandır,
İçinde kımıldayan, Kartal Daruga Han'dır,
Kutsal Süt Denizimiz, Ak-Dağ'ın başındadır,
Cennetin bahçeleri, denizin bağrındadır.” (Ögel 1998: 111).*

3.2. Orman ve Süt Ağaç Kültünde Süt

Ağaç, Türk kültüründe her zaman Türklerin vazgeçemedikleri hayatlarının bir parçası olarak önemi korumuştur. Ağaç kültü de dünyadaki en yaygın kültürlerden birisidir. Orman ise bozkırda çobanlık yapan avcılıkla geçinen bir devrin hatırasıdır.

Türk inanişında ve ağaçtan türeme motiflerinin olduğunu görmekteyiz. Oğuz Destanı'nda sütün saçı olarak varlığına rastlamaktayız.

“Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi; saç ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse; “Eyvâh! ölüyoruz, ’ der ve (tatlı) süt (acı) kımız olurdu.” (Çoruhlu 2002: 111).

Yani insanlar bu duruma öyle çok şaşırlar ki dünya tersine dönerdi. Süt tatlıdır kımızın ise hafif ekşi bir tadı vardır. Bu durum bile değişir, kımızın tadı dahi acır şeklinde düşünülmüştür.

Yaratılışla ilgili ağaçları anlatan “*Ak Genç*” efsanesinde süten şu şekilde bahsedilmiştir:

Ak Genç yalnızlığından sıkılarak Hayat Ağacı’na yaklaşp yalnız olduğunu, seyahat ederek servetini paylaşacak bir ortak bulmak için dua eder.

“Bu dua sonucunda ağacın yaprakları hışırdamaya başlar ve süt şeklinde bir yağmur gencin üzerine yağar ve ağacın köklerinden yarı beline kadar çıplak bir kadın ortaya çıkar. Orta yaşlı ciddi bakışlı bu kadın kabaran/büyüyen göğüslerinden Ak Genç’e gençlik sütü sunar. Bu sütü içtiğinde gücünün yüz kat daha arttığını hisseder. Ayrıca bu ağaç tanrıçası ona her türlü mutluluğu vaat ederek onu, su, ateş, demir ya da herhangi bir şeyin zarar vermemesi için takdis eder.” (Çoruhlu 2002: 113).

Bu efsanede süt genci gençleştirmiştir. Yani süt güzellik unsuru ve sağaltıcı unsur görevini üstlenmiştir.

3.3. Ateş Kültünde Süt

İlk insanlar meyve ve otlarla beslendikleri için ateşe ihtiyaç duymadılar. Sonra et yemeleri emredilince ateşe ihtiyaç duydular. Böylelikle ateşe saygı duyulmuş, ateş kutsanmıştır.

Ateş ruhuna hitaben okunan şaman ayinlerindeki dualarda süt unsuruna rastlamaktayız. Ateş ruhu takdis edilirken şöyle denir:

“...mukaddes ayın adıyla sağılan ak ineğin südü sana saçı olsun! ...” (İnan 2006: 69)

Ateş ruhuna sütü, saçı olarak vermişlerdir. Bunun sebebi ise ateş ruhunun gönlünü hoş etmektir.

“...Umay anam, sana aş veriyorum, ye! Geceleri bizi koruyor, gündüzleri bizi bekliyorsun! Mukaddes ayın adını anarak beyaz ineğin südiyle seni besliyorum...”(İnan 2006: 69)

Aş dağıtma geleneği günümüzde de devam etmektedir. Fakir, kimsesiz, yaşlı ve çocuklara yemek verilir, yemek dağıtılır. Burada da sütün dağıtıldığını görmekteyiz. Süt dağıtarak Umay anaya memnuniyetliklerini bildirmektedirler. Anadolu’nun pek çok yerinde görülmekle birlikte özellikle Uşak ve yöresinde de yeni doğum yapan ineklerin sütünün dağıtıldığına şahit olmaktayız. İneğin ilk ağız denen kıvamdaki sütü eve alınmaz hepsi dağıtılır. Özellikle de ağız sütü bitip normal süt olunca o süt hemen komşulara, akrabalara, fakirlere dağıtılır. Dağıtılma sebebi ise, sütün bereketinin artması ve de sağlıklı doğum yaptığı için Allah’a şükür maksadıyla hayır olarak verilir.

3. 4. Ölüm ve Ölüler Kültünde Süt

İslamiyet öncesi Türkler cenaze törenlerinde süt kullanırlar. Ölü tabuta konduktan sonra bir gece evde bekletilir. Bu günümüzde de bazı yörelerde hâlâ devam etmektedir. “Ölüyü çıkarırken de bir kocakarı eline bir kap süt alır, at üzerine konulmuş ölüyü üç defa dolaştıktan ‘kutumuz gitmesin, kuruy!’ diyerek bağırır, ölüye karşı süt serper” (İnan 2006: 184).

Süt beyazdır. Beyaz; temizliği, iyiliği, doğruluğu, güzelliği temsil eder. Ölünün arkasından süt dökülmesinin sebebi ise; tertemiz gitsin, iyiliklerle gidip mutlu olsun düşüncesindendir. Günümüzde de süt yerine su dökülmektedir. Özellikle de yolculuğa giden birisi için su dökülür. Su gibi hızlı gitsin gelsin diye arkasından su dökülür.

Yine İslamiyet öncesinde süt çocuğu bulunan kadın ölülere, âdetlerine göre tabuta koyup dört direk üzerine yerleştirerek çocuğu da yanına bırakırlar. Ya da süt çocuğunu da öldürürlermiş. Eğer çocuğu canlı bir şekilde yanına koyarlarsa başkası o çocuğu alıp evlatlık edermiş, süt çocuğunu besleyecek kimse yoksa da onu da öldürüp annesinin yanına koyarlar (İnan 2006: 186-187).

Süt çocuklarının ya da kız çocuklarının öldürülmesi İslamiyet'in gelmesiyle birlikte son bulmuştur.

3.5. Ayin, Bayram ve Törenlerde Süt

İslamiyet öncesinde Şamanistler kurbandsız ayin yapmazlar idi. Her ayinde kanlı ya da kansız kurban bulunması gerekirdi. Kansız kurbanlar içerisinde saç, ağaca bir şeyler bağlama, hayvanları salıverme, ateşe yağ atma gibi gelenekler vardı. Hayvanları Tanrı'ya kurban etmek için başıboş salıverilirdi. Bu hayvanlara artık yük vurulmaz, hayvanların sütü de sağılmaz (İnan 2006: 97-98).

Hayvanların sütünün sağılmamasının sebebi de hayvanın artık onlara ait değil, Tanrı'ya ait, ona hediye verilmesinden dolayıdır.

Yine kansız kurbanlardan biri de göçebe olan kavimde süt, yağ, kımız; tüccar kavimler de şarap, darı, buğdayın saç olarak kullanılmasıdır (İnan 2006: 100).

Bu saçlar da ilkbahar ve sonbahar aylarında yapılan ayinlerde yapılırdı.

Gelinin başına saç yapmak Şamanizm ve Müslüman Türklerde adettendir. Avcılık devrinde avın kanı, yağı, eti; çobanlık devrinde süt, kımız ve hayvanların yağı; çiftçilik devrinde darı, buğday ve çeşitli meyveler saç olarak kullanılırdı (Çolak 2005: 162).

Bir inanışa göre Hıdırellez sabahı yayık yayılırsa o yıl sütün ve yoğurdun bol olacağına inanılır (Yardımcı 2008: 288).

Isparta'da yapılan bir derlemeye göre de hayvanların bol süt vermeleri için Hıdırellez'de kapı önüne Mushaf yani Kur'an-ı Kerim konur. (k.ş. 14)

Kırşehir'de hayvanların sütünün çok olması için Hıdırellez günü gündüz süt pişirilmez, gece pişirilir. Sütü olmayan komşulara süt verilir, yayıkta ayran yapılıp komşulara dağıtılır. (k.ş. 19)

İzmir’de Miraç Kandili’nde muhakkak mevlit okutulur. Efendimiz Miraç’a çıktığı için orada Efendimize süt ikram edildi düşüncesiyle süt dağıtılır. (k.ş. 2)

3.6. Halk Hekimliğinde Süt

1. Hamile kalmak isteyen bir kadına hamile kalıncaya kadar günde bir bardak at sütü içirilmesi tavsiye edilir. Hamileliğe yardım edici bir gıdadır (Başbuğ 1986: 38).

2. Siğelek denen bir ot köylerde tarlalardan toplanır ve yıkanır. Daha sonra bu ot iyice ezilerek içerisine süt konur. Süt ile kıvamlı bir hal alıncaya kadar iyice karıştırılır. Bu karışım karına sürüldüğü zaman karın şişliği, karın ağrısı gibi rahatsızlıklara iyi gelmektedir. Özellikle de çocuklara ve yaşlılara yapılmaktadır (k.ş. 8).

3. Ebegümeci denen yuvarlak şekilde bir ot meralardan toplanır, yıkanır ve iyice ezilir. Bunun içine de süt konarak karıştırılır. Bu karışım küçük bebeklerin karnına konur. Bu karışım sayesinde bebeğin karın ağrısı yok olur (k.ş. 10).

4. Arpa kepeği denen arpanın yarılması sonucunda arpa kabuğundan elde edilen toz kıvamındaki yiyecek süt ile karıştırılır. Bu karışım kıvamlı bir şekilde kek hamuru şeklini aldıktan sonra ılık olarak karna sarılır. 2- 3 saat kadar karında bekletilir. Bu yapılan işlemler karın içindeki suyun alınması için yapılmaktadır (k.ş. 22).

5. Yeni doğan bir bebeğin gözünde şişlik, kızarıklık, çapaklanma gibi sorunlar varsa annenin sütü sağılıp göze damlatılır. Göz damlasının görevini süt üstlenir (k.ş. 21).

3.7. Halk İnanışlarında Süt

Süt, Türk milletinin hayatında öyle bir yer edinmiştir ki adetlerin, bayramların, törenlerin, geleneklerin, içinde de süt ve süttten yapılan ürünleri görmek mümkündür.

Edindiğimiz bilgilerin bazılarına derleme yöntemiyle, bazılarına da kitaplar aracılığıyla ulaşılmıştır. Halk inanışlarının bazıları Şamanizm'den kalma, bazıları da mitolojik devirlerin izlerini taşımaktadır.

1. Eğer bir kadının çocuğu doğduktan hemen sonra ya da birkaç yıl sonra ölüyorsa, bu kadın tekrar doğum yaptığında daha önceden kız doğurmuş, emzikli bir kadının sütü yeni doğan o bebeğe emzirtilir. Böylece o bebeğin yaşayacağına inanılır (k.ş. 17). Bu durumdan sonra çocuğu ölen kadının bebeğiyle emzirttiği kadının bebeği sütkardeş olurlar. Kız çocuğu bereketin, doğurganlığın ve çoğalmanın temsidir. Bundan dolayı kız çocuklu bir kadının sütü içirilir.

2. Yeni doğan bir bebeğin teni daha parlak olsun diye süt ile yumurtanın sarısı karıştırılarak kırklı olan bebeğe önce bu karışım bebeğin tüm vücuduna sürülür. Sonra da bebek yıkanır (k.ş. 21).

3. Bebeğin teninin parlak olması için yapılan bir diğer yöntem de süt ile kara kovan balının karıştırılıp bebeğin vücuduna sürmekle gerçekleşir. Vücutta yaklaşık olarak yarım saat kadar bekletilir sonra bebek yıkanır. Hem bebeğin teni beslenmiş olur hem de bebek parlak görümlü olur (k.ş. 10).

4. Muğla'dan yapılan bir derlemede de inek sütüyle ilgili bir inanışa rast geldik. Yeni doğum yapan bir ineğin 3 gün boyunca sütü kesinlikle içilmez. Sadece hayvanın yavrusu emer, geriye kalan süt kovalara sağılarak akan bir suya dökülür (k.ş. 23). Bunun sebebi de su nasıl dereden bolca akıyorsa ineğin sütü de öyle bol bol aksın inancındandır. Aynı zamanda dökülen o sütü de saçı olarak düşünebiliriz. Böyle yapılırsa süt daha da bollaşacaktır düşüncesine sahiptirler.

5. Bir bardak suya süt damlatılır, süt dibe çökerse hamile kadının bebeğinin oğlan, süt üstte kalırsa da kız olacağına inanılır (Artun 1998: 85- 107).

6. Bebek sabırlı olsun diye bebek doğduktan sonra üç vakte kadar süt verilmez (Başal 2006: 45-70).

Anne Sütü ile İlgili İnanışlar

1. İzmir'den yaptığımız bir derlemeye göre eğer bir anne ile onun kızı aynı anda sütlü olursa yani yakın zamanda doğurup emzikli olurlarsa bu anne ve kızın sütleri sağılır. Sağılan bu sütler birbirine karıştırılır. İçine de biraz un konularak hamur haline getirilir. Bu hamurdan simit yapıp pişirilir. Bu simidi de anne ve kız sürekli yanında taşırlar. Bu simidin uğur getirileceğine inanılır (k.ş. 2). Süt berekettir, beyazdır. Beyaz ise mutluluğun, iyiliğin sembolüdür. Bu simit de mutlu olmayı, bolluk içinde yaşamayı ve iyi olmayı temsil etmiştir.

2. Isırgan otu ve loğusa şekeri annenin sütünü artırır (k.ş. 11). Anne sütünü artıran şey aslınsa sudur. Isırgan otu işe yeşilliktir. Yani otun yarısından çoğu zaten sudur. Loğusa şekeri de aynı şekilde tatlıdır ve suyla yapılan bir içecektir. Loğusa şekeri tatlı olduğu için onu içtikten sonra anne muhtemelen bolca su içecektir. Bu da annenin sütünün çoğalmasına yardımcı olur.

3. Üzüntü ve sıkıntı annenin sütünün azalmasına sebep olduğu gibi aynı zamanda bu durum bebeğin psikolojisini de etkileyip onun da huysuzlanmasına neden olur.

4. Yeni doğan bebeklerin yüzüne anne sütü sürülür. Bebeğin doğum esnasında yüzünde oluşan kızarıklık, doğum lekesi gibi istenmeyen kızarıklıkların yok olmasını sağlar (k.ş. 1).

5. Kulağı ağrıyan çocuğa, kız çocuğu doğuran emzikli annenin sütü ağrıyan kulağa damlatılır (k.ş. 21).

6. Yeni doğum yapan annenin sütü fazla gelirse ve de lavaboya sağılırsa bu süt lağım sularına karışacağından dolayı annenin sütünün kesileceğine inanılır. Eğer böyle fazla süt gelirse sağılan süt ağaç köklerine dökülmelidir. (k.ş. 6).

7. Çocuk doğduktan sonra komşular loğusa kadına süt, sütlü yiyecekler ve çorba götürürler (Artun 1998: 85-107). Yeni doğum yapan anne çok bir şey yemek istemez. Ama dışarıda yapıp gelen şeyi severek yiyebilir düşüncesiyle yakınları

orba getirir. Aynı şekilde süt ve sütlü tatlılar da annenin sütünü artırdığı için o yiyeceklerden getirirler.

8. Anne sütü meme çatlaklarına iyi gelmektedir. Bu yüzden yeni doğum yapmış annenin memesine, anne sütü ile pansuman yapılmaktadır (k.ř 24).

9. Anne sütü, gözde oluşan bahar alerjisine de iyi gelmektedir. Göze birkaç damla anne sütü damlatıldığı zaman gözdeki kızarıklık, kaşıntı ve yanmalar azalır (k.ř. 15).

10. Annenin doğum yaptıktan sonra sütü gelsin diye boynuna süt taşı asılır veya incir dalı kesilir (Başal 2006: 45-70).

11. Anne sütü emen bebeğe, “melekler su verir” inancıyla su verilmez (Başal 2006: 45-70).

SONUÇ

Halk biliminin en değerli bölümünü, sözlü gelenekte yaşatılan halk anlatıları oluşturmaktadır. Toplumların hayatında önemli bir yere sahip olan halk anlatılarının kültürel ve sosyal açıdan da diğer nesillere aktarılması gerekmektedir. Halk anlatıları bize eski Türklerin yaşayışını, adetlerini, inançlarını, kültürlerini, gelenek ve göreneklerini de günümüze taşımıştır.

Sözlü kültür içerisinde yer alan halk anlatıları; masal, efsane, halk hikâyesi, destan ve fıkradan oluşmaktadır. Bu halk anlatıları gündelik yaşam içerisinde var olan olay, durum, olgu, araç, gereç vs. gibi unsurları da içerisinde barındırmaktadır. Bu çalışmada ele alınan unsur ise insanlar için vazgeçilmez bir besin maddesi olan süttür. Tezimizin konusunu da oluşturan süt, halk anlatıları içerisinde daha çok masallar ve efsanelerde karşımıza çıkmıştır.

Süt, halk anlatılarında her şekilde karşımıza çıkmaktadır. Benzetme unsuru olarak, kalıplaşmış ifadeler içinde, amaç unsuru olarak, süttten yapılan ürünler şeklinde vb. karşılaşmaktayız.

Göçebe hayat yaşayan Türkler hayvancılıkla geçinmişlerdir. Hayvancılık yapan bir toplumda ise süt, çok önemli bir besin maddesidir. Türkler, sütü sadece besin maddesi olarak değil, aynı zamanda hayatlarının her anında da süte yer vermişlerdir. Çocuklarına masal anlatan bir nesil masallarında da süt unsurunu unutmamıştır. Bu durumdan anlıyoruz ki, süt Türklerde sadece bir besin değil, aynı zamanda hayvancılıkla uğraşan bir toplumun simgesi olarak da yerini korumuştur.

Sonuç olarak sütle ilgili tespit ettiğimiz husus ise Türklerde süütün ne kadar önemli olduğu hususudur.

KAYNAKÇA

AKÇİÇEK, Eren (1997). **Eren'ce (Halk Bilim Yazıları)**. İzmir: E. Akçiçek Yayınları.

AKIN, Nihat (2004). **Modern Süt Ürünleri Teknolojisi**. Konya: Damla Ofset.

AKIN, Nihat (2006). **Modern Yoğurt Bilimi ve Teknolojisi**. Konya: Damla Ofset.

AKSOY, Ömer Asım (1988). **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

AKSOY, Ömer Asım (1998). **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

ALPASLAN, İsmet (2006). **Demirci Efsaneleri**. İzmir: Özlem Matbaacılık.

ALPTEKİN, Ali Berat (1997). **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**. Ankara: Akçağ Yayınları: 228.

ALPTEKİN, Ali Berat (1999). **Kirmanşah Hikayesi**. Ankara: Akçağ Yayınları.

ALPTEKİN, Ali Berat (2002). **Taşeli Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları.

ALPTEKİN, Ali Berat (2005). **Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler**. Ankara: Akçağ Yayınları.

ALPTEKİN, Ali Berat (2005). **Hayvan Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları.

ALPTEKİN, Ali Berat (2011). **Halk Bilimi Araştırmaları**. Ankara: Akçağ Yayıncılık.

ARTUN, Erman (1998). **Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm**. (Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 9-10, İstanbul) 85-107.

ATSIZ, Hüseyin Nihal (1943). **Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: Aylı Kurt Yayınları.

AYVERDİ, İlhan (2006). **Misali Büyük Türkçe Sözlük**. İstanbul: MAS Matbaacılık.

BALİ, Muhan (1973). **Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikayesi Varyantlarının Tesbiti ve Halk Hikayeciliği Bakımından Önemi**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 213.

BARIŞCAN, Hasan (1998). **Ege Efsaneleri**. Ankara: İnkılap Yayınları.

BAŞAL, Handan Asûde (2006). **Türkiye’de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitime İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar**. Bursa: (Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi XIX. 1)

BAŞBUĞ, Hayri (1986). **Türk Dünyası Araştırmaları**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını: 18.

BEKİROĞLU, Nazan (2003). **Yusuf ile Züleyha**. İstanbul: Timaş Yayınları.

BORATAV, Pertev Naili (1931). **Köroğlu Destanı**. İstanbul:

BORATAV, Pertev Naili (1982). **100 Soruda Türk Folkloru**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

BORATAV, Pertev Naili (1988). **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**. İstanbul: Adam Yayınları.

BORATAV, Pertev Naili (1998). **Zaman Zaman İçinde**. İstanbul: Adam Yayınları.

BORATAV, Pertev Naili (2002). **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikayeciliği**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

ÇAĞLAR, Fikret (1950). **Pratik Sütçülük Bilgileri**. Ankara: Biricik Matbaası.

ÇETİN, Engin (2005). **Divanu Lügati't Türk'teki Yiyecek İçecek Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri.** (Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 14 No: 2) 185-200.

ÇOLAK, Ali (2005). **İslam'a Göre Anadolu'da Düğün Âdetleri.** İstanbul: Kardelen Yayınları.

ÇORUHLU, Yaşar (2002). **Türk Mitolojisinin Anahatları.** İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf (2004). **Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.** İstanbul: Altan Matbaacılık.

DAĞI, Fahri (2013). **Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma.** Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

DAĞI, Satiye (2007). **Türk Kültüründe Süt.** Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seminer Çalışması.

DEMİRHAN, Ayşegül (1985). “Halk Hekimliğinin Tanımı, Tarihi Gelişimi ve Özellikleri.” **Tıp Dünyası**, (58 No: 675, Kasım/Aralık), 191-205.

DEVELLIOĞLU, Ferit (2004). **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat.** Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

ELÇİN, Şükrü (1981). **Halk Edebiyatına Giriş.** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 365.

ELÇİN, Şükrü (1988). **Halk Edebiyatı Araştırmaları.** Ankara: Kültür ve Turizm Yayınları.

ERGİN, Muharrem (1989). **Dede Korkut Kitabı.** İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ERGİN, Muharrem (1999). **Dede Korkut Kitabı.** İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

ERGUN, Metin (1997). **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERMİŞ, Kemal (1999). **En Güzel Alevi ve Bektaşî Fıkraları**. İstanbul: Gün Yayıncılık.

ERMİŞ, Kemal (1999). **En Güzel İncili Çavuş Bekri Mustafa Fıkraları**. İstanbul: Gün Yayıncılık.

ERMİŞ, Kemal (1999). **En Güzel Nasreddin Hoca Fıkraları**. İstanbul: Gün Yayıncılık.

ERMİŞ, Mehmet H.(yty). **En Güzel Anadolu-Kayseri Fıkraları**. İstanbul: Deniz Kitaplar Yayınevi.

GENÇOSMANOĞLU, Niyazi Yıldırım (2002). **Bozkurtların Destanı**. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

GÖRKEM, İsmail (2000). **Halk Hikayesi Araştırmaları Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı**. Ankara: Akçağ Yayınları.

GÜNAY, Umay (1975). **Elâzığ Masalları**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 350.

GÜNEY, Eflatun Cem (1957). **Nasrettin Hoca Fıkraları**. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

GÜNEY, Eflatun Cem (1982). **Masallar**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 523.

GÜRGÖZE, Mediha (1997). **Anadolu Masalları**. İstanbul: Okyanus Yayıncılık.

HALICI, Feyzi (1981). **Konya Fıkraları**. Konya

İNAN, Abdülkadir (2006). **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İPEK, Emel (2001). **En Güzel Nasreddin Hoca Fıkraları**. İstanbul: Türdav Yayınları.

KARA, Ruhi (1993). **Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**. Ankara: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları No:2.

KARAESMEN, Fikri (1943). **Köy Eğitimcileri İçin Amelî Sütçülük**. İstanbul: Osmanbey Matbaası.

KAVCAR, Cahit – Mehmet YARDIMCI, (1990). **Efsanelerimiz**. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.

KAYA, Doğan – M. Sabri KOZ, (2000). **Halk Hikayeleri 1**. İstanbul: Kitap Matbaacılık.

KAYAYERLİ, Müjdat (2001). **Dünyayı Güldüren Türk Nasreddin Hoca**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1135.

KILIÇ, Mehmet Zeki- Yaşar ATNUR, (2001). **Erzurum Fıkraları**. İstanbul: Erzurum Kitaplığı Yayınları.

KURT, Numan- Hamit KEMAL, (1998). **Deyimler ve Atasözleri**. Ankara: Kemal Yayıncılık.

MEGEP (2007). **Gıda Teknolojisi Kefir**. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MUĞLALI, Mehtap - Alp Erdin KOYUTÜRK, - Mustafa Erhan SARI, (2007). *“Samsun Yöresinde Süt Dişleri ile İlgili Folklorik Yaklaşımlar.”* **Millî Folklor Dergisi**. Yıl 19 Sayı: 73.

NESİN, Aziz (1997). **Nasrettin Hoca Gülütləri**. İstanbul: Adam Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (1998). **Türk Mitolojisi I**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖNAL, Mehmet Naci (2003). **Muğla Efsaneleri**. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.

ÖNDER, Mehmet (1995). **Anadolu Efsaneleri**. Ankara: Kültür Yayınları.

- ÖZEN, Kutlu (2001). **Sivas Efsaneleri**. Sivas: Dilek Ofset Matbacılık.
- ÖZSOY, Bekir Sami (2006). **Dede Korkut Kitabı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- POTAPOV, L. P. (2012). **Altay Şamanizm'i**. (Çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim (1973). **Gümüşhane Masalları**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 298.
- SAKAOĞLU, Saim (1977). **Türk Çocuklarına Masallar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 286.
- SAKAOĞLU, Saim (1980). **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**. Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.
- SAKAOĞLU, Saim (1992). **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca**. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 102.
- SAKAOĞLU, Saim – Ali Berat ALPTEKİN – Yurdanur SAKAOĞLU – Esmâ ŞİMŞEK (1997). **Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikayeleri 1**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Bakanlığı Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim – Ali DUYMAZ, (2003). **İslamiyet Öncesi Türk Destanları**. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim (2008). **101 Anadolu Efsanesi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1985). **Erzurum Efsaneleri: Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde İncelemeler**. Erzurum: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 65.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1997). **Erzurum Efsaneleri**. İstanbul: Emek Matbaacılık.
- SEYİDOĞLU, Bilge (2002). **Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller**. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- ŞEMSEDDİN Sami (1998). **Kamûs-ı Türkî**. İstanbul: Alfa Yayınları.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2001a). **Yukarı Çukurova Masalları 1**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2001b). **Yukarı Çukurova Masalları 2**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TAVKUL, Ufuk (2004). **Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TEKİNŞEN, Cenap – Suzan YALÇIN (1988). **Süt ve Ürünleri Vitaminler**. Konya: Aksaray Meslek Yüksek Okulu Yayınları.
- TEZEL, Naki (2009). **Türk Masalları**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, Şubat.
- TÜRK DİL KURUMU (1996) **Türkçe Sözlük**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU (2005) **Türkçe Sözlük**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret – Alimcan İNAYET (1995). **Manas Destanı**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 96.
- TÜRKMEN, Fikret (1974). **Âşık Garip Hikayesi**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayın: 357.
- UYSAL, Ahmet Edip (1989). **Yaşayan Türk Halk Hikayelerinden Seçmeler**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 29.
- YALSIZUÇANLAR, Sadık (2005). **Dede Korkut Kitabı**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- YARDIMCI, Mehmet (2008). **Türk Halk Edebiyatında Anlatmaya Dayalı Türler ve Halk Bilimi**. Ankara: Ürün Yayınevi.

YILDIRIM, Dursun (1999). **Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları** Ankara: Akçağ Yayınları.

İnternet Kaynakları

[http://tr.wikipedia.org/ Tengri'ye ibadet](http://tr.wikipedia.org/Tengri%27ye%20ibadet)

[http://www.aribilim.com \(ari-sutu-faydaları\)](http://www.aribilim.com/ari-sutu-faydaları)

<http://www.eseksutufaydalari.com>

[http://www.saglikdanhaberler.com \(haberler/ mandanın yararları\)](http://www.saglikdanhaberler.com/haberler/mandanın_yararları)

<http://www.saglikvegebelik.com>

[http://www.suturunleri.com \(bilgiler- bilgiler\)](http://www.suturunleri.com/bilgiler-bilgiler)

<http://www.eseksutumuz.com>

EKLER (FOTOĞRAFLAR)

Bakır süt tencerelerine süt boşaltırken

Süt kazanında süt kaynatılırken

Köylü kadın koyun sağarken

Günümüz modern süt sağma makinası

Daldız (Tereyağı yapmak için kullanılan tahta, silindir şeklindeki kap)

Tokaç ve yeni dövölmüş taze tereyağı

KAYNAK KİŞİLER

1. Adı, Soyadı: Aylar ÖZEN

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1961, Çevre Köyü-Uşak

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

2. Adı, Soyadı: Aynur GÜÇLÜ

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1960, Uşak

Öğrenim Durumu: Yüksek Okul

Mesleği: Bankacı

3. Adı, Soyadı: Aziz AYVA

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1975, Çumra-Konya

Öğrenim Durumu: Yükseköğretim

Mesleği: Öğretim Üyesi (Yardımcı Doçent)

4. Adı, Soyadı: Derya GEBEŞ

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1982, Karaman

Öğrenim Durumu: Üniversite mezunu

Mesleği: İngilizce Öğretmeni

5. Adı, Soyadı: Dilek İNCESU

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1961, Konya

Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu

Mesleği: Doktor

6. Adı, Soyadı: Emine ÇETİN

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1964, Bozkır-Konya

Öğrenim Durumu: Lise

Mesleği: Ev hanımı

7. Adı, Soyadı: Fatma GÜÇLÜ

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1965, Kılcan Köyü-Uşak

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

8. Adı, Soyadı: Fatma ÖZEN

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1961, Çevre Köyü-Uşak

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

9. Adı, Soyadı: Hacer GÜÇLÜ

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1964, Çevre Köyü-Uşak

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

10. Adı, Soyadı: Hacer KANDEMİR

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1976, Çevre Köyü-Uşak

Öğrenim Durumu: Üniversite mezunu

Mesleği: Okul öncesi öğretmeni

11. Adı, Soyadı: Hatice TOMBUL

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1964, Beyşehir-Konya

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

12. Adı, Soyadı: Hülya ÖZOĞUL

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1965, Çevre Köyü-Uşak

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

13. Adı, Soyadı: İbrahim GÜÇLÜ

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1962, Çevre Köyü – Uşak

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: İşçi

14. Adı, Soyadı: Kezban AKTAŞ

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1966, Şarkikaraağaç-Isparta

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

15. Adı, Soyadı: Kezban KARGIN

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1963, Beyşehir-Konya

Öğrenim Durumu: İlköğretim mezunu

Mesleği: Ev hanımı

16. Adı, Soyadı: Naciye Özen

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1934, Çevre Köyü-Uşak

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

17. Adı, Soyadı: Osman DOĞRU

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1958, Bozkır-Konya

Öğrenim Durumu: Yüksek Öğrenim

Mesleği: Doktor

18. Adı, Soyadı: Rukiye GÜÇLÜ

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1932, Çevre Köyü-Uşak

Öğrenim Durumu: Okuma yazma bilmiyor

Mesleği: Ev hanımı

19. Adı, Soyadı: Sabahat ÇANKAYA

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1962, Toklomenköy-Kırşehir

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

20. Adı, Soyadı: Sebiha BEKTAŞ

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1953, Çevre Köyü-Uşak

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

21. Adı, Soyadı: Serpil TİLKİ

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1959, Köyceğiz-Muğla

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

22. Adı, Soyadı: Şerife DOĞAN

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1956, Hadim-Konya

Öğrenim Durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Ev hanımı

23. Adı, Soyadı: Şeyma Şengül ÇAYIR

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1985, Köyceğiz-Muğla

Öğrenim Durumu: Üniversite mezunu

Mesleği: Sınıf öğretmeni

24. Adı, Soyadı: Vildan Çetin

Doğum Tarihi, Doğum Yeri: 1961, Dikmen-Ankara

Öğrenim Durumu: Yüksek Okul

Mesleği: Ev hanımı

